

1562.
ЛЕВЪ Н. ТОЛСТОЙ.

ЗАЩО СЕ ХОРАТА УПОЯВАТЪ?

и

ПРАЗНИКЪТЪ НА ПРОСВѢЩЕНИЕТО ВЪ РУСИЯ.

СЪ ПРИБАВЛЕНИЕ ОТЪ ПРЪВОДАЧА НА СТАТИЯТА:

ИСТИНСКОТО ХРИСТИЯНСТВО

КАТО НЕИЗБѢЖНО УЧЕНИЕ ЗА ЦѢЛОТО БЪДЪЩЕ ЧЕЛОВѢЧЕСТВО.

*Съ съизтъка на всичкиятъ Толстовски съчинения издътали до сега на руски,
френски, нѣмски и български.*

Превелъ отъ руски и съставилъ

Сава М. Нишовъ.

СОФІЯ

Печатница на Ив. П. Даскаловъ и С-й

1898

Издава Центр. Книжарница на Т. Ф. Чипевъ въ Ст. София.

ЗАЩО СЕ ХОРАТА ОПОЯВАТЪ?

I

Какво значи това употребление на упивателнитѣ вещества като ракията, виното, бирата, хашишътъ, опиумътъ, тютюнътъ и другитѣ по малко распространени като етерътъ, морфинътъ и мухоморката? Отъ що се е то почнало и защо така скоро се е распространило и се распространява между всѣкаквитѣ видове хора както у дивацитѣ така и у цивилизованитѣ? Коя е причината на това, че гдето липсва виното, ракията и бирата, тамъ се употребява пѣкъ опиумъ, хашишъ, мухоморка и други, а тютюнътъ пѣкъ на всѣкадѣ?

Защо имъ е нужно на хората да се опояватъ?

Попитайте когото и да е, защо той е почналъ да пие вино и той ще ви отговори: „ей така, то е приятно и всички пиятъ“ и ще прибави още „за кефъ.“ А нѣкои пѣкъ, тия, които никогажъ не сж си давали трудъ да помислятъ добръ ли или злѣ правятъ като пиятъ вино, ще ви кажатъ туй, несправедливостта на което отколѣ вече е доказана

Попитайте пѣкъ сега единъ, който пуши тютюнъ що го е подбудило да пуши за пръвъ пѣтъ и защо пуши и сега и той ще ви отговори ежщото: „ей тѣй на, отъ скука, (съкалдисване) — всичкитѣ пушатъ.“

Сжщо така навѣрно биха ни отговорили и тѣзи, които употребяватъ опиумътъ, хашишътъ, морфинътъ или мухоморката.

„Ей така, отъ скука, за прѣкарвания на врѣмето, всички го правятъ това.“ Понятно е *така отъ скука* и защото *всички това го правятъ*, — да си кълчишь прѣстетѣ напримеръ, да свиришь, да си тѣганикаашъ нѣкоя пѣсенъ, да надувашъ нѣкоя свирка и пр. т. е. да вършишь нѣщо такова, за което не е нужно да се губятъ нито природни богатства, нито работни сили, такова, съ което да не врѣдишь нито на себе

си, нито на другитѣ. Но ето че за произвежданието на тютюня, виното, хашиша, опиума и пр. често пати срѣдъ население нуждающе се отъ земя, се запразиятъ милиони акрове отъ най добрата земя съ посѣвитѣ на растения нужни за произвежданието имъ, като ржжъ, картофи, конопи, макъ, лозя и тютюнъ, като при това и други милиони работници (въ Англия ¹/₈ отъ цѣлото население) сж заняти прѣзъ цѣлия си животъ съ производството на тѣзи опивателни вещества. Вънъ отъ това, врѣдата отъ употрѣблението на тия вещества е очевидна. Употрѣблението имъ причинява извѣстнитѣ и отъ всички признати бѣдствия, отъ които гинатъ повече хора отъ колкото отъ всичкитѣ войни и епидемически болѣсти. А хората знаятъ това; така че не може да бжде, щото това да се върше само *ей тѣй-на, отъ скука, за прѣкарвание на врѣмето* и отъ туй защото *всички така правяли*.

Тука трѣбва да има нѣщо друго. Навсѣкадѣ и често се срѣщатъ бѣдни родители, които обичатъ дѣцата си и сж готови на всѣкакви жертви зарадъ тѣхъ, като сжщеврѣмено харчатъ за вино, ракия, бира или за опиумъ и хишишъ таква суми пари, които би били достаточни за да се прѣхранятъ нещастнитѣ имъ дѣца или поне да се избавятъ отъ лишения. Явно е, че щомъ единъ човѣкъ, необходимо заста-венъ да избере едно отъ двѣтъ положения: или лишенията и страданията на фамилията си, която той обича, или въздържанието отъ опитвателнитѣ вещества и все таки избира първото, то трѣбва да го подбужда къмъ това, нѣщо си по важно отколкото туй, че *всички го това правяли* и че това е приятно. Явно е, че това се прави не *ей така, отъ скука и защото е приятно*, а защото има тука нѣкаква си по важна причина.

Тази причина, до колкото съмъ можаль да я разбера отъ четението си по този прѣдмѣтъ, отъ наблюденията си надъ другитѣ хора и особено надъ себе си, когато самъ пияхъ вино и пушахъ тютюнъ — тази причина, спорѣдъ моитѣ наблюдения е слѣдующата:

Въ периода на своя съзнателенъ животъ човѣкъ често може да забѣлжи въ себе си двѣ различни сжщества: едното слѣпо и чувствено, а другото зряще и духовно. Слѣпото животинско сжщество яде, пие, почива, плоди се и се движи, както се движи една курдисана машина: а зрящето духовно сжщество, което е свързано съ животинското, самъ нищо не върше, а само контролира и оцѣнява дѣятелността

на животинското същество, като се съвпада съ него когато одобрява дѣятелността му и като се отдѣля, когато не я одобрява.

Това зрително същество може да се сравни съ стрѣлката на една бусола, единтъ край на която е обърнатъ къмъ Nord а противоположниятъ къмъ Sud и която стрѣлка е покрита по цѣлата си дължина съ едно непроницаемо вещество, което не се забѣлзва до като туй, на което е поставена стрѣлката се движи по нейното направление и почва да става видно, щомъ туй, което крѣпи стрѣлката се отклони отъ направлението ѝ.

Сжщо така и зрителното духовно същество, проявлението на което на обикновененъ языкъ наричаме съвѣсть, всекогажъ съ единия си край показва доброто, а съ другия — злото и не е видно до като не се отклонимъ отъ направлението, което то ни указва т. е. отъ злото къмъ доброто. Но стига да направимъ нѣкоя постѣпка противна на направлението указано отъ съвѣстьта и ето че се появява съзнанието на духовното същество, като ни указва отклонението на животното същество отъ направлението дадено отъ съвѣстьта. И както морякътъ, като знае че не върви нататкъ, на кждѣто трѣбва, не може да продължава да работи съ лопатитѣ, машината или съ платната, до като не даде на движението си едно направление, което да съответствува на стрѣлката или пѣкъ до като не скрие отъ себе си отклонението ѝ, така сжщо и всеки човѣкъ, като почувствува раздвоението на съвѣстьта си съ животната дѣятелность, не може да продължава нея дѣятелность, до като не я съгласи съ съвѣстьта или пѣкъ до като не скрие отъ себе си указанията на съвѣстьта върху неправилността на животинския си животъ.

Може да се каже, че всичката човѣшка дѣятелность се състои въ тия двѣтъ само дѣятелности: 1) привежданието на дѣятелността си въ съгласие съ съвѣстьта и 2) скриванието отъ себе си указанията на съвѣстьта, за да се има възможность за продължаванието на живота.

Едни вършатъ първото, а други — второто. За достигане на първото има само единъ способъ — нравствено просвѣщение и увеличаване въ себе си свѣтлината и вниманието къмъ туй, което тя освѣтлява; а за второто т. е. за скриванието отъ себе си указанията на съвѣстьта има два способа: вънкашенъ и вътрѣшенъ. Външиятъ способъ

се състои въ занятieto съ прѣдмѣти, които да ни отвличатъ вниманието отъ указанията на съвѣстѣта, а вътрѣшниятъ — въ затѣмнѣнието на самата съвѣстѣ.

Както единъ човѣкъ, находящиятъ се отпрѣдя му прѣдмѣтъ, може да го скрие отъ зрѣнието си чрѣзъ два способа, именно: чрѣзъ отвличание на погледа си къмъ други по блѣстящи прѣдмѣти или чрѣзъ примрѣжване на самитѣ си очи, — точно така и указанията на съвѣстѣта си човѣкъ може да ги скрие отъ себе си по два начина: външниятъ — чрѣзъ отвличание на вниманието си къмъ всѣкакви видове занятия, грижи, забавленая, игри и пр. и чрѣзъ вътрѣшно затѣмнѣване на самия органъ на вниманието. За хора съ тѣпо и ограничено нравствено чувство достаточни имъ сж външнитѣ отвличания за да не виждатъ указанията на съвѣстѣта върху неправилността на живота си. Но за хора нравствено-чувствителни тѣзи срѣдства сж често пѣти не достатѣчни.

Вънкашнитѣ способности не могатъ напълно да отвлекатъ вниманието отъ съзнанието за несъгласието на живота съ исканията на съвѣстѣта; това съзнание прѣчи на живота и хората, за да иматъ възможностъ да живѣятъ, прибѣгватъ до сигурниятъ вътрѣшенъ способъ за затѣмняване на самата съвѣстѣ, състоящъ се въ отравянието на мозъка посрѣдствомъ опивателни вещества.

Животътъ напримѣръ не върви така, както би трѣбало да върви спорѣдъ исканията на съвѣстѣта и отъ друга страна пѣкъ нѣма и толкова сили за да се повърне живота съобразно тѣзи искания. Развлеченията, които би могле да отвлекатъ вниманието отъ съзнанието на това разногласие сж недостаточни или пѣкъ сж се исхабили вече и ето че за да могатъ да продължаватъ да живѣятъ безъ да обръщатъ внимание на укорѣтъ на съвѣстѣта си, хората почватъ да отравятъ и врѣменно да прѣкращаватъ дѣятелността на органа, чрѣзъ който се проявяватъ указанията на съвѣстѣта, сжщо както единъ човѣкъ, който, като умишлено примрѣжа очитѣ си, скрилъ би отъ себе си туй, което не би искалъ да види.

III

Не въ вкусѣтъ и удоволствието и не въ развлечението и веселостѣта лежи причината на всемирното распространение на хашишѣтъ, опиумѣтъ, виното и тютюня, а само въ нуждата да скриемъ отъ себе си указанията на съвѣстѣта.

Веднажъ, като вървахъ по улицата, минавамъ покрай едни пайтонджии и чувамъ че единия казваше на другия: „то се знае — трезвиятъ го е срамъ!“

Трезвиятъ го е срамъ и съвѣстѣта му не го оставя да върше туй, което за пиения не е срамотно и не е противно на опоената му съвѣстъ. Съ тѣзи думи е искавана истинската основна причина, вслѣдствие на която хората прибѣгватъ къмъ опоиелнитѣ вещества. Хората прибѣгватъ къмъ тѣхъ или за да не ги е срамъ подиръ като сж извършили една постѣпка противна на съвѣстѣта имъ или пъкъ за да докарать себе си въ едно състояние, при което е възможно да се вършатъ постѣпки противни на съвѣстѣта имъ и къмъ които постѣпки ги влѣче животинската имъ природа.

Трезвия напимѣръ го е срамъ да посѣщава публичнитѣ жени и съвѣстѣта му не го оставя да открадне или да убие, когато пъкъ пиения нито го е срамъ, нито му е противно на съвѣстѣта да извърше тия постѣпки и затова аео нѣкой иска да направи една постѣпка, която съвѣстѣта му я запрѣщава, то той се опива.

Спomniaмъ си че бѣхъ силно поразенъ отъ показанията на единъ готвачъ, когото сждеха за гдѣто бѣше убилъ роднината ми — една стара жена у която слугуваше. Той разказваше, че когато испратилъ любовницата си — слугиня и когато дошло врѣмето да дѣйствува, той тръгналъ съ ножа къмъ спалнята но почувствувалъ че трызъ човѣкъ не може извърше намисленото дѣло... „Трѣзвия го е срамъ“ — съвѣстѣта му го не оставя. Той се върналъ, испилъ двѣ чаши ракия, която си я приготвилъ отнапрѣдъ и чаеъ тогава се почувствувалъ готовъ да извърше престѣпленieto и го извършилъ.

Деветъ десети отъ престѣпленията сж извършени така: „Да пия за куражъ!“

Половината развратни жени сж паднали подъ влиянието на виното. Публичнитѣ домове почти всекога се посѣщаватъ въ пияно състояние. Хората знаятъ, че виното има свойството да задушавя гласа на съвѣстѣта и съзнателно го употрѣбаватъ за тая цѣль.

Но това не е още всичко. Освѣнъ гдѣто хората сами себе си се опояватъ, за да задушатъ съвѣстѣта си, но като знаятъ дѣйствието на виното, тѣ и другитѣ хора, когато искать да ги накаратъ да извършатъ постѣпки противни на съвѣстѣта имъ, нарочно ги опояватъ за да ги лишатъ отъ

съвѣстѣта имъ. Въ врѣме на война солдатитѣ всѣкога ги напивать когато имъ прѣдстои да се сражавать на щикъ. Всичкитѣ френски солдати въ врѣме на штурмуванието на Севастополь бѣха пиени. Веѣкому сж извѣстни хора, които сж почнали да пиятъ вслѣдствие на нѣкое си прѣстѣпление, което имъ мъчи съвѣстѣта. Веѣки може да забѣлѣжи, че тѣзи, които живѣять безнравствено, сж по наклонни къмъ пиение отъ колкото другитѣ. Разбойницитѣ, хайдушкитѣ шайки и проституткитѣ не живѣять безъ вино.

Всички знаятъ и признаватъ, че употреблението на опойтелнитѣ вещества бива вслѣдствие на гризенията на съвѣстѣта и че при извѣстни безнравствени професии опойтелнитѣ вещества се употребяватъ за заглушаванието на съвѣстѣта. Всички тоже знаятъ и признаватъ, че употреблението на опивателнитѣ вещества заглушава съвѣстѣта и че пиениятъ е способенъ на такива постѣпки, за които той въ трѣзвото състояние не би се рѣшилъ и да помисли даже. Всички сж съ това съгласни, но чудна работа! — когато вслѣдствие на употреблението на опивателнитѣ вещества не се появяватъ постѣпки като кражбата, убийството насилието и пр., когато опивателнитѣ вещества се пиятъ не послѣ нѣкакви си страшни престѣпления, а просто отъ хора порядочни, които не се считатъ за престѣпници и когато тѣзи вещества се приематъ не въ голѣмо количество отведнажъ, а постоянно и умѣрено — то въ такъвъ случай обикновено се предполага, че опивателнитѣ вещества не дѣйствувать вече на съвѣстѣта и не я заглушавать.

Така напримѣръ предполага се, че ежедневното испивание отъ единъ заможенъ русинъ своята си чашка водка прѣди ядение и друга пѣкъ чаша вино при ядение, — отъ французина своя си абсентъ, англичанинътъ своя си портеръ, нѣмецътъ своята си чаша бира, испиванието на китаецътъ умѣрената си доза опиумъ и като се прибави при всичко това и пушението на тютюня — предполага се обикновено, че това се върше само за удоволствие и че то никакъ не влияе на съвѣстѣта на хората.

Предполага се, че ако подиръ обикновенното опоявание не е извършено нѣкое престѣпление, кражба или убийство, а само извѣстни едни глупави и лоши постѣпки, то тия постѣпки сж станали отъ само себе си и не сж произвикани отъ опояванието. Предполага се, че ако подобни хора не извършватъ нѣкое си углавно престѣпление, то тѣ и нѣматъ

причина, да заглушаватъ съвѣстѣта си и че животътъ, който тѣ водятъ, като се постоянно опояватъ, е единъ животъ напълно добъръ и би билъ също такъвъ, ако въ случай, че тѣзи хора и не биха се опоявали. Предполага се, че постоянното употрѣбляване на опивателнитѣ вещества никакъ не затъмнява съвѣстѣта имъ.

Безъ да се гледа на обстоятелството, че всѣки знае по опитъ, какво че отъ употрѣблението на виното и тютюня настроението се измѣнява и престава да бѣде срамно туй, което безъ възбужданieto би било срамно, че послѣ всѣки даже и най-малкия укоръ на съвѣстѣта човѣкъ нѣкакси му се иска да прибѣгне до извѣстно опoitелно вещество, че подъ влиянието на опoitелнитѣ вещества трудно е да си обмисли човѣкъ живота и положението и че постоянното и равномѣрно употрѣбление на опoitелнитѣ вещества произвежда същото физиологическо дѣйствие както и едноврѣменното неумѣренно, — при всичко това на хората, които умѣрено пиятъ и пушатъ, имъ се струва, че тѣ употрѣбляватъ опoitелнитѣ вещества съвсѣмъ не за заглушавание на съвѣстѣта си, а само за вкусъ и удоволствие.

Но стига да се помисли върху това сериозно и безпристрастно, безъ да се мѣчемъ да оправдаваме себе си и ще разберемъ, че първо, ако употрѣблението на опoitелнитѣ вещества заведнажъ въ голѣмо количество заглушаватъ съвѣстѣта на човѣка, то и постоянното имъ употрѣбляване трѣба да произвежда същото дѣйствие, тѣй като опoitелнитѣ вещества дѣйствуватъ физиологически всѣкога еднакво, всѣкога възбуждатъ и послѣ притѣпяватъ мозѣчната дѣятелностъ било че се взематъ въ малко или голѣмо количество; второ, че ако опoitелнитѣ вещества иматъ свойството да заглушаватъ съвѣстѣта, то тѣ го иматъ всѣкога т. е. и когато подъ влиянието имъ се извършва убийство, кражба или насилие и когато подъ влиянието имъ се казва рѣчь, която не би трѣбвало да се каже или се мисли и чувствува туй, което не би се мислило и чувствувало безъ тѣхъ; и трето, че ако употрѣблението на опивателнитѣ вещества е нужно за заглушаванието съвѣстѣта на крадцитѣ, разбойницитѣ и проституткитѣ, то също така е нужно и за хората които се занимаватъ съ професии осѣждани отъ съвѣстѣта имъ, ако даже и тия професии да се признаватъ за законни и почтени отъ другитѣ хора.

Съ една рѣчь, не може да се не разбере туй, че употреблението на опивателнитѣ вещества въ голѣмо или малко количество, периодически или постоянно, въ вишия или нишия кръгъ, се прѣдизвиква отъ една и сѣща причина — отъ нуждата да се заглуши гласътъ на съвѣстѣта, за да може да се не вижда несъгласието на живота съ трѣбованията на съзнанието.

III.

Въ това едното е причината за распространението на опивателнитѣ вещества между които и тютюня — едва ли не най-распространения и най-врѣдния.

Предполата се, че тютюня весели, уяснява мислитѣ и съблазнява хората, както и всѣка привычка, която въ никой случай не заглушава съвѣстѣта както виното. Но стига само по внимателно да се вгледаме въ условията, въ които се проявява особената нужда за пушение, за да се убѣдимъ, че упояванието съ тютюня сѣщо както и съ виното дѣйствува на съвѣстѣта и че хората съзнателно прибѣгватъ къмъ това опоявание, особено когато то имъ е нужно за тази цѣль. Ако тютюнътъ само уяснява мислитѣ и весели, то не би съществувала тази страстна нужда отъ него и то именно въ извѣстни опрѣдѣлени случаи и не биха хората говорили, че тѣ сж готови да останатъ по скоро безъ хлѣбъ нежели безъ тютюнъ и не биха и въ дѣйствителность предпочитали да пушатъ отколкото да ядатъ.

Готвачътъ, който бѣше заклалъ господарката си, разказвалъ, че когато влѣзалъ въ стаята ѝ и я ударилъ съ ножътъ по гърлото и тя паднала и почнала да хърка и когато кръвта рукнала да тече, то той се оплашилъ. „Азъ не можахъ да я доколя“, казалъ той „и излѣзохъ вънъ да испуша единъ цигаръ.“ Само подиръ като се опоилъ съ тютюня той почувствувалъ себе си въ сила да се върне въ спалнята да довърши господарката си и да я оберее.

Очевидно е, че нуждата да пуши въ нея минута е била прѣдизвикана въ него не отъ желанието да си изясни мислитѣ или да се развесели, а отъ необходимостѣта да заглуши туй, което му е прѣчало да довърши намисленото си дѣло.

Такава опрѣдѣлена нужда за опоявание себе си съ тютюнъ въ извѣстни по затруднителни минути, може да забѣлжи въ себе си всѣки единъ, който пуши. Азъ си спомнямъ врѣмето, когато пушахъ и кога чувствувахъ особена

нужда отъ тютюня. То се случваше всекога въ такива минути, когато именно не ми се искаше да помня туй, което въстава въ памѣтъта ми и искахъ да го забравя и да не мисля. Съдѣжъ напиримѣръ самъ, нищо не върша и знаа, че трѣба да почна да работя, но не ми се иска; запалвамъ тогава единъ цигаръ и продължавамъ да съдѣжъ. Обѣщаль съмъ нѣкому да ида у него въ 5 часа и засѣдяль съмъ се на друго мѣсто; азъ си спомнямъ, че съмъ забѣснѣль, но не ми се иска да го помня това и пакъ залушвамъ. Раздразненъ съмъ и говоря нѣкому неприятни работи и знаа, че правя лошо и виждамъ, че трѣба да престана, но иска ми се да си излѣя гнѣвътъ и тогава пакъ пуша и продължавамъ да се гнѣвя. Играя на карти и изгубвамъ повече отколкото количеството, което бѣхъ си опрѣдѣлиль — азъ пуша. Поста- виль съмъ се въ неловко положение, лошо съмъ постѣпаль, сбѣрваль съмъ и трѣбва да си съзная положението за да се оправя, но менъ не ми се иска да се съзная — азъ обвиня- вамъ другитѣ и пуша. Пиша нѣщо си и не съмъ твърдѣ до- воленъ отъ туй, което пиша, чувствувамъ че трѣбва да го зарѣжа, но мене ми се иска да допиша помисленото и пуша. Спорѣжъ съ нѣкого и виждамъ, че ние съ противникътъ си не се разбираме и не можемъ да се разберемъ по между си, но менъ ми се иска да си искажа мислитѣ и тогава запалвамъ пакъ една папироска и продължавамъ да говоря.

Особеността на тютюня прѣдъ другитѣ опивателни вещества, освѣнъ лекостта му да се опоява човѣкъ и лѣжли- вата му безвръдностъ, се състои още и въ лесното му пре- насяние и приспособление къмъ дребнитѣ отдѣлни случаи. Безъ да се говори върху фактътъ, че употрѣблението на опиума, виното и хапиша е придружено съ нѣкои приспособления, които не всекога може да ги има човѣкъ подъ рѣка, когато тютюнь и книжки може човѣкъ всекога да ги има съ себе си и освѣнъ че пушеца на опиумъ и алкохоли- кѣтъ възбуждатъ ужасъ, а пушецътъ на тютюня не причи- нява никакво отвращение, — то преимущество на тютюня прѣдъ другитѣ наркози се състои още и въ това, че опива- нието отъ опиума, хапиша и виното се распростира върху всички впечатления и дѣйствия активни и пасивни прѣвъ едно доволно дълго врѣме, когато пѣкъ опиванието отъ тютюня може да бѣде направлено на всеки отдѣленъ случай. Искашъ напиримѣръ да извършишъ нѣкоя укорна постѣпка — испушвашъ една цигара, опоявашъ се до болкото ти е нужно

за да можеш да извършиш туй, което не би трѣбвало и пакъ се почувствуващъ свѣжъ и можешъ ясно да мислишъ и да говоришъ; или чувствуващъ че си извършилъ туй, което не слѣдвало да се извърши — пакъ една цигара и неприятното съзнание за лошата и неловка постѣпка е унищожено и можешъ пакъ да продължавашъ да се занимавашъ съ друго и да забравишъ.

Но безъ да говоря за ония частни случаи, гдѣто всѣки пушець прибѣгва къмъ пушението не като къмъ срдство за удовлетворение на привычката си или за прѣкарвание на врѣмето си, а като срдство за заглушение на съвѣстѣта си относително постѣпките, които ще върши или ги е извършилъ — безъ всичко това нима не е очевидна тази строга и опредѣлена зависимостъ между начина на живота на хората и тѣхното пристрастие къмъ пушението?

Кога начеватъ дѣцата да пушатъ? — Почти всѣкога тогава, когато изгубватъ дѣтската си невинность. Защо пушачитѣ прѣставатъ да пушатъ щомъ влѣзатъ въ по нравственни условия на живота и защо почватъ пакъ да пушатъ щомъ като испаднатъ въ лоша срдба? Защо почти всички играчи пушатъ? Защо изъ между женитѣ най не пушатъ само тия, които водятъ правиленъ животъ? Защо проституткитѣ и лудитѣ *всички* пушатъ? Привичката си е привычка, но явно е, че пушението се намира въ опредѣлена зависимостъ отъ нуждата за заглушаванието на съвѣстѣта и че то си достига цѣльта.

Надъ всѣки пушець може да се прави наблюдение до каква степенъ пушението заглушава гласътъ на съвѣстѣта. Всѣки, който пуши, като се предава на тази си страсть, забравя или занемаря най-главнитѣ изисквания на благоприличието, които той ги изисква отъ другитѣ и които ги съблюдава въ всички други случаи, до когато съвѣстѣта му не е заглушена отъ тютюня. Всѣки човѣкъ съ срдно възпитание признава за неопозволително, неблагоприлично и нехуманно за свое удоволствие да нарушава спокойствието и удобството, а най вече здравието на другитѣ хора. Никой не си позволява да цапа стаята, въ която стоятъ хора — да дига гюрултия, да крѣщи, да пуца вътрѣ студень, горѣщъ или вонень въздухъ или пъкъ да извършва постѣпки, съ които да прѣчи и да врѣди на другитѣ. Но изъ между 1000 души, които пушатъ, нито единъ не се събънява да напълни съ врѣденъ димъ стаята, гдѣто динатъ въздухъ жени и дѣца,

които не пушатъ. Ако пушачитѣ и да питатъ обикновено присъствуюцитѣ: „не ви ли е неприятно?“ — то всички знаятъ, че прието е да се отговаря: „никакъ не, моля пушете (безъ да се гледа, че на този, който не пуши, не може да му бѣде приятно да диша заразенъ въздухъ и да намира вонещи и изгаснали цигари изъ чешитѣ, шишетата, таларитѣ, свѣщелницитѣ и пепелницитѣ)!. Но възрастнитѣ, които не пушатъ, ако и да могатъ да пренасятъ табачния димъ, то за дѣцата поне, които никой ги не пита, това не може да бѣде приятно и полезно. Обаче хора почтени и състрадателни въ всички други случаи, пушатъ прѣдъ дѣцата на трапезата и въ малки стаи, гдѣто заразяватъ въздуха съ тютюневъ димъ и не чувствуватъ при това ни най малко гризение на съвѣстта си.

Обикновено говорятъ на и азъ говоряхъ, че пушението съдѣйствува на умственната работа. И дѣйствително така си е, ако се гледа само на количеството на умственната работа. На човѣкъ, който пуши и слѣдователно престаналъ е строго да цѣни и претегля мислитѣ си, му се струва, че у него изведнажъ нѣкакси сж се набрали много мисли. Но това не показва, че у него сж се набрали много мисли, а само че той е изгубилъ контролтѣ надъ мислитѣ си.

Когато човѣкъ работи, всѣкога съзнава въ себе си двѣ сжщества: едно — което работи, а другото — което оцѣнява работата. Колкото оцѣнката е по строга, толкова по медленна и по добра бива работата и обратно. Ако ли пъкъ оцѣнителтъ се намира подъ опонителното влияние на тютюна, то работата ще бѣде повече, но качеството ѝ ще бѣде по долно.

„Ако азъ не пуша, то не мога писа. Мене не ми се пише, азъ начевамъ и не мога да продължавамъ“, говорятъ обикновено хората, говоряхъ и азъ. Какво значи това? — То значи, че ти или нѣмашъ какво да пишешъ или че туй, което сегичка искашъ да напишешъ, не е още узрѣло въ съзнанието ти, а само почнало е смѣтно да ти се прѣдставлява, или пъкъ че не се чувствува нужда отъ туй, което искашъ да пишешъ и живущиятъ въ тебе критикъ неопоенъ отъ тютюня ти го подсказва това: или пъкъ то значи най послѣ, че прѣди да почнешъ да пишешъ, тебъ ти прѣдстои да извършишъ друга нѣкоя работа по свойствена на природата ти и която смѣтно ти се заявява отъ съзнанието, или пъкъ нѣкоя работа, която си я забравилъ или пъкъ съзнателно се мъчишъ да я забравишъ. Ако ти не би пушилъ, ти или би зарѣзалъ

наченатото и би почакалъ догдѣ туй, което мислишъ, да ти се изясни или би се потрудилъ да се вмислишъ въ туй, което смѣтно ти се прѣдставлява, би обмислилъ възраженията, които се появяватъ върху намисленото ти и най послѣ на-прѣгналъ би вниманието си, за да си уяснишъ мисълъта. Но ти запушвашъ, стоящиятъ въ тебе критикъ се зашамадява и задрѣжката на работата ти се отстранява и вече туй, което въ трѣзвото ти състояние ти се струваше нищожно, сега ти се прѣдставлява пакъ значително; туй, което се струваше за неясно, вече престава да бѣде такова; възраженията, които ти се представляваха прѣди, се скриватъ вече и ти продължавашъ да пишешъ и пишешъ много и чевръсто.

IV

„Но има такова едно малко и нищожно измѣнение, както лекото замайване производимо отъ умѣреното употребление на виното и тютюня, може да произведе какви-годѣ значителни послѣдствия? Понятно е, че ако човѣкъ се опои добръ съ опиумъ или хашишъ или пъкъ се опие съ вино така, че да почне да полита и да си изгуби разсѣдка, то послѣдствията на такова опивание могатъ да бѣдѣтъ много важни: но ако човѣкъ се намира подъ лекото влияние на хмѣлтъ или тютюня това не може да има никакви важни послѣдствия“, говорятъ обикновенно. На хората имъ се струва, че малкото опояване и затъмнѣване на съзнанието, не може да произведе важно влияние. Но да се мисли така, то е все равно да се мисли, че на часовницитѣ може да имъ поврѣди, ако ги ударимъ отъ камънитѣ, но ако положимъ нѣкоя сламчица вжтрѣ въ механизма имъ, това не може имъ поврѣди.

Главната работа, която движи цѣлия човѣшки животъ, произхожда не въ движението на рѣцѣтѣ, краката и гърбоветѣ на хората, а въ съзнанието. За да извърши човѣкъ нѣщо съ рѣцѣтѣ си, трѣбва прѣдварително да се е извършило извѣстно измѣнение въ съзнанието му. И това именно измѣнение опрѣдѣля всичкитѣ послѣдующи дѣйствия на човѣка. А тѣзи измѣнения всѣкога биватъ дребни и почти незабѣлжими.

Живописецътъ Брюловъ поправилъ веднажъ рисунката на ученика си. Ученикътъ, като погледналъ измѣнената рисунка, казалъ: „Гледай, едвамъ-едвамъ похванахте рисунката

и съвсѣмъ се измѣни“. Брюловъ отговорилъ: „Искусството само тамъ се почва, гдѣто се почва *едвамъ-едвамъ*“. ¹⁾

Това изрѣчение е много вѣрно и не само по отношение къмъ искусството, а къмъ цѣлия животъ. Може да се каже, че истинския животъ се начева тамъ, гдѣто се начева *едвамъ-едвамъ* — тамъ гдѣто происхождатъ *едвамъ-забѣлежими* и *безконечно-малки* измѣнения. Истинскиятъ животъ произхожда не тамъ гдѣто се извършватъ голѣмитѣ външни измѣнения, гдѣто се мѣстятъ, сблъскватъ се, каратъ се и убиватъ едни други хората, а той произхожда само тамъ, гдѣто се извършватъ *едвамъ забѣлѣжителнитѣ* диференциални измѣнения.

Истинския животъ на Расколникова ²⁾ се е извършвалъ не когато е убивалъ бабата или сестра ѝ. Като е убивалъ бабата, и особено сестра ѝ, той не е живѣялъ истински, а само е дѣйствувалъ като машина, вършилъ е туй, което не е могълъ да не извърши: пуцалъ е въ употрѣбление зарядътъ, който отколѣ още е билъ заложенъ въ него. Бабата убита, другата и тя отпрѣдѣ му, а брадвата въ рацѣтъ му.

Истинския животъ на Расколниковъ е произхождалъ не въ врѣмето, когато срѣщналъ сестрата на бабата, а когато още не бѣше убивалъ никаква баба, когато не се намиралъ въ чужда квартира съ намѣрение да убива, нѣмалъ въ рацѣтъ си брадвата, нѣмалъ е на дрѣхата си примка на която да я укача, когато не е мислялъ даже за бабата, а е лѣжалъ само на канапето си и е разсѣждавалъ не за бабата, не даже и за туй, че бива ли или не бива по волята на единъ човѣкъ, да се затрие отъ лицето на земята други единъ не нуженъ и врѣденъ човѣкъ, а когато е разсѣждавалъ, че трѣбва ли да живѣе той или не въ Петербургъ, трѣбва ли или не да зема пари отъ майка си и още върху други въпроси, които съвсѣмъ не се касаяли до бабата. И ето тогава, въ оная съвършено независима отъ дѣятелността жизнена областъ, се рѣшавали въпроситѣ за да ли ще убие той или не бабата. Тѣзи въпроси сж се рѣшавали не когато той, като убилъ бабата, стоялъ съ брадвата прѣдъ сестра ѝ, а когато той не дѣйствувалъ, а само мислилъ и когато ра-

¹⁾ На руски: чуть-чуть.

²⁾ Расколниковъ е героя на Достоевския романъ „Престѣпление и наказание“. Този романъ е преведенъ на български и е помѣстенъ въ първата годишнина на сп. „Искра“. (Шр).

ботяло само едното му съзнание и въ него съзнание сж происхождали едвамъ забълбъжими измѣнения. И ето че тогава именно е особено важна ясността на мисълта за правилното рѣшение на възникналия въпросъ и тогава една чаша бира или испушването на една папириска могатъ да побъркатъ рѣшението на въпроса и да го отстранятъ, могатъ да заглушатъ гласътъ на съвѣстта и да съдѣйствуватъ за да се рѣши въпроса въ полза на нишата животинска природа и както това се е случило и съ Росколникова.

Измѣненията сж едвамъ забълбъжими, а послѣдствията имъ сж грамадни и ужасни. Отъ туй, което ще се извърши подиръ като се е рѣшилъ и почналь човѣкъ да дѣйствува, могатъ да се измѣнятъ много материални нѣща: могатъ да погинатъ къщи, богатства или човѣшки тѣла, но нищо не може да се случи повече отъ туй, което е залегнало въ съзнанието на човѣка. Прѣдѣлитъ на туй, което може да произлѣзе, сж дадени отъ съзнанието.

Но отъ едвамъ забълбъзанитѣ измѣнения, които се извършватъ въ областта на съзнанието, могатъ да произлѣзатъ най невъобразимитѣ по значителността си послѣдствия, за които нѣма прѣдѣли.

Нека се не мисли, че туй което говоря, има нѣщо общо съ въпроситѣ за свободата на волята или детерминизмътъ. Разговоритѣ по тѣзи предмѣти сж излишни за моята цѣль, па и за каквото и да било друго. Безъ да рѣшавамъ въпроса, може ли или не може човѣкъ да постъпни тѣй, както му се иска (въпросътъ по моему е неправилно поставенъ), азъ искамъ да кажа само, че тѣй като човѣшката дѣятелность се опредѣля отъ едвамъ забълбъжими измѣнения въ съзнанието, то (все едно признава ли се или не така нарѣчената свобода на волята) трѣба да се пази особено внимание къмъ състоянието, при кето се проявяватъ тѣзи едвамъ забълбъжани измѣнения, тѣй както трѣба да бъдемъ внимателни къмъ състоянието на тѣглилитѣ, посредствомъ които тѣглиме прѣдмѣтитѣ. Трѣба до колкото това отъ насъ зависи, да се стараемъ да поставяме себе си и другитѣ въ такова условия, при които да се не нарушава ясността и тѣнкостьта на мислитѣ необходими за правилното дѣйствие на съзнанието, а не да постъпваме обратно и да се стараемъ чрѣзъ употрѣблението на опивателнитѣ вещества да затрудняваме и объркваме това дѣйствие на съзнанието.

Человѣкъ е едно духовно и животинско същество: той може да се направлява като се влияе на духовното му същество — може да се направлява като се влияе и на животинското му същество, тъй както и часовникътъ може да се тури въ движение чрезъ стрѣлката и чрезъ главното му колело. И както по удобно е часовникътъ да се ръководи по-срѣдствомъ вътрѣшния механизъмъ, така и за човѣкътъ — себе си или другитѣ — по удобно е да се ръководи чрезъ съзнанието. И както въ часовникътъ най-много трѣба да се пази туй, чрезъ което се движи вътрѣшния му механизъмъ, така и въ човѣка най-много трѣбва да се пази чистотата и ясността на съзнанието, чрезъ което най-удобно се той направлява. Съмнѣние въ това не може да има и венчки го знаятъ това. Но явява се потребностъ да излъже човѣкъ себе си. На хората имъ се иска не до толкова цѣло съзнанието имъ да работи правилно, колкото да имъ се струва само, че туй, което вършятъ е правилно и затова тѣ съзнателно употребляватъ такива вещества, които нарушаватъ правилната работа на съзнанието.

Пиятъ и пушатъ хората не за да си прекарватъ времето, не отъ скука, не за да се развеселятъ и не защото това е приятно, а за да заглушатъ съвѣстѣта си. И ако това е така, то колко ужасни трѣбва да сѫ послѣдствіята! И въ същностъ прѣдставете си, какво ще е то здание, което хората би го строили не съ правата мѣрка, чрезъ която би изравнявали стѣнитѣ и не съ правоугълниятъ ъгълникъ, чрезъ който би измѣрвали ъглитѣ (кошетата), а съ една мекка и гъвкава мѣрка, която би се вгъвала спорѣдъ всичкитѣ издатки на стѣнитѣ и съ единъ ъгълникъ, който би се приспособявалъ и вгъвалъ спорѣдъ всеѣки остъръ или тъпъ ъгълъ.

А благодарение на опоаяването това същото се върше и въ живота. Животътъ не върви спорѣдъ съвѣстѣта и тогава съвѣстѣта се вгъва спорѣдъ живота.

Това се върше въ живота на отдѣлнитѣ лица, това се върше и въ живота на цѣлото човѣчество, състояще се изъ живота на отдѣлнитѣ лица.

За да се разбере всичкото значение на такова едно опоаяване на съзнанието, нека всеѣки човѣкъ си спомни добръ душевното си състояние прѣзъ всички периоди на живота си.

Всеки човѣкъ ще види, че прѣзъ всеки периодъ на живота му прѣдъ него сж стоели извѣстни нравствени въпроси, които той е трѣбвало да ги рѣши и отъ разрѣшението на които е зависѣло всичкото благо на живота му. За разрѣшението на тѣзи въпроси е нужно голѣмо напрѣгане на вниманието. Това напрѣгане на вниманието изисква трудъ. А въ всеки трудъ особено въ началото му има периодъ, прѣзъ който трудътъ бива тѣжъкъ и мъчителенъ, а човѣшката слабостъ подсказва желание да се остави този трудъ. Физическия трудъ и той бива мъчителенъ въ началото си, но още по тѣжъкъ се представлява пѣкъ умствения трудъ. Лессингъ говори, че хората иматъ свойството, щото да преставатъ да мислятъ, когато мислението почне да става трудно, а азъ му въпроси се изисква напрѣгнатъ и често пѣти мъчителенъ трудъ и нему му се иска да го избѣгне него трудъ. Ако не би имало вътрѣшни срдѣства за да се опои, то той не би могълъ да изгони изъ съзнанието си прѣдстоящитѣ ще прибавя, че когато мислението почне да става и плодотворно. Човѣкъ чувствува, че за рѣшението на прѣдстоящитѣ му въпроси и волей-неволей ще бѣде заставенъ отъ необходимостта да ги рѣши; но ето че човѣкъ знае срдѣства, съ които да прогони тѣзи въпроси, когато испъкнатъ и той употребява тѣхъ срдѣства. Щомъ като прѣдстоящитѣ за рѣшение въпроси почватъ да го мъчатъ, той начаса прибѣгва къмъ тѣзи срдѣства и се спасява отъ беспокойствието причинено отъ трѣвожащитѣ го въпроси. Съзнанието престава да изисква разрѣшението имъ и нерѣшенитѣ въпроси си оставатъ нерѣшени до слѣдующето просвѣтление. Но при слѣдующето просвѣтление се повтаря сжщото и човѣкъ тогава съ месѣци, години, а по нѣкога и прѣзъ цѣлия си животъ продължава да стои прѣдъ сжщитѣ нравствени въпроси, безъ да направи нито една крачка напрѣдъ въ разрѣшението имъ. Обаче въ разрѣшението на нравственитѣ въпроси се и състои цѣлото движение на живота.

Случва се нѣщо прилично на туй, което би вършилъ единъ човѣкъ, комуто прѣистои прѣзъ размжтена вода да види джното, за да извади единъ драгоцененъ бисеръ и който, като не иска да влѣзе въ водата, съзнателно я размжца, щомъ като тя почне да се утаява и убистря. Човѣкъ, който се упоява, често пѣти прѣзъ цѣлия си животъ стои неподвижно на сжщото си веднажъ усвоено и неясно миро-сързане, като при всеки наступающъ периодъ на просвѣт-

лението се упира въ същата стѣна, на която се е упиралъ прѣди 10—20 години и която той нѣма съ какво да я пробие, защото съзнателно притѣпява острието на мисълта си — едничкото нѣщо съ което би могълъ да я пробие.

Нека всѣки си спомни периодътъ, прѣзъ който той е пиялъ и пушалъ и нека провѣри това и въ другитѣ и тогава ще забѣлѣжи една постоянна черта, която отличава хората, които се предаватъ на пияние, отъ хората, които сж свободни отъ него; колкото повече се опоява единъ човѣкъ, толкова повече бива той нравствено неподвиженъ.

VI

Ужасни сж послѣдствіята отъ употреблението на опиума и хашиша за отдѣлнитѣ лица, както намъ ни ги описватъ; ужасни сж извѣстнитѣ намъ послѣдствія отъ употреблението на алкохола въ навикналитѣ пияници, но бевъ сравнение по ужасни трѣбва да бждатъ послѣдствіята за цѣлото общество, отъ считанието за безвръдно умѣреното употребление на ракията, виното, бирата и тютюня, на което се предаватъ болшинството хората, а особено така нарѣченитѣ образовани класи въ нашия свѣтъ. Тѣзи послѣдствія трѣбва да сж ужасни, ако признаемъ туй, което не можемъ да го не признаемъ т. е. че дѣятелността, която ржеководи обществото както политическата дѣятелность, служебната, научната, литературната и художествената се върше повечето пѣти отъ хора, които се намиратъ въ ненормално състояние — отъ хора пияници.

Предполага се обикновенно, че единъ човѣкъ, който както болшинството на хората отъ срѣдня рѣка, употреблява алкохолни напитки при всѣко ядение, намира се на другия день прѣзъ същото врѣме кога работи въ съвършено нормално и трѣзво състояние. Но това е съвършено несправедливо. Човѣкъ, който прѣди малко е испилъ едно шише вино, една чаша ракия или двѣ чаши бира, се намира въ обичното си опоено или угнетено състояние, което слѣдва подиръ възбуждението и което се усиля още и чрѣзъ тютюня. Единъ човѣкъ, който пуше и пие постоянно и умѣрено, за да докара мозъкътъ си въ нормално състояние, нему му е нужно да прѣкара една недѣля и повече безъ да пие и пуше¹⁾. А това почти никога се не върше.

¹⁾ Но защо хора, които не пиятъ и не пушатъ, се намиратъ често пѣти въ много по ниско умствено и нравствено отношение отъ

Така че по голѣмата частъ отъ всичко туй, което се върше въ нашия свѣтъ отъ тѣзи, които управляватъ и учатъ другитѣ и отъ тѣзи които се управляватъ и учатъ отъ горнитѣ — се извършва въ нетрѣзво състояние.

И нека се не взема това за шега или за преувеличение: безобразието и главно бесмислеността на нашия животъ проистичатъ преимуществено отъ постоянното пияно състояние, въ което съзнателно се докарва болшинството отъ хората. Нима е възможно щото хора не пиени да вършатъ спокойно туй, което се върше въ нашия свѣтъ отъ Айфеловата кула и до общата воинска повинность? Безъ много да му мислятъ съставляватъ дружество, събиратъ се капитали, хора работятъ, изчисляватъ и съставятъ плановете; милиони работни дни и други милиони пудове желѣзо се хаятъ за построяването на кулата и милиони хора считатъ за свой дълъгъ да се покачатъ на тази кула, да постоятъ малко на върха ѝ и пакъ да слѣзатъ назадъ, като при това нито постройката на кулата, нито посѣщението ѝ не причинява въ тѣхъ никакво друго сжждение, освѣнъ желанието и намѣрението щото и на други мѣста да се построятъ още по високи кули. Нима трѣзви хора могатъ да вършатъ това? Или друго: всичкитѣ европейски народи отъ нѣколко десетки години насамъ сж заняти съ измислянието на най удобни сръдства за убивание на хората, като при това обучаватъ на убийство всички млади хора достигнали зрѣла възраст.

колкото хората, които пиятъ и пушатъ? И защо се случва, че хора които пиятъ и пушатъ, да проявяватъ често много високи умствени и душевни качества?

Отговорътъ на това е първо, че ние не знаемъ степенята на висотата, до която би достигнали хората, които пиятъ и пушатъ, въ случай че не би пили и пушали. А отъ това, че духовно — силнитѣ хора, като се предаватъ на опивателнитѣ вещества, които понижаватъ работата, все таки произведи сж голѣми работи, ние можемъ заключи, че тѣ би произведи и още по велики дѣла, въ случай че не биха се опоявали. Твърдѣ е за вѣрвание, както ми говорѣше единъ мой познайникъ, че Кантовитѣ съчинения не биха били написани на такъвъ единъ страненъ и лошъ езикъ, въ случай че той не би пушалъ така много. И второ, не трѣбва да се забравя, че колкото умствено и нравствено по ниско стои единъ човѣкъ, толкова по малко той чувствува несъгласието между съзнанието на живота си и затова толкова по малко чувствува нужда, за да се опива и затова именно така често се и случва, че най-чувствителнитѣ натура — тия, които болѣстно чувствуватъ несъгласието на живота съ свѣтъта си се предаватъ на пиянство и погиватъ.

Всички знаятъ, че никакви нападения отъ страна на варваритѣ не може да има и че приготовленията за убийство се вършатъ съ цѣль да се биятъ по между си самитѣ християнски и ужъ цивилизовани народи и всички знаятъ, че това е тѣжко, неудобно, болѣзнено, разорително, безнравствено, безбожно и безумно, но всички пакъ се готвятъ за взаимно убийство: едни, като измислятъ разни политически комбинации за кой съ кого да бѣде въ съюзъ и кого да убива, други пъкъ началствуватъ надъ приготвяющитѣ се за убийство, а трети само се подчиняватъ противъ волята, съвѣстѣта и разумътъ си на това приготовление за убийство. Нима трѣзви хора мogle би да вършатъ всичко това? Само едни пиени хора, които никога не истрѣзняватъ, могатъ да вършатъ всички тия работи и да живѣятъ въ това ужасно противорѣчие между живота и съвѣстѣта, въ което не само въ това, но и въ всички други отношения живѣятъ хората отъ нашия свѣтъ.

Менъ се струва, че никога хората не сж живѣли въ таква явно противорѣчие между исканията на съвѣстѣта и постѣпкитѣ имъ.

Человѣчеството въ наше врѣме като че ли се е закачило за нѣщо си. Като че ли има нѣкаква си външна причина, която му бърка да доде въ туй положение, което му е единствено спорѣдъ съзнанието. И тази причина — ако не единственната, то поне главната — е това физическо зашамадено състояние, въ което посрѣдствомъ виното и тютюня поставя себе си огромното болшинство на хората отъ нашия свѣтъ.

Освобождението отъ това страшно зло ще бѣде епоха въ живота на человѣчеството и тази епоха като че ли и почна вече да настава. Злото е съзнато. Измѣнението въ съзнанието по отношение къмъ употреблението на опивателнитѣ вещества се е извършило вече, хората разбраха страшната имъ врѣда и почнаха да я сочатъ, а това едвамъ замѣтно измѣнение въ съзнанието неизбѣжно ще повлѣче подиря си и освобождението на хората отъ опивателнитѣ вещества. Освобождението пъкъ на хората отъ опивателнитѣ вещества ще имъ отвори очитѣ върху изискванията на съзнанието имъ и тѣ ще почнатъ тогава да си прекарватъ живота въ съгласие съ съвѣстѣта.

И изглежда, като че ли това се начева вече. Но както всѣкога, начева се то съ вишитѣ класове тогава, когато вече сж заразени нишитѣ.

Праздникът на просвъщението 12 Януарий

Какво може да бъде по ужасно от селскитѣ празници! Въ нищо друго не се изразява така очевидно всичката дивотия и безобразие на народния животъ, както на селскитѣ празници.

Живѣятъ си хората прѣзъ дѣлницитѣ, хранятъ се умѣрено съ здрава храна, усърдно си работятъ и дружелюбно се сношаватъ по между си. Така си тече животътъ по цѣла нѣдѣля, а по нѣвга и по цѣли месѣци и ето че изведнажъ до бриятъ този животъ се нарушава безъ никаква видима причина. Въ единъ опредѣленъ день всичкитѣ едноврѣменно представатъ да работятъ и отъ обѣдъ нататкъ начеватъ да ядѣтъ особени едни вкусни ястията и да пиятъ приготвената бира и ракия. Всички пиятъ; старитѣ заставляватъ младитѣ да пиятъ, па даже и дѣцата. Всички се поздравляватъ единъ друго, цалуватъ се, прегръщатъ се, викатъ и пѣятъ пѣсни; ту се нажалѣватъ, ту се курдисватъ, ту пъкъ се обиждатъ; всичкитѣ приказватъ и никой не слуша; начеватъ се викове, караници, а по нѣкогажъ и бойове. Кждѣ вечеря еднитѣ се спаватъ, падатъ и заспиватъ гдѣто понадне, другитѣ ги отвеждатъ тѣзи, които сж още въ сила, а третитѣ се вардаятъ и се гърчатъ, като пълнятъ въздухътъ съ алкохолни зловония.

На другия день тия хора се събуждатъ болни и подиръ като се посъвзематъ, залавятъ се пакъ за работа до слѣдующиятъ такъвъ още единъ день.

А какво значи това? Защо е това? — А това е празникътъ на храмътъ — сборъ. На едно мѣсто знамение, на друго Введение, а на трето Казанский сборъ. А Какво значи Знамение и Казански сборъ никой не знае. Знаятъ само, че е сборъ и че трѣбва да се гуляе. И тѣ чакатъ това гуляние и слѣдъ тѣжкитѣ си трудове съ радостъ се докопватъ за него.

Да, това е едно отъ най рѣдкитѣ изражения на дивотията на работния народъ. Виното и гуляението сж за него такъвъ единъ съблазнь, прѣдъ който той не може да устои.

Доде празднѣе напрымѣрь и почти всѣки отъ тѣхъ е готовъ да се напие до безобразие.

Да, дивъ народъ. Но ето че настава 12 Януарий и въ вѣстницитѣ се печати слѣдующето обявление: „Дружественниятъ обѣдъ на бившитѣ въспитаници на Императорския Московски уневерситетъ въ денътъ нъ основанието си 12 Януарий ще бѣде въ 5 часа послѣ пладнѣ въ ресторантътъ на Голѣмата Московска гостиница прѣзъ главния входъ. Билетитѣ за обѣдътъ сж по 6 рубли, които се продаватъ при“. . . . (слѣдватъ мѣстата гдѣто се продаватъ билетитѣ.)

Но това не е всичко. Такива обѣди ще има около десетина още въ Москва, Петербургъ и изъ провинцията. 12 Януарий е празникътъ на най стария руски университетъ, той е празникътъ на руското просвѣщение. Цвѣтътъ на просвѣщението праздува своятъ си празникъ.

Базалъ би човѣкъ, че хора, които се намиратъ на два крайни предѣла на просвѣщението, дивитѣ мужици и най образованитѣ хора на Русия — мужицитѣ, които праздуватъ Введение и Казанскиятъ съборъ и образованитѣ хора, които праздуватъ празникътъ на просвѣщението — би трѣбвали да праздуватъ съвършено различно празниците си. А между това оказва се, че празникътъ на най просвѣтениѣ хора не се отличава съ нищо, освѣнъ по вънкащната си форма, отъ празникътъ на най проститѣ хора. На Знаменския или Казанския съборъ мужицитѣ гледатъ само да се наяджтъ и напиятъ безъ да се придириятъ твърдѣ въ значението на тѣзи празници, а просвѣтениѣ и тѣ на Св. Татьяна гледатъ да се наяджтъ и напиятъ безъ всѣко отношение къмъ Св. Татьяна. Мужицитѣ яджтъ пача и фиде, а просвѣтениѣ — стриди, сиренета, потажи, филета и пр; мужицитѣ пиятъ ракия, бира, а просвѣтениѣ разни видове налитки — и вино, и ракия, и ликйори, и силни, и слаби, и сладки, и горчиви, и бѣли, и червени, и зелени, и сухи и шампанско и пр. Угощението на мужицитѣ струва отъ 20 коп. до 1 рубли, а на просвѣтениѣ отъ 6 до 20 рубли на човѣкъ. Мужицитѣ говорятъ за любовта къмъ кумоветѣ си и пѣжтъ руски пѣсни, а просвѣтениѣ говорятъ че обичали *alma mater* и съ заплетени язици пѣжтъ безмислени латински пѣсни. Мужицитѣ падатъ въ калъта, а просвѣтениѣ на кадифени канапета. Мужицитѣ ги разнасятъ и настаняватъ на мѣстата имъ женитѣ и синоветѣ имъ, а просвѣтениѣ ги разнасятъ подсмивающитѣ се трѣзви лакеи.

Не, въ сжщностъ това нѣщо е ужасно! Ужасно е туй, че хора, които се мислятъ че се намиратъ на най-вишата степенъ на човѣшкото образование, не умѣятъ съ нищо друго да ознаменуватъ празника си, освѣнъ съ туй, че въ продължение на нѣколко часа нарѣдъ да ядатъ, пиятъ, пушатъ и да приказватъ каквото имъ доде до устата. Ужасно е туй, гдѣто стари хора, ръководители на младитѣ, да съдѣйствуватъ за отравянieto имъ съ алкоголь, — отравяние, което подобно на отравянieto съ живакъ никогажъ не преминава съвършено и оставя слѣди за прѣвъ цѣлия животъ (съ стотини млади хора сж се напивали за прѣвъ пѣтъ до премалаване и за всѣкогажъ сж се повреждали и развращавали на този празникъ на просвѣщението, поощрявани отъ учителитѣ си). Но най-ужасното е, че хората, които вършатъ всичко това, до такава степенъ сж се заблудили отъ самомнѣнието си, че вече не могатъ да различаватъ доброто отъ злото и нравственното отъ безнравственното. Тѣзи хора, така увѣрили себе си, че състоянието и образованието имъ дава право да гледатъ прѣвъ прѣсти на всичкитѣ си слабости, — така увѣрили себе си въ това, че не могатъ вече да видятъ гредата въ окото си. Тѣзи хора, като се предаватъ на туй, което не може се нарѣче иначе, освѣнъ безобразно пиянство, срдѣтъ това безобразие радватъ се на сами себе си и жалѣятъ за непросвѣтения народъ.

Всѣка майка страда, да не казвамъ при видѣтъ на пиения си синъ, но при едната само мисль за това; всѣки стопанинъ избѣгва пиениятъ работникъ и всѣки неисхабенъ човѣкъ го е срамъ, като си спомни, че е билъ пиянъ. Всички знаятъ, че пиянството е лошо нѣщо. Но ето че образованитѣ и просвѣтени хора пиянствуватъ и сж напълно увѣрени, че въ това не само че нѣма нищо лошо и срамотно, но че това е твърдѣ приятно и съ смѣхъ и удоволствие си разказватъ епизоди изъ прѣдишнитѣ си пиянствувания. Работата е дошла до тамъ, че най-безобразната оргия, гдѣто младитѣ се развращаватъ отъ старитѣ — оргия, която ежегодно се повтаря въ името на образованието и просвѣщението — никого не оскърбява и никому не прѣчи, когато въ врѣме на пиянството и подиръ пиянството членоветѣ ѝ се радватъ на възвишенитѣ си чувства и мисли и смѣло осжждатъ и оцѣняватъ нравственоста на другитѣ хора и особено тая на грубия и невѣжественъ народъ.

Всѣки мужикъ се смѣта за виновенъ, когато е пиянъ и проси прошка отъ всички за своето пиянство. Независимо отъ врѣменото си падание, въ него е живо съзнанието на доброто и злото, а въ нашето общество то почва да се изгубва.

Добрѣ, привикнали сте веднажъ да вършите това и не можете да го оставите, тогава продължавайте го най послѣ, ако вече никакъ не можете да се въздържате, но знайте само че и на 12, и на 15, и на 17 Януарий, Февруарий и прѣзъ всичкитѣ месѣци, това е срамно и отвратително и като знайте това, то предавайте се по тихичко на порочнитѣ си наклонности, а не както го сега вършете — тържествено, като заблуждавате и развращавате младежъта и младитѣ си колеги както ги наричате. Не заблуждавайте младежъта съ учението си, че има нѣкаква си друга гражданска нравственостъ, която не се състои въ въздържанието и друга нѣкоя пакъ гражданска безнравственостъ несѣстояща се въ невъздържанието. Всички знаятъ и вие знайте, че прѣди всички други граждански добродѣтели нужно е въздържанието отъ пороцитѣ и че всѣко невъздържане е лошо, а особено невъздържанието отъ виното, което е най опасно, защото убива съвѣстѣта. Всички знаятъ това и затова прѣди да се говори за нѣкакви си възвишени чувства и прѣдмети, трѣбва да се освободимъ отъ низкия и дивъ порокъ нарѣченъ пиянство, а не въ пияно състояние да говоримъ за високи чувства. И така не лъжете себе си и хората, а главно не лъжете младитѣ: младитѣ смѣтно чувствуватъ, че съ участието си въ подържания отъ васъ лошъ обичай вършатъ не туй, което би трѣбвало, но поощрявани отъ васъ тѣ губятъ нѣщо си много скъпо и невъзвратимо.

И вие знаете това — знаете, че нѣма нищо по добро и по важно отъ тѣлесната и духовна чистота, която се губи при пиянствуването; вие знаете, че всичката ваша риторика съ вѣчната си *alma mater* и васъ самитѣ не трогва вече и че вие нѣмате какво друго да дадете на младитѣ въ замѣна на тѣхната невинностъ и чистота, които ги тѣ исхабяватъ, като участвуватъ въ вашитѣ безобразни оргии. Така че, не ги развращавайте и не ги бъркайте, а знайте че както Ной, както всѣки мужикъ сжщо така и всѣки човѣкъ го е срамъ, не само да се напие до тамъ, щото да почне да крѣщи, да скача, да се качва по столоветѣ и да върше всевъзможни глупости, но срамъ го е даже безъ никаква причина и само зарадъ празника да почне да яде раскошни

ястиета и да се запамадява съ алкохолъ. Не развращавайте младежъта, не развращавайте съ примѣра си и окръжаващитѣ ви слуги,

Съ стотини хора ви слугуватъ, разнасятъ ви вино и ядение и ви завеждатъ по къщитѣ ви, а всичко това сж хора — живи хора като васъ и за които сжщо както и за всинца ни стоятъ важнитѣ жизнени въпроси: кое е зло и кое добро? Какъвъ примѣръ да глѣдатъ тѣ? То добръ, че пакъ всичкитѣ тия лакеи, фойтонджии, вратари и селяни не ви считатъ за такива, каквито вие сами се считате и бихте желали щото и хората така да ви считатъ, — прѣдставители на просвѣщението. Ако би било така, то тѣ гледащецъ на васъ биха се разочаровали отъ всѣко просвѣщение и биха почнали да го презиратъ, но и сега, при всичко че не ви считатъ за прѣдставители на просвѣщението, тѣ пакъ гледатъ на васъ като на учени господа, които всичко знаятъ и вслѣдствие на което бива и трѣбва да имъ се подражава. А на какво тѣ горкитѣ биха се научили отъ васъ? могълъ би да се попита човѣкъ.

Кое е по силно: просвѣщението ли, което се распространява въ народа чрѣзъ четение на публични лекции и чрѣзъ музеи или невѣжеството, което се поддържа и распространява между народа чрѣзъ зрѣлицата на такива едни празници, като празникътъ 12 Януарий, който се празнува отъ най просвѣтенитѣ хора въ Руссия? Азъ мисля, че ако биха се прекратили всички лекции и музеи и ако заедно съ това биха се прекратили и тѣзи празденства и обѣди, а готвачкитѣ, слугинитѣ, фойтонджиитѣ и вратаритѣ биха си разказали единъ другиму че всичкитѣ просвѣтени хора, на които тѣ слугуватъ, никогажъ не празнуватъ празниците си съ пиянство и чревоугодие, а умѣятъ да се веселятъ и разговарятъ безъ вино, то съ това просвѣщението нищо не би изгубило. Врѣме е вече да се разбере, че просвѣщението не се распространява само съ едни мъгляви рѣчи и картини или само устно и печатно, но съ заразителния примѣръ на цѣлия си човѣшки животъ и че просвѣщението неосновано на нравственень животъ, не е било и никога не ще бѣде просвѣщение, а всѣкога ще е само едно затъмнѣние и развратъ.

Истинското християнство като неизбежно учение за цѣлото бжджще чловѣчество.

I

„Отъ пиения и лудия бѣга“ гласи една българска поговорка и така си е и въ дѣйствителность. Човѣкъ въ пияно състояние не може прави разлика между хората и да види кои сж луди и кои не и затова не се бои отъ нищо, не че виното му е придало смѣлость, а защото не е вече въ състояние да вижда опасността, тѣй като виняната смѣлость не е смѣлость, а слѣпота. Когато пѣкъ лудитѣ, както е знайно сж май повечето страхливи, така щото единъ пиянъ е въ състояніе да оплаши единъ лудъ и спорѣдъ мене поговорката е права. Но тази поговорка показва още и това, че единъ пиянъ човѣкъ е много по опасенъ за обществото отколкото единъ лудъ, защото лудия обикновено го заператъ въ лудницата и тамъ вече той не може да прави пакости, а пѣкъ пиения е свободенъ и въ пиянството си, както често се и случва. въ състояние е да направи всѣкакви пакости, така че единъ човѣкъ въ пияно състояние може да се сравни съ единъ лудъ незапрѣнъ.

Читателтъ може би ще се засмѣ върху тѣзи рѣдове, но достатъчно е за единъ малко-много чувствителенъ човѣкъ да влѣзе въ положението на единъ пияница и да си прѣдстави страданията му, като почне отъ пиянскитѣ бѣлвания и главоболия, отъ засрамяванията му прѣдъ хората, изгубванието положение, честь и пр. и да свърщи съ апоплектическитѣ удари отъ които умиратъ мнозина пияници, достатъчно е да си прѣдстави човѣкъ всичко това, за да му настрѣхнатъ космитѣ и да разбере, че работата не е шегга.

Знаеме ги ние тѣзи работи, — ще кажатъ навѣрно пакъ нѣкои. Да, знаемъ ги, ще кажа и азъ, но лошото е, че не ги съзнаваме. А разликата между знаянието и съзнаванието е голѣма. Така напримѣръ, единъ човѣкъ може да знае, че лошо е да се лъже, но догдѣто не се е убѣдилъ, че ако лъ-

же за него е по злѣ и догдѣ не почувствува необходимостта, да казва истината за собственото си спокойствие, то до тогава не може се каза за него, че е съзналъ врѣдата отъ лжжата. Той може даже да проповѣдва и на другитѣ да не лжжатъ, но това послѣдното не може му попрѣче, щото и той самъ да не вѣрва въ туй, което проповѣдва.

А въ настоящия случай, ако ние съзнавахме ясно лошитѣ послѣдствия отъ пиянството, то не бихме се излагали катадневно на опасността, да бѣдемъ заразени отъ него и да испытваме върху себе си горѣказанитѣ мъки. Ако съзнавахме врѣдата отъ пиянството то не биха се намирили хора, които сж дошли до тамъ, че да твърдятъ какво че било даже ползно за здраието, отъ врѣме на врѣме да се нарѣзва човѣкъ по казашки, но подиръ като почнатъ да испытватъ лошитѣ послѣдствия отъ пиянството, тогава и тѣ самитѣ почватъ, да се увѣряватъ въ противното; не биха се намирили други пѣкъ които да се гордѣятъ съ умѣянieto си или по скоро съ навика си да пиятъ много безъ да се опиватъ и който имъ навикъ ги е коствувалъ толкова пари похарчени за всевъзможни спиртни питиета; не би имало бащи, които хладнокрѣвно да гледатъ пиенитѣ си синове и да се утѣшаватъ съ думата „лудо-младо“, а подиръ като синъ имъ стане порядъченъ пияница, да почнатъ тогава да се онлакватъ, че младината на сина имъ се минала а лудината му останала.

Тѣй като помѣнахъ думата лудо-младо, нека читателя ми дозволи да се спрж върху тази дума. „Лудо-младо“ или турското „дели-канлж“ се употрѣбвява въ случай, когато се иска, да се изрази свойствената на ергенлика наклонность къмъ влюбание. Тя изразява още и туй, че въ младитѣ хора има избитѣкъ отъ енергия, която естесствено търси изходъ и често пѣти го намира въ пиянството и въ любовнитѣ приключения. Съ това се обяснява, идѣто мнозина, изъ нашитѣ студенти които се учатъ въ западна Европа, прѣкарватъ повечето си врѣме въ развлѣчения и по кафенетата, като играятъ по нѣкога и на пари даже и като съ примѣра си развращаватъ и по младитѣ и послѣ което мнозина заборчляватъ и се връщатъ въ България даже по неспособни за работа, отколкото прѣди да сж били въ странство¹⁾. Че какъ да се

¹⁾ А пѣкъ нѣкои се и самоубиватъ, отчаяни отъ борчовѣтѣ си и отъ срама, който ще трѣбва да испнататъ прѣдъ тѣзи, които сж се надѣвали на тѣхъ и както това се и случу съ едного, а можеби и съ други.

не прѣдаватъ тѣ на такива нѣща, когато се намиратъ, моли ви се, на огромна далечна отъ тѣзи, които ги издържатъ, пари имъ се испращатъ ежемѣсечно, не чувствуватъ никаква наклоностъ къмъ предмѣта си, а при това намиратъ се въ най цвѣтущата си възраст, прѣзъ която Хюго въ Клѣтницитѣ си казва, че грѣхъ е човѣкъ да се остави безъ работа. Напротивъ, чудно е даже какъ при такива едни условия да има пакъ мнозина които да си оставатъ чисти. А много-прѣхвалената така нарѣчена западна цивилизация, (която успѣ вече да разврати чиститѣ нрави и на нашата дѣвствена България) да не мислите че би могла да ги спаси отъ подобни пороци. Не, напротивъ тя е именно, която ги най много поощрява въ това и споредъ мене много не би прѣувеличилъ този, който би я характеризиралъ съ думитѣ: луксъ, развратъ и фалшивостъ, като се сѣди по болшинството западни хора, които се гордѣятъ съ нея и въ срѣдата на които нашитѣ студенти сѣ длѣжни да живѣятъ.

Колко жалко е напримѣръ, като се гледа нѣкой способенъ и съ по чувствителна свѣсть човѣкъ да си избира кариера не по наклоността си и не по свѣстѣта си, а по нѣкои си други съображения и послѣ, като не чувствува влѣчение къмъ работата си която си е избралъ, разочерова се, прѣдава се на пиянство и освѣнъ гдѣто не бива доволенъ прѣзъ цѣлия си животъ, но по тѣкъвъ начинъ не успѣва и въ работата си, защото както е извѣстно другояче се върши една работа, която се обича и въ която човѣкъ намира смисль.

Азъ до колкото разбрахъ отъ горѣизложената статия на Толстой „Защо се хората упоаятъ“ е, че авторътъ дава да се разбере, какво че за да може човѣкъ окончателно да се отучи отъ употреблението на упоителнитѣ вещества, въ случай, че тѣ му служатъ за удоволствие останало като навикъ, подиръ като е билъ принуденъ въ тѣжитѣ си минути да ги употребява, необходимо е въ такъвъ случай прѣди всичко да умѣе да намира удоволствие въ усиленна и любима работа, при която да бѣде погълнато цѣлото му внимание, та да не чувствува по такъвъ начинъ нужда да си разсѣва скуката още и съ тютюня напримѣръ. А работата въ такъвъ случай трѣбва да бѣде главно любима, защото човѣкъ по естеството си, както и всичко живо на свѣта, се увлича отъ туй, което обича т. е. което му доставя или вѣрва, че ще му достави повече щастие; може би работата, която човѣкъ върше или цѣльта която гони, да доставя щастие и на другитѣ, но въ такъвъ

случай щастieto на другитѣ или поне стрѣмленieto му къмъ него щастие, се явява като едно необходимо условие за собственото му щастие и затова заслугата на едно добро учение се състои именно въ откриванieto на истинското и трайно щастие и истинския прогресъ на човѣчеството се състои въ постепеното откриване на по истинското щастие и приспособлението му въ живота.

„Животътъ на човѣка и на човѣчеството е само едно постоянно движение отъ тъмнина къмъ свѣтлина, отъ нипата степенъ на истината къмъ вишата, отъ истина повече примѣсена съ заблуждения къмъ истина повече освободена отъ тѣхъ“ — казва Толстой.¹⁾

Както ядението прѣдставлява едно удоволствие за всички, тѣй като всички радостно посрѣщатъ часътъ 12 за да се наобѣдватъ и при всичко това случва се пакъ, че кога човѣкъ е обладенъ отъ нѣкоя голѣма радостъ, не му се яде или пъкъ много малко яде, именно защото той испытва по голѣмо удоволствие отъ туй, което ядението му доставя, па даже и за самото проявление на радостта му ядението му става излишно — врѣменно разбира се, защото безъ тютюнъ и вино човѣкъ може да живѣе, но не и безъ ядение — така сжщо, ако умѣе човѣкъ да намира удоволствие въ работата си, тогава удоволствието, което му дава пиянието и пушението отъ само себе си ще стане излишно и той ще забрави да пи или пуше, тѣй както нѣкои хора увлѣчени въ любимата си работа забравятъ по нѣкога, че дошло врѣме за ядение.

Искамъ да кажж, че щомъ нѣкой човѣкъ е станалъ до толкова робъ на страстьта си да пие или пуше, че намира за невъзможно да се отучи извѣднажъ, то това не трѣбва да ни служи за доказателство, че изобщо невъзможно е да се отвикне отъ тѣзи навици, както така разбраха и въ „Крейцаровата соната“ идеалътъ за съвършеното въздържане отъ половата страсть. Трѣбва да се прави разлика между самия идеалъ и степенъта по пътя къмъ идеала, която (степенъ) е възможно да се изпълни относително силитѣ на извѣстенъ човѣкъ и условията, въ които е той поставенъ. А относително Крейцаровата соната Толстой въ едно Послѣсловие къмъ въпросната книга отговори на кривия начинъ, по който я бѣхж разбрали.²⁾ За по голѣма ясность, какъ трѣбва въобщо да се

¹⁾ Вижъ „Царство Божие внутри васъ“ томъ II стр. 211. изд. Берлинь.

²⁾ Вижъ „Крейцера Соната съ послѣловіемъ.“ изд. Женева

разбира стѣмлението къмъ идеала, ще цитирамъ нѣколко страници изъ книгата на Толстой „Царство Божие вънутри васъ“, гдѣто се захваща съ стихове изъ Евангелието:

„Въ Евангелието отъ Матей, петата глава, стихъ 25-34 е казано:

„Не се грижете за живота си, какво ще ядете или пиете, нито за тѣлото ваше какво ще облѣчете. Не е ли животътъ по драгоцѣненъ отъ храната и тѣлото отъ облѣклото? Погледнете на птицитѣ небесни: тѣ нито съятъ нито жжнатъ, нито събиратъ въ житници и между това отецъ вашъ небесный пакъ ги храни; а не сте ли вие по горни отъ тѣхъ? И кой отъ васъ като се грижи, може да прибави единъ лакътъ на ръста си? Защо се грижите и за облѣклото си? Погледнете на полскитѣ кринове какъ растжтъ; тѣ не се трудятъ, нито прѣджатъ но казвамъ ви че нито Соломонъ въ всичката си слава не бѣ облѣченъ както единъ отъ тѣхъ. И ако Богъ така облича трѣвата на полето, която днесъ я има, а утрѣ въ пещъ я хвърлятъ, то колко повече васъ ще облѣче, маловѣри! И тѣй недѣйте се грижи и не думайте: какво ще ядемъ, какво ще приемъ или какво ще облѣчемъ? Защото това язичницитѣ го търсятъ, а Отецъ вашъ небесный знае, че имате нужда отъ всичко това. Но търсете първомъ царството Божие и правдата негова и всичко това ще ви се приложи. За това недѣйте се грижи за утрѣ, защото утрѣшния день ще се погрижи за себе си; доста е на деня неговата му грижа.

„Лука. 33, 34: Продайте си имота и давайге милостиня; пригответе си кесии, които да не овѣхтяватъ, съкровища на небеса които да не оскъдяватъ, гдѣто крадецъ не приближава, нито молецъ прояжда. Защото кждѣто е съкровището ви, тамъ ще е и сърдцето ви.

„Продай си имота и тръгни подиря ми; който не остави баща, майка, дѣца, и братя, ниви и кжца, той не може да бжде мой ученикъ. Отрѣчи се отъ себе си,

„земи кръста си за всеки денъ и тръгни подиря ми. Моята храна е въ изпълнението волята на Този, който ме е „проводилъ и въ вършението Неговото дѣло. Да бѣде не „моята воля, а Твоята, не туй, което азъ искамъ, а кое- „то Ти искашъ и не тѣй, както азъ искамъ, но тѣй, как- „то Ти искашъ. Животътъ се състои въ изпълнението не „на своята си воля, а на волята Божия.“

„На хората съ нише разбиране на живота тия положения имъ се струвагъ като едно изражение на нѣкакво си въсгоржено увлѣчение, което не може да има никакво прямо приложение въ живота. А между това тия положения сжщо така строго проистичагъ отъ християнското разбиране на живота, както положенията за отдаване труда си за общого дѣло и за жертвувание живота си за защитата на отечеството проистичагъ изъ общественого разбиране на живота)

Както единъ човѣкъ съ обществено разбиране на живота може да каже на дивака: опомни се, размисли! Живота на твоята личносъ не може да бѣде истински животъ, защото този ти животъ е лошъ и прѣходящъ. Само живота на с вокупността и нейното поколение се продължава и живѣе като племе, фамилия, родъ и държава и за това човѣкъ е длъженъ да жертвува личността си заради семейството или държавата си; сжщо така и християнското учение говори на човѣка съ общественно разбиране на живота. Шокайте се, *Доросръта*, т. е. опомнете се, а то иначе ще погинете. Помнете, че този плът-

1) Толстой различава три начина за разбиране на живота:

1) лично или живогинско, 2) обществено или язическо и 3) християнско. По първия начинъ живота на човѣка се състои въ удовлетворението волята на личността си, т. е. най голѣмото щастие за него е да си удовлетворява прищевкитъ и страститъ. По втория начинъ животътъ на човѣка се състои въ изпълнението волята на съвокупността била тя племе, фамилия или народъ и таквъ човѣкъ намира щастие въ славата; а по третия начинъ живота на човѣка се състои въ изпълнението волята на Бога и щастие и двигателътъ на живота му е любовта. С. Н.

ски личенъ животъ, който днесъ възниква и утрѣ се унищожава, съ нищо не може да бъде обезпеченъ и че никакви външни мѣрки и никакво устройство не може му придаде твърдостъ и разумность. Размислете се и разберете, че живота, който вие водите, не е истински животъ и спасението не е въ живота на семейството, обществото или държавата. Истинския и разуменъ животъ за човѣка е възможенъ само до толкова, до колкото той ще бъде участникъ не на семейството или държавата, а на источника на живота — на Огеца¹⁾. Такова е безъ съмнѣние християнското разбиране на живота, което се вижда въ всѣко изрѣчение на Евангелието.

Може да се не сподѣля това разбиране, може да се отрича, може да се и доказва недостатъчността му или неправилността му, но невъзможно е да се съди за самото учениа, безъ да се е усвоило онова разбиране на живота, изъ което то произтича и толкова повече е не-

¹⁾ Ще обясня тука вкратцѣ за мнозина неяснитѣ думи като Богъ или Отецъ. Подъ думата Богъ се разбира прѣдварително първоначалната причина за сътворението на вселената, но тая първоначална сила, — Богъ-Творецъ на теологически езикъ, си има свои закони, по които се движи всичко мъртво и живо въ вселената. Въ движението на човѣшкия животъ тѣзи закони се проявяватъ чрвъз разума и съвѣстѣта у хората. Разума е закона на човѣшкия животъ, тѣй както силата на притяжението е закона за материята, спорѣдъ който тѣлата падатъ необходимо къмъ цѣнтра на земята, а не отиватъ на горе; тѣй както и въ звѣздитѣ има законъ, по който тѣ правилно се движатъ и пр. Христосъ така и обяснява Бога въ бесѣдата си съ Никодима, че човѣкъ освѣнъ гдѣто е роденъ отъ майка си (материята), но той е роденъ още и отъ горѣ — отъ разума. И тѣй като Христосъ полага човѣшкия животъ въ подчинението му подъ разума, затова Богъ е и разумъ. **Λογοςъ** както е казано въ гръцкото Евангелие и която дума, както Толстой доказва, е неудачно преведена на другитѣ езици съ думата „слово“. „Въ началѣ бѣ слово и т. н. (Ев. Иоана гл. I). Но разумътъ отъ своя страна дава за резултатъ любовта къмъ ближния, като най способна да достави частие на човѣка и въ посланието на Иоана на право е казано, че Богъ е любовъ, като съ това а изразена послѣдната разумна сила на Бога-творца проявена въ човѣшкия животъ. Но въобщо, както казва Толстой, не е до толкова важно опрѣделението на Бога. Въ метафизическитѣ си опрѣделения всички почти религии си приличатъ, но важно е учението, по което именно едни религии претеходствуватъ другитѣ. С. Н.

възможно да се сяди отъ ниша точка зрѣние за единъ предметъ отъ вишъ порядъкъ: да се сяди напимѣрь за камбаната, като се гледа фундамента ѝ. А това сжщото правятъ ученитъ хора отъ нашето врѣме. А това го тѣ правятъ, защото се намиратъ въ сжщото заблуждение каго и черковнитѣ хора и коего (заблуждение) се състои въ въображението, че тѣ обладаватъ такива приеми за изучаванieto на предметъта, че веднжжъ употрѣбени тѣзи приеми, не може и да сжществува вече съмнѣние за истинността на разбиранieto на предметъта, който се обсъжда.

И това обладание на прѣдполагаемото непогрѣшимо познавателно оръдие е главното прѣпятствие за разбиранieto на християнското учение отъ невѣрующитѣ така нарѣчени образовани хора. Изъ това мнимо разбиране происгичатъ всичкитѣ заблуждения на научнитѣ хора по отношение на християнското учение и особено двѣ странни недоразумѣния, които повече огъ всичко друго препягствуватъ на правилното му разбиране. Едното отъ тѣзи недоразумѣния е, че християнското учение за живота е неиспълнимо и затова то или никакъ не е обязательно или не трѣва да бжда прието като ржководство или пъкъ трѣбва да бжде видоизмѣнено и да се направи умѣрено до прѣделитѣ, въ които изпълнението му да бжде възможно въ нашето общество. Другото недоразумѣние е, че християнското учение за любовта къмъ Бога и слѣдователно служението Нему е едно неясно и мистическо трѣбование, което нѣма опрѣделени предметъти за любовта и коего затова трѣбва да бжде замѣнено съ едно по точно и понятно учение за любовта къмъ хората и за служението на челоуѣчеството.

Първото недорозумѣние за неиспълнимостта на учението се състои въ туй, че хората отъ общественото разбиране на живота, като не разбиратъ способа, който ржководи християнското учение и като взематъ християнското учение за съвършенството като правила, които опре-

дѣлятъ живота, мислятъ и говорятъ, че е невъзможно да се слѣдва Христовото учение, защото пълното изпълнение на неговитѣ изисквания унищожавя живота. „Ако човѣкъ изпълни туй, което се проповѣдва отъ Христа, то той ще си унищожи живота и ако всички хора би изпълнили това, то ще се прѣкрати и човѣшкия родъ“, казватъ тѣ.

„Безъ грижи за утрѣшния день, за туй, какво ще яде и пие и въ какво ще се облѣче; безъ да защищава живота си, каго се не противи на злото съ насилие, като отдава живота си за другитѣ и като пази пълно цѣломудрие, човѣкъ и човѣшкия родъ не могатъ да съществуватъ“, мислятъ и говорятъ тѣ.

И тѣ иматъ пълно право, щомъ указанията на съвършенството дадени отъ Христовото учение, ги взематъ за правила, които всѣки е длъженъ да изпълнява тѣй, както въ общественото учение всѣки е длъженъ да изпълнява правилото за плащанието данъкъ, участие въ сѣда и пр.

Недоразумѣнието се състои именно въ туй, че Христовото учение ръководи хората не чрѣзъ сѣщия способъ, както ученията основани на нишето разбиране на живота. Учението на общественото разбиране на живота ръководи хората само съ изискванието на точното изпълнение на правилата или законитѣ, а Христовото учение ръководи хората съ указванието имъ на онова безконечно съвършенство на небесния Отецъ ¹⁾, къмъ което е свойствено на всѣки човѣкъ да се стрѣми произволно, на която степенъ на несъвършенството и да се намира той.

Недоразумѣнието на хората, които сѣдятъ за християнското учение отъ обществена точка зрѣние, се състои въ туй, че тѣ, като предполагатъ, че съвършенството указано отъ Христа може да бѣде напълно постигнато, питатъ се, (сѣщо както когаго се питатъ, като предпола-

¹⁾ Толстой намѣква тука на Христовитѣ думи: „Вѣдете съвършени както Отецъ вашъ небесный.“ С · Н,

гати че общественитѣ закони ше бждатъ изпълнени) какво ше бжде, кога всичко това се изпълне? Това имѣ прѣдположение е криво, защото съвършенството указано на християнитѣ е бесконечно и никога не може да бжде постигнато и Христосъ дава учението си, като има прѣдвидъ, че пълното съвършенство никога не може да бжде постигнато, но че стрѣмлението къмъ пълното бесконечно съвършенство постоянно ще увеличава благо на хората и че това благо, слѣдователно, може да бжде увеличавано до безконечность.

Христосъ учи не ангели но хора, които живѣятъ движими отъ животински животъ. И на тази животинска сила Христосъ прилага друга нова сила — съзнанието на божеското съвършенство и по такъвъ начинъ направлява движението по равнодѣйствующата на двѣтѣ сили.

Да се вѣрва, че човѣшкия животъ ще трѣгне по направлението указано отъ Христа, то е все равно да се вѣрва, че единъ какквия като прѣплува една бърза рѣка и като направлява хода си почти прямо противъ течението, ще може да плува по направлението, което е взелъ.

Христосъ признава съществуването на двѣтѣ страни на паралелограма, на двѣтѣ вѣчни и непостижими сили, изъ които се съставлява човѣшкия животъ: силата на животинската природа и силата на съзнанието божията си синовность. Безъ да говори за животинската сила, която сама себе си утвърждава, като остава всекога равна на себе си и се намира внѣ отъ човѣшката власть, Христосъ говори само за Божеската сила, като призовава човѣка къмъ най голѣмото ѣ съзнание — къмъ най голѣмото ѣ освобождение отъ туй, което я задържа и къмъ довежданието ѣ до най висшата степенъ на напряжение.

И въ това освобождение — въ увеличението на тази сила се състои спорѣдъ Христовото учение истинския животъ на човѣка. Истинския животъ по прежнее то учение се състои въ изпълнението на правила и закони, а по

Христовото учение той се състои въ най голѣмото приближение къмъ указаното и съзнаваемо отъ всѣки човѣкъ въ себе си божеско съвършенство — къмъ все по голѣмото и по голѣмо приближение къмъ сливането на своята воля съ тая на Бога — сливание, къмъ което се стрѣми човѣкътъ и което би било унищожение на живота, който ние знаемъ.

Божеското съвършенство е асимптотата ¹⁾ на човѣшкия животъ, къмъ която се той всѣкога стрѣми и приближава и която може да бѣде достигната само въ бесконечността.

Християнското учение изглѣжда като че да изключва възможността на живота, само когато указанието му на идеала хората го зематъ за правило. Само тогава тѣзи изисквания, които се прѣдвяватъ отъ Христовото учение изглеждатъ като че да унищожаватъ живота.

„Не трѣба да се изисква твърдѣ много“ говорятъ обикновенно хората, кога обсъждатъ изискванията на християнското учение „не може да се иска, щото съвсѣмъ да се не грижимъ за бѣдѣщето, както това е казано въ Евангелието, но само че не трѣбва твърдѣ много да се грижиме; невъзможно е да се дава всичко на бѣдния, но трѣба само да му се дава извѣстна опредѣлена частъ; не трѣба да се стрѣмимъ къмъ цѣломудрие, но трѣба да избѣгваме разврата; не трѣбва да се оставя жената и дѣцата, а трѣба само да не бѣдемъ твърдѣ пристрастни къмъ тѣхъ и пр.“

За да се говори така, то е все едно да се говори на човѣка, който преплува бързата рѣка и си направлява хода срѣшу течението ѝ, че не може преплува рѣката като се направлява противъ течението и че за да я преплува, той трѣба да плува по туй направление, къмъ което иска да иде.

За да се иска чинъ до мѣстото, което искашь, трѣба всичкитѣ си сили да ги насочишь колкото можешъ по нависоко.

¹⁾ Точка на сливането. С. Н.

Христовото учение се отличава от старитѣ учения съ туй, че то направлява хората не чрѣзъ външни правила, но чрѣзъ съзнанието че тѣ иматъ възможността да се стрѣмятъ къмъ божеското съвършенство. И човѣшката душа съдържа не едни умѣрени правила за справедливостта и човѣколюбието, но идеалътъ на божеското съвършенство пълно и безконечно. Само стрѣмлението къмъ това съвършенство прѣнася направлението на човѣшкия живогъ отъ животинското му състояние къмъ божественото, до колкото това е възможно за хората.

Да се понижатъ изискванията на идеала, значи не само да се умали възможността за съвършенство, но то значи още, да се унищожи и самия идеалъ. Идеалътъ, който дѣйствува на хората, не е измисленъ отъ нѣкого, но той е идеалътъ, който всѣки човѣкъ го носи въ душата си. Само този идеалъ за пълното безконечно съвършенство дѣйствува на хората и ги буди къмъ дѣятелностъ. А умѣреното съвършенство губи своята си сила за въздѣйствието на човѣшките души.

Христовото учение само тогава има сила, кога изисква пълно съвършенство, т. е. сливане на божеската същностъ, която се намира въ душата на всѣки човѣкъ, съ волята на Бога — съединение на сина съ Отеца. Само това освобождение на Божия слънъ, живущъ въ всѣки човѣкъ, отъ животното (човѣкъ) и приближението му къмъ Отеца съставлява живота спорѣдъ Христовото учение.

Сществуването само на животното въ човѣка не е човѣшкия животъ. Животътъ на едната само воля Божия тоже не е човѣшкия животъ. Човѣшкия живогъ е съставната между животинския и божия животъ и колкото повече се приближава тази съставна до божия животъ, толкова повече има животъ.

Животътъ по християнското учение е движение къмъ божеското съвършенство. Спорѣдъ това учение нито едно състояние не може да бѣде по високо или по ниско отъ

другото. Всѣко състояние спорѣдъ това учение е само една извѣстна сама по себе си безразлична степенъ къмъ недостижимото съвършенство и затова само по себе си то не съставлява нито по голѣма нито по малка степенъ на живота. Увеличението на живота спорѣдъ това учение се състои само въ ускорението на движението къмъ съвършенството. И затова движението къмъ съвършенството на митаря, захъея, блудницата и разбойника на кръста съставлява една по висока степенъ на живота отколкото неподвижната праведностъ на Фарисея. И затова въ това учение не може да има правила обязательни за изпълнение. Единъ човѣкъ, който стои на една по ниска степенъ, като се движи къмъ съвършенството, живѣе по нравствено, по добръ и повече изпълнява учението, отколкото единъ човѣкъ, който стои на много по висока степенъ на нравствеността, но който се не движи къмъ съвършенството.

Въ тѣзи смисълъ заблудената овца е по-скѣпа за Оцеа отъ колкото неизгубенитѣ. Блудния сичъ, изгубената и пакъ намѣрена монета сѣ по скѣпи отъ тѣзи, които не сѣ изгубени.

Исполнението на учението е въ движението отъ себе си къмъ Бога. Явно е, че за такова едно изпълнение не може да има опредѣлени закони и правила. | сѣка степенъ на съвършенството или несъвършенството сѣ равни прѣдъ това учение, исполнението на което не се съставлява отъ исполнението на закони и затова въ туй учение не може да има обязательни правила и закони.

Изъ това коренно различие между Христовото учение и всички прѣдшествующи учения, основани на общественното разбиране на живота, произтича и разликата между общественитѣ и християнскитѣ заповѣди. Обществениитѣ заповѣди сѣ повечето положителни и прѣдписватъ извѣстни постѣпки, а хората, които изпълнятъ тѣзи постѣпки, могатъ да се оправдаватъ и да се считатъ за праведни. А християнскитѣ заповѣди (заповѣдта за

любовта не е заповѣдъ въ тѣсната смисълъ на думата, а едно изражение на сжщността на учението), петиятъ заповѣди на планиската проповѣдъ сж всички отрицателни и показватъ само туй, което на извѣстна степенъ на развитието на чловѣчеството хората могатъ вече да го не правятъ. Тѣзи заповѣди сж като единъ видъ бѣлѣзи по бесконечния пътъ на съвършенството, къмъ което върви чловѣчеството, — бѣлѣзи, съ които се отбѣлѣзва тази степенъ на съвършенството, която е възможна въ извѣстенъ периодъ на развитието на чловѣчеството.

Въ планиската проповѣдъ е изразенъ отъ Христа и вѣчния идеалъ, къмъ който е свойствено на хората да се стрѣмятъ, изразена е и тази степенъ за постигването му, която може вече въ наше врѣме да се постигне отъ хората.

Идеалътъ се състои въ туй, че да не мислишъ зло никому, да не произвиквашъ недоброжелателство въ никого и всички да обичашъ; а заповѣдта, която указва степенъта, по долу отъ която напълно възможно да се не спуска човѣкъ въ постигновението на идеала, е: да не оскърбявашъ хората съ думи. И това съставлява първата заповѣдъ.

Идеалътъ е пълно цѣломъдрие даже и въ мислитъ; а заповѣдта, която указва степенъта къмъ достижението му, по ниско отъ която напълно е възможно да се не спуска човѣкъ, е чистотата въ брачния животъ и въздържанието отъ блудство. Това съставлява втората заповѣдъ.

Идеалъ — да се не грижишъ за бѣдъщето и да живѣешъ въ сегашния часъ; заповѣдта, която указва степенъта, по ниско отъ която може да се не спуска човѣкъ, — да се не кълнешъ и нищо да не обѣщавашъ на хората за напредъ. Това е третата заповѣдъ.

Идеалъ — никога и за никаква цѣль да не употребявашъ насилие; заповѣдта, която указва степенъта, по ниско отъ която напълно е възможно да се не спуска човѣкъ е: да не отвѣрщашъ на злото съ зло, да прѣтър-

пывашъ обидитѣ и да си давашъ дрѣхата. И това е четвъртата заповѣдь.

Идеалътъ е да обичаме душманитѣ си, които ни ненавиждатъ; а заповѣдта, която указва степенята, въ достижението му, по ниско отъ която напълно може да се не спуска човѣкъ, е да не правишъ зло на враговетѣ си, да говоришъ добро за тѣхъ и да не правишъ разлика между тѣхъ и приятелитѣ си.

Всичкитѣ тия заповѣди показватъ тѣ, което по пътя на стрѣмленieto къмъ съвършенството, ние имаме вече пълна възможностъ да го не правиме; тѣ показватъ туй, надъ което ние трѣбва да се трудимъ сега и което сме длѣжни полека-лека да го преобърнемъ на привичка, — да го пренесемъ въ областта на безызнателното. Но при това тѣзи заповѣди не само че не съставляватъ цѣлото учение и не го исчерпватъ, но тѣ съставляватъ само една отъ бесчисленитѣ негови степени въ приближението къмъ съвършенството.

Подиръ тѣзи заповѣди трѣбва и ще послѣдватъ други все по високи и по високи по пътя къмъ съвършенството указано отъ учението“. (Царство Божие томъ I-й стр. 134).

Христовото учение не е аскетизмъ, а е учение за благото на хората и затова то не може да иска отъ хората, щото тѣ отведнажъ съ мъжи да изпълнятъ туй, което то имъ прѣпорѣчва за добро, каквито сж идеалитѣ на съвършенството. То не може да иска това, защото блаженството спорѣдъ него учение се състои въ самото движение къмъ пълното съвършенство, а не въ постигнатието на самото съвършенство. Въ Евангелието относително втората заповѣдь, която съставлява темата на Крейцаровата соната, е казано: „Чули сте, че е рѣчено на староврѣменитѣ: не прѣлюбодѣйствувай. Но азъ ви казвамъ, че всѣкой, който гледа на жена за да я пожелае, той е прѣлюбодѣйствувалъ вече съ нея въ сърдцето си. (Мат. гл. V; ст. 27 и 28.)

„Рѣчено е още: Който напустне жена си, да ѝ даде разводно писмо. А пъкъ азъ ви казвамъ, че който напустне

жената си, освѣнъ вината си въ прѣлюбодѣяние ¹⁾ прави и нея да прѣлюбодѣйствува. (ст. 31 и 32.)

„И попитаха го тогава ученицитѣ му: ако ли е такава обязаността на човѣка къмъ жената, то по добръ е да се не жени. А той имъ каза: не всѣки може изпълни тия думи, но само този, комуто е дадено. Защото има скопци които сѣ отъ рождение така, има други, които сѣ скопени отъ хората, а има и скопци, които сами сѣ се скопили, за Царството небесно *който може* ²⁾ да го прави нека го прави“. (гл. XIX. ст. 10, 11 и 12.)

Така че Христовия ученикъ трѣбва всѣкога да си бѣде щастливъ до най голѣмата нему възможна степенъ: той не е длъженъ да върши туй, което му е сврѣхъ силитѣ и ако се повърнемъ къмъ оставянieto на опойтелнитѣ вещества, може се каза, че ако ли пъкъ напирѣмъ пиенieto или пушенieto на единъ човѣкъ не му е останало като навикъ, който му прави удоволствие, а проистича отъ нуждата му да заглушава съвѣстятъ си, тогава прѣди всичко той трѣбва да прѣстане да върше постѣпки противни на съвѣстятъ си; ако ли пъкъ лошитѣ му постѣпки се изискватъ отъ срѣдата, въ която живѣе и ако би че той не може още да се бори съ срѣдата, тогава ще трѣбва да се постави въ друга срѣда, гдѣто да се не изисква отъ околнитѣ му, да върше постѣпки противни на съвѣстятъ му и по такъвъ начинъ не ще и чувствува нужда да я заглушава и не ще му бѣде и мъчително оставянieto на опойтелнитѣ вещества.

Идеалътъ на втората заповѣдъ е цѣломъдрие даже и въ мислитѣ и както говори Толстой въ писмото си до Кудрявцева ³⁾ че природата е дала брака, за да служи като спа-

¹⁾ Въ Евангелието тука е криво прѣведено. Въместо: освѣнъ вината си въ прѣлюбодѣяние, казано е: освѣно ако не за вина въ прѣлюбодѣяние, и по такъвъ начинъ стиха си губи християнекия смисълъ. Толстой въ книгата си „Въ чемъ моя вѣра?“ стр. 72 научно доказва кривия преводъ на тоя стихъ отъ грѣцкото оригинално Евангелие. Евангелията сѣ допълвани отъ разни човѣшки рѣдѣ и нѣйде си сѣ криво преведани и ето защо сѣ тѣ на много мѣста неясни и пълни съ невѣроятности.

²⁾ Курсива е мой. Тукъ подъ въздържанието за Царството небесно се говори за хора, които лесно се въздържатъ, погълнати въ дѣятелността си за въстановлението истината на земята, за въстановлението на правдата и мира т. е. на Царството небесно както го Христосъ нарича

³⁾ Вижъ книгата на Д. Р. Кудрявцевъ: *Первое „presto“ идеали* Христианств. Женева стр. 81.

сителна клана на хората, които нѣматъ сили и не би могли да бѣдѣтъ щастливи ако на часа изпълнѣха идеала т. е. ако прилагаха цѣломъдрието поне на дѣло, ако не и въ мислитѣ си, така сжщо спорѣдъ мене, би могло да се каже и за опоиелнитѣ вещества, че тѣ служатъ като срѣдство, съ което да си служатъ тѣзи, които при нуждата си да проникнатъ законигъ на живота т. е. да разбератъ истината съответствующа на духовното имъ развитие, или които при тѣжкитѣ си душевни борби, причинени отъ противорѣчията въ живота, би се отчаяли прѣдъ видъ на слабитѣ си сили, като не сж въ състояние да разрѣшатъ съ разума си противорѣчията и да поборятъ съ силитѣ си злото и би пострадали душевно въ такъвъ случай, както и виждаме често хора, да се самоубиватъ и полудяватъ, а мнозина пъкъ избѣгватъ това, като се прѣдаватъ на употреблението на опивателнитѣ вещества.

Хората естествено се стрѣмятъ къмъ благото и ето че се случва по нѣкога, че изгубватъ положението си или нѣкои отъ близкитѣ на сърдцето си и прочее нещастия, които имъ огорчаватъ живота. Тогава тѣ виждагъ че щастieto, което тѣ желаятъ е непостижимо и това противорѣчие между естественото имъ стрѣмлѣние къмъ щастieto и невъзможността да го постигнатъ ги отчайва по нѣкога и имъ трови живота, щомъ не могатъ да го разрѣшатъ и да избѣлтатъ изъ неносното си положение съ твърдостъ изъ пътя, който съвѣстѣта имъ указва. Щомъ силитѣ липсватъ, въ такъвъ случай тѣ ударватъ изъ кривия пътъ и послѣ, за да не чувствуватъ кривия си пътъ, прибѣгватъ до опоиелнитѣ вещества.

По поводъ на послѣдното ще цитирамъ пакъ изъ книгата „Ц. Божие“ слѣдующитѣ думи на единъ католически попъ L' abb- Def igny, който Толстой тоже цитира до едно мѣсто, като говори за противорѣчията въ живота и въ особености за тия, които войнитѣ причиняватъ:

„Едно отъ първитѣ прѣдписания на вѣчния законъ, написанъ въ съвѣстѣта на всички е запрѣщението да се отнема живота на своя ближень и да се пролива кръвъ (безъ достаточна причина и като не е човѣкъ принуденъ къмъ това отъ необходимостта), това е едно изъ тѣзи прѣдписания, което во дълбоко отъ всички други е врѣзано въ човѣшкото сърце. . . Но щомъ работата се

касае до война, т. е. до проливанието на човѣшка кръвъ съ потоци, тогава хората отъ днешнето време не се грижатъ вече за достаточната причина. Тѣзи, които взематъ участие въ войнитѣ не си и помислятъ даже да се попитатъ, да ли се оправдаватъ съ нѣщо тия бесчислени убийства; справедливи ли сж или не, законни или не, невинни или престѣпни и нарушаватъ ли тѣ или не главния законъ, който запрѣшава да се убива (безъ законна причина). Съвѣстѣта имъ мълчи. . . Войната за тѣхъ е престанала да е едно дѣло зависяще отъ нравственостѣта. За военнитѣ нѣма друга радостъ въ трудоветѣ и опасноститѣ, които пренасятъ, освѣнъ да бждѣтъ побѣдители и друга поголѣма скърбъ, освѣнъ кога сж побѣдени. Недѣйте ми говори, че тѣ служатъ на отечеството. Отколѣ още единъ великъ гений ви е отговорилъ съ думитѣ, които сж станали пословични, че: махнете справедливостѣта, и държавата какво ще бжде друго освѣнъ едно голѣмо сборище отъ разбойници? И сборището разбойници нима не е и то една малка държава? Разбойнишкитѣ шайки и тѣ си иматъ свои закони. И тамъ се сражаватъ за добивание плячка и даже за честъ.

„Цѣльта на това учрѣждение е (думата е за учрѣдението на народния трибуналъ) щото Европейскитѣ народи да престанѣтъ да бждѣтъ хайдушки народи и армиитѣ — разбойнишки армии и трѣба да прибавя робски армии. Да, нашитѣ армии сж тѣлпи отъ роби, принадлежащи на единъ или двама управители или министри, които тиранически и безъ всѣка отговорностъ, както знаемъ, се располагатъ съ тѣхъ.

„Особеностѣта на роба се състои въ туй, че той въ рѣцѣтѣ на ступанина си не прѣдставлява освѣнъ една вещь, едно орѣдие, а не чловѣкъ. Такива сж войницитѣ, офицеритѣ и генералитѣ, които оживатъ да ги убиватъ и да убиватъ по произволѣтъ на управителя или на управителитѣ си, безъ да се грижатъ за справедли-

востъта. Военното робство ежществува и то е най лошото отъ робствата и особено сега, когато то посредствомъ задължителната за всички служба нахулва синджиря на врата на всички свободни и силни хора на нациитѣ, за да направи извъ тѣхъ едни орждия за убийства, едни палачи и касали на човѣшко месо, защото само за това ги тѣхъ събиратъ и обучаватъ.

„Управниците на брой двама трима се сбиратъ въ кабинетитѣ си, зговарятъ се тайно безъ протоколи и безъ да даватъ гласность на говореното си и слѣдователно безъ да иматъ отговорность и послѣ туй проваждатъ хората на касапница.

„Протеститѣ противъ тѣжкитѣ за народа въоружения еж се почнали не отъ нашегѣ врѣме“ говори Синьоръ Е. Г. Монета „послушайте туй, което Монтеスキю въ врѣмето си е написалъ: Франция (сега може да се каже Европа) ще погине отъ военнитѣ. Въ Европа се е распространила нова болѣсть. Тя е прихванала царетѣ и ги принуждава да подържатъ едно невъзможно количество войски Тази болѣсть е прилѣчива и слѣдователно заразителна, защото щомъ като една държава си увеличава войската, тосчасъ и всичкитѣ други правятъ сжщото. Така че отъ това не произлиза друго освѣнъ една обща гибель. Всеко правителство поддържа толкова войска, колкото би могло да издържа въ случай че народа му го грози истрѣбление и хората наричатъ миръ това обтегнато състояние на всички противъ всички. И затова Европа е така разорена, че ако частнитѣ хора би се намирали въ положението, въ което се намиратъ правителствата на тази частъ на земята, то и най богатитѣ не би имали съ какво да живѣятъ. Ние сме бѣдни съ всичкитѣ богатства и търговията на цѣлия свѣтъ.“

„Тога е писано почти прѣди 15 години. Картината ни се струва, като че да описва настоящето. Измѣнилъ се е само образътъ на управлението. Въ врѣмето на Мон-

тескю говореха, че причината за издържанието на голѣми войски е била въ неограничената власт на кралете, които сж воювали съ надежда да увеличатъ съ побѣдитѣ си частната си собственостъ и да се прослвятъ.

„Тогава говорѣха: Ахъ, ако би че народитѣ можѣха да си избиратъ тѣзи, които би имали право да отказватъ на правителствата да събиратъ солдати и пари, то би настаналъ края на воената политика. А сега почти въ цѣла Европа управленіята сж прѣставителни (има парламенти) но при все това военитѣ расходи и приготовленията за война все пакъ се увеличаватъ въ страшна пропорция.

„Вѣроятно че безумието на властителитѣ е прѣминало и въ ръководящитѣ класи. Сега вече не воюватъ за туй че нѣкой си кралъ не е билъ учтивъ спрямо любовницата на другия, както това е било при Людовика XIV; но като прѣувеличаватъ почтениитѣ естествени чувства на националното достоинство и патриотизмъ и като възбуждатъ общественото мнѣние на единъ народъ противъ другиго, дохождатъ най послѣ до това, че стига да се каже — ако и да не е вѣрно извѣстието, — че посланикътъ на нашата държава не билъ приетъ отъ главата на другата държава, за да се разгори най ужасната и гибелна война отъ всички войни, които сж се разгорѣвали нѣкогажъ. Европа сега държи подъ оръжие повече солдати отколкото въ врѣмето на великитѣ Наполеоновски войни. Днесъ съ малки изключения всички граждани въ нашия материкъ сж принудени да прекаратъ по нѣколко години въ казармитѣ. Строятъ се крѣпости, арсенали и кораби, правятъ се постоянно оръжия, които въ най краткото врѣме се замѣняватъ съ други, защото науката, която е длъжна да бѣде направлена всекога къмъ благото на челоуѣчеството, съдѣйствува за жалость на разрушението и измисля все по нови и по нови срѣдства, съ които да може да се убива най голѣмо количество хора въ най

краткото врѣме. И за да може да се издържатъ толкова солдати и такива огромни приготовления за убийства, израсхождатъ се ежегодно съ стотини милиони, т. е. такива суми, които би били достаточни за възпитанието на народа и за извършването на най огромнитѣ работи за обществената полза и които работи би дали възможность да се разрѣши миролюбиво социалния въпросъ.

„Вслѣдствие на това безъ да се гледа на всичкитѣ наши научни побѣди, Европа по отношение къмъ войнитѣ се намира още въ сжщото положение, въ което се тя намираще и въ най лошитѣ врѣмена на звѣрскитѣ срѣдни вѣкове. Всички се оплакватъ отъ това положение, което не е война, но не е и миръ и всички би желали да излѣзатъ изъ него. Правителственнитѣ глави твърдятъ, че тѣ всички искатъ миръ и се надпрувватъ кой изъ тѣхъ да направи най тържественитѣ миролюбиви заявления. Но въ сжщия или на другия день тѣ прѣдставятъ въ законодателното събрание прѣдложение за увеличението на въоръжението и говорятъ, че тѣ предприематъ такива предосторожности именно за да обезпечатъ мира.

„Но това не е оня миръ, които ние обичаме и народитѣ не го вѣрватъ. Истинския миръ има въ основата си взаимно довѣрие, когато пъкъ тѣзи огромни въоружения показватъ едно явно и крайно недовѣрие ако не и скрита вражда между държавитѣ. Що бихме ние казали за човѣка, които за да заяви другарскитѣ си чувства на съсѣда си, би го поканилъ, да разгледватъ въпроситѣ които ги раздѣлятъ, съ револверъ въ ржка?

„Ето това въпиюще противорѣчие между миролюбивитѣ заявления и воената политика на правителствата е туй което всичкитѣ граждани желаятъ всячески да го прѣкратятъ“.

Послѣ това Толстой продължава:

— Чудятъ се на туй, че въ европа ежегодно се извършватъ по 60,000 самоубийства, които сж извѣстни и

записани и то съ исключение на Русия и Турция: ние трѣбва да се чудиме не защо самоубийствата сж така много, но защо сж тѣ така малко. Всеки човѣкъ отъ нашето врѣме, ако се вникне въ противорѣчието между съзнанието и живота му, намира се въ най отчаяно положение. Безъ да говоря за всички други противорѣчия между живота и съзнанието, които изпълнятъ живота на сегашния човѣкъ, то достаточо му е на послѣдния само едното това воено положение, въ което се намира Европа и отъ друга страна християнското исповѣдание, за да дойде въ отчаяние, да се усъмни въ разумността на човѣшката природа и да си прѣкрати живота въ този безуменъ и звѣрски свѣтъ. Това воено противорѣчие, заключающе въ себе си квинтесенцията на всички други противорѣчия, е така ужасно, че да се живѣе, като се участвува въ него, може само ако се не мисли за него и ако се забравя.

Какъ! ние всички християни не само че исповѣдаме любовъ единъ къмъ други, но и дѣйствително живѣемъ общъ животъ, ведно тупа пулса на живота ни, помагаме си единъ други, учимся помежду си и все повече и повече къмъ взаимна радостъ любовно се зближаваме единъ съ други! Въ това зближение е смисълъта на цѣлия ни животъ; — и наугрѣнъта нѣкоя за аяанъ глава на правителството каже нѣкоя глупость, другия му отвърне по сжщия начинъ и азъ ще ида да се излагамъ на смъртъ и да убивамъ хора, които не само че нищо не ми сж направили, но които ги даже и обичамъ. И това не е една далечна случайность, а е самото туй, къмъ което ние всички се готвимъ и то е не само едно вѣроятно, но едно неизбежно събитие¹⁾.

¹⁾ Много сгранны наистина се струва на човѣка понѣкогажъ, като се опомне и се замисли върху положението на солдатина въ нашия просвѣтенъ вѣкъ. Често пѣти въ казармата отивать младежи, които не само че за нищо въ свѣта не могатъ уби първия човѣкъ

Достатчно е да се ясно съзнае това, за да полудѣе човѣкъ или да се убие. И това сѣщото се и случва и особено често между военнитѣ. Стига човѣкъ за минута да се опомне, за да дойде до необходимостта за такъв единъ край. Само съ това се обяснява това страшно напряжение, съ което съврѣменнитѣ хора се стрѣмятъ къмъ опряване себе си съ вино, тютюнъ, опиумъ, картоиграене, четение възстници, пжтетествия и всѣкакви зрѣлища и увеселения. Всички тия работи се вършатъ като нѣкой сериозни и важни дѣла. И тѣ дѣйствително сѣ важни. (к. н.) Ако нѣмаше вънкашни срѣдства за замамадяване, то половината хората немедленно би се самоубили, защото най непреносимото и мжчигелно състояние е да живѣешъ противорѣчиво на разума си. А въ това състояние се намиратъ всички съврѣменни хора. Всички хора живѣятъ днесъ въ постоянно въпьюще противорѣчие между съзнанието и живота си. Тѣзи противорѣчия се изразяватъ и въ економическитѣ и

който срѣщнатъ на улицата и както това бивзъ въ войнитѣ, но мило имъ е даже да заколятъ и една кокошка. И такъвзи човѣкъ, който счита за престѣпление даже и да порѣже човѣка, като го попиташъ, защо ходи на учение въ казармата, по право ще трѣбва да ви отговори: за да се уча да коля и да убивамъ хора (не трѣбва да се забравя че войницитѣ сѣ длъжни да убиватъ даже и бацитѣ си кога потрѣбва и спорѣдъ какго чувахъ, подобно едно нѣщо се случило у насъ въ България, но до колко е това вѣрно, незнамъ). Той ще трѣва да ви отговори сѣщо както башибозуцитѣ, които, ако нѣкой ги пониташе, защо си точатъ ножа, спокойно ще отговорятъ: за да колиме гяури. Но днешнитѣ *християни солдаги* (какво ужасно противорѣчие!) не сѣ башибозуци, но често пѣти биватъ хора образовани, съ хумани идеи и съ добро сърдце, хора, които стига да произвикатъ въ въображението си вида на единъ закланъ човѣкъ, за да потрѣпиратъ отъ ужасъ, като си помислятъ, че туй което е въ въображението имъ, тѣ не само че не трѣбва, може би и подиръ нѣколко дена да го изпълнятъ на дѣло. Но правителственната хипнотизация съ своя си патриотизмъ, барабани, униформи и паради, до толкова ни е замаяла, че не само, че не ни обхваща ужасъ прѣдъ туй човѣкоубийство, за което се готвиме и не само че не гледаме, да го избѣгнемъ, (тѣй както ако би че ни накараше нѣкой, да заколиме първия човѣкъ, който срѣщнаме, то не бихме се съгласили, па даже ако ни заплашваха и съ 10 години затворъ), но мнозина го считатъ даже и за гордостъ — патриотизмъ! . . . С. Н.

държавни отношения, но най рѣзко е това противорѣчие въ сѣзнаването на хората християнския законъ за братството на всички и огъ друга страна — необходимостта, въ която общата военна тежба поставя всички хора така, че всѣки трѣбва да бѣде готовъ къмъ вражда и убийство, — всѣкои да бѣжда въ едно и сѣщо врѣме и христие-нинъ и гладиаторъ“. („Ц, Божие“ томъ I стр. 138).

Така че, спорѣдъ мене, употреблението на упоителнитѣ вещества е извинително отъ християнска гледна точка, самс заради тѣзи, които велѣдствие на слабитѣ си сили истински се нуждаятъ отъ това, или съ други думи, когато упоителнитѣ вещества се употребляватъ, тѣй да се каже като лѣкарство, като при това тѣзи, които ги употребляватъ, сѣзнателно се грижатъ, щото колкото могатъ все повече и повече да се отучватъ отъ тѣхъ. Само при тия послѣднитѣ условия, упоителнитѣ вещества не могатъ се употреби повече отъ колкото нуждата го изисква. При такива условия ползата отъ упоителнитѣ вещества при душевнитѣ борби и нерасположения може да се сравни съ ползата отъ хлороформа при упоиванieto при операция болнитѣ, които не би могле да понесатъ въ трѣзво състояние операцията и по такъвъ начинъ не би могле да се исцѣрятъ безъ хлороформъ; но както употреблението на хлороформа е полезно само за тѣзи, които не могатъ безъ него, защото тѣзи, които би могле безъ него, при употреблението му напрасно ще испытватъ лошитѣ му послѣдствия; така сѣщо и употреблението на виното и тютюня напримѣръ, ще бѣде полезно, кога се употреблява само при необходима нужда, а тази нужда всѣки я знае за себе си и като се помѣче, ако иска, може по отношение на оставянieto на упоителнитѣ вещества да изпълне туй, което му позволяватъ силитѣ и условията въ които се намира.

За да завършемъ съ въпроса за упоителнитѣ вещества, ще добавя още и туй: прѣди нѣколко врѣме се научихъ отъ единъ Женеуски докторъ, че единъ професоръ въ Цюрихската клиника чрѣзъ единъ много чувствителенъ инструментъ (динамометръ) е измѣрвалъ всѣкидневно рѣчната сила на единъ работникъ, който всѣки день прѣзъ едно опрѣдѣлено врѣме е идвалъ нарочно за това въ болницата. Единъ день професорътъ забѣтѣзва, че силата на работника изведнажъ значително се намалила. Погледва той въпросително работника, а този послѣдния му явява, че прѣди да доде въ клиниката билъ

испилъ една чаша бира. Така щото оказало се, че спиртнитѣ питиета правятъ да ослабва силата на човѣка даже и когато се взематъ въ малко количество както една чаша бира, вино или ракия и че силата на човѣка по скоро се увеличава отъ една чаша кафе или млѣко, отколжото отъ вино или бира, а това е значително, като се помисли, че колко хора пиятъ вино, като си наивно въображаватъ че то ще имъ придаде сила.

Фридшофъ Нансенъ, който се прочу съ своитѣ си пжтешествия по сѣверния полюсъ, и той, не помня гдѣ бѣхъ челъ, че въ послѣдното си пжтувание не взелъ съ себе си никакво спиртно питие, вѣроятно като по опитъ се е убѣдилъ, че спиртнитѣ питиета не стоплятъ трайно.

Който се съмнѣва още въ врѣдата на спиртнитѣ питиета, нека прочете книжката на Д-ръ Бунье „за употреблението на алкохола“ превелъ Г. С. Т.-Пазарджикъ. По този предмѣтъ преведена е на български и народната книжка на Толстою „Богу или Мамону“ изд. Божиловъ; Варна.

II

Но кой образъ на живота е най съгласенъ съ разума и съвѣстята и въ какво направление трѣба да си израсходваме силитѣ, така, че да получиме най голѣмо възможно намъ благо за себе си и за околнитѣ си?

На това азъ не мога отговори, освѣнъ като посоча на съчиненията на самия Толстой, които и менъ сж помогнали да излѣза спорѣдъ силитѣ си изъ днешния безсмисленъ животъ, който освѣнъ противорѣчията си, неизбежно се свършва съ отчаяна и глупава смъртъ за всички тѣзи, които водятъ свѣтски животъ. А какъ трѣба човѣкъ да *почне* да живѣе разумно, върху това Толстой говори особено въ книгата си *Что-же-намъ дѣлатъ?*¹⁾ и въ статията си *Первая ступень*.

Читателтъ както и да гледа на Толстоевото учение, но въ всѣки случай азъ мисля, че не ще бѣде лошо за него — който и да е той — да види въ Толстоевитѣ съчинения поне кои сж истинскитѣ причини на нещастията и душевнитѣ нерасположения, които му се случватъ или непрѣменно ще му се случатъ за напрѣдъ въ живота.

¹⁾ Първата частъ на тази книга е преведена на български подъ заглавие „Каквъ е моя животъ?“ изд. Бъраковъ, София. А самата книга *Что-же-намъ дѣлатъ?* е тоже преведена и скоро ще излѣзе отъ печатъ подъ заглавие: „Какво трѣбва да правимъ?“

За освѣтление върху начина какъ Толстой гледа на християнството, ще оставя какъ самия него да говори за себе си, като изложи тука въ преводъ една частъ отъ прѣдисловието му къмъ краткото му изложение на Евангелието. Въ това предисловие Толстой, подиръ като говори между другото и за обширното си изложение на Евангелието, което цензурата не позволяваше да се печата въ православната Росия, той така продължава :

„Въ голѣмото изложение на евангелието всѣко едно отстъпване отъ обикновения прѣводъ, всѣко прибавено измежду разяснение и всѣки пропускъ сж обяснени и доказани чрѣзъ сравнения съ разни евангелски варианти, контексти и съ филологически и други съображения. А въ това кратко изложение, както всичкитѣ тѣзи доказателства и опровержения на лжливото разбиране на християнството отъ страна на черквата, така и подробнитѣ заблѣжки съ опхтвания на разни книги се испускагъ на основание, защото разсъжденията за всѣко отдѣлно мѣсто, често нжти много дълги, не сж главнитѣ доказателства за истинското разбиране смисълта на учението. Главното доказателство за истинското разбиране е единството, ясността, простотата, пълнотата на учението и съответствието му съ вътрѣшното чувство на всѣки единъ човѣкъ, който търси истината. Въ моето изложение, относително въобще всичкитѣ отстъпления отъ приетия отъ черквата текстъ, читателтъ трѣбва да не забравя, че прѣдставлението, на което ние толкова сме привикнали, състояще се въ туй, че всичкитѣ четири евангелия съ стиховетѣ и буквитѣ си сж свѣщенни книги, е отъ една страна най грубото заблуждение и отъ друга най грубата лжжа. Читателтъ трѣбва да помне, че Исусъ никога самъ не е писалъ никаква книга, като Платона, Филона или Маркъ Аврелия, даже никога като Сократа не е предавалъ учението си на грамотни и образовани хора, а е говорилъ на ония безграмотни хора, които е срѣщалъ въ живота си и че само дълго врѣме послѣ смъртъта му хората се усѣтили, че туй, което той говорилъ е било много важно

и че не е лошо да се запишатъ нѣкои работи отъ туй, което е той говорилъ и вършилъ и едвамъ подиръ 100 години почнали да записватъ туй, което сж чували за него. Читателя трѣбва да помни, че такива записки е имало твърдѣ много, че много сж пропаднали, много отъ тѣхъ сж били твърдѣ лоши и че християнитѣ се ползували отъ всичкитѣ и до колкото сж можали, отбирали сж туй, което имъ се струвало за по добро и разбрано и че като сж избирали тѣзи по добри евангелия, църквитѣ, спорѣдъ пословицата: „не можешъ избра все прави пѣртѣ“¹⁾ трѣбвали сж да обхванатъ и много криви пѣртѣ въ туй, което сж записали изъ всичката огромна литература за Христа — че много има въ каноническитѣ евангелия сжщо така лоши, както и отхвърленитѣ апокрифически и че и въ апокрифическитѣ има по нѣщо добро.²⁾

Читателятъ трѣбва да помне, че свѣщенно може да бжде учението на Христа, но никакъ не може да бжде свѣщенно извѣстно количество стихове и букви и немогжтъ да станатъ свѣщенни именно такива то книги отъ начало и до послѣдния си редъ, само защото хората ще кажатъ че тѣ сж свѣщенни.

Само нашия руски читатель отъ образованитѣ хора, благодарение на руската цензура, може да игнорира столѣтния трудъ на историческата критика и наивно да говори, че евангелията на Матей, Марка и Лука, тѣй както сж тѣ, сж написани отъ евангелиститѣ всѣко по отдѣлно и напѣлно. Читателятъ трѣбва да знае, че да се говори това въ 1880 година, като се игнорира всичко, което е изработено по този предмѣтъ отъ науката, то е все едно, както да се е говорѣло въ миналото столѣтие за слънцето, че се върти около земята. Читателятъ трѣбва да не забравя,

¹⁾ На руски: „не виберешъ дубинки безъ кривинки.“

²⁾ Канонически евангелия се наричатъ тѣзи, които сж приети отъ черквата и сж изложени въ Новия Завѣтъ, а апокрифическитѣ сж тѣзи, които, като не е могло да се докаже источника имъ, сж били отхвърлени отъ черквата. С. Н.

че синоптическитѣ,¹⁾ евангелия, както сж тѣ дошле до насъ, сж плодъ на медленно нагъствание посрѣдствомъ отбѣлявания, преписвания и съображения на хиляди разни човѣшки умове и рждѣ, а никакъ не сж произведения на сватия Духъ, който е говорилъ на евангелиститѣ. Нека читателтъ помне, че евангелията въ настоящия имъ видъ да се преписватъ на апостолитѣ е басня, която не само че не издържа критика, но която нѣма даже никакво основание освѣнѣ желанието на благочестивитѣ хора, за да бжде то ва така. Евангелията сж се отбирали, прибавяли се и сж били тълкувани съ вѣкове. Всичкитѣ стигнали до насъ евангелия отъ IV вѣкъ сж писани съ дребно писмо безъ знаци и затова послѣ IV-й и V-й вѣкъ тѣ сж били четени и тълкувани по най разнообразни начини и че такива разнообразни записани четения на евангелскитѣ книги се начитатъ до 50000. Читателтъ трѣбва да помне всичко това, за да се не бърка съ привичния намъ взглядъ, че Евангелията, както ги четжтъ днесъ, точно така сж и дошле до насъ отъ Сватия Духъ. Читателя трѣбва да помне, че не само че не е прѣдосъдително да се исхвърлятъ изъ Евангелията ненужднитѣ мѣста и да се освѣтляватъ едни съ други, но напротивъ прѣдосъдително и безбожно е да се не върше това, а да се счита извѣстно число стихове и букви за свѣщенно.

Отъ друга страна азъ моля читателя на моето изложение на Евангелието, да помне и туй, че ако азъ не гледамъ на Евангелията като на свѣщенни книги, слѣзли при насъ отъ небето чрѣзъ Св. Духъ, — азъ не гледамъ то же на Евангелията и само като на памятници отъ историята на религиозната литература. Азъ разбирамъ и богословския и историческия взглядъ на Евангелията, но азъ гледамъ на тѣхъ иначе и затова моля читателя, при

¹⁾ Синоптически се наричатъ евангелията, които иматъ извѣстно сходство помежду си, каквито сж евангелията на Матей, Марка и Лука въ противоположность на евангелието отъ Иоана. С. П.

четението на моето изожение, да се не бърка съ черковния възгледъ нито съ пр вичния въ послѣднійо врѣме на образованитѣ хора исторически възгледъ на Евангелията, възгледъ, който азъ го нѣмахъ и който го намирамъ за еднакво нежеленъ. Азъ гледамъ на *християнството* нито като на изключително божественно откровение, нито като на историческо явление; азъ гледамъ на *християнството*, като на учение, което дава смисълъ на живота. Азъ бѣхъ приведенъ къмъ християнството не чрѣзъ богословски нито чрѣзъ исторически изслѣдания, а чрѣзъ туй, че педесетъ години отъ рождението си, като попитахъ себе ся и мдрецитѣ отъ своята срѣда, какво нѣщо съмъ азъ и въ какво е смисълъта на живота ми и като получихъ отговоръ: „ти си едно случайно скачвание на частици, — смисълъ въ живота нѣма и самия животъ е зло“, азъ бѣхъ преведенъ въ отчаяние и искахъ да се убия; но като си спомнихъ, че прѣди въ дѣтинството си, когато вѣрвахъ, за менъ имаше смисълъ въ живота и че вѣрующитѣ около ми — болшинството хората, неразвратени отъ богатството вѣрватъ и живѣятъ дѣйствителенъ животъ, азъ се усъмнихъ въ правдивостта на отговора, който ми даде мдростъта на хората отъ мойта срѣда и опитахъ се да разбере този отговоръ, който християнството дава на хората, които живѣятъ ностоящъ животъ. И азъ почнахъ да изучвамъ християнството и да изучвамъ въ християнството туй, което ръководи живота на хората. Азъ почнахъ да изучвамъ туй християнство, приложението на което азъ видѣхъ въ живота и почнахъ да сравнявамъ това приложение съ неговия источникъ. Источника на християнското учение бѣха Евангелията и въ Евангелията азъ намирахъ обяснението на този смисълъ, който е ръководилъ живота на всички хора, които водятъ същински животъ. Но като изучвахъ християнството, нарѣдъ съ този источникъ на чиста вода, намѣрихъ една незаконно съ него съединена калъ и тиня, която крисяше отъ мене неговата чистота;

нарѣдъ съ високото християнско учение азъ намѣрихъ свързано съ него чуждото нему и безобразно еврейско и черковно учение. Азъ се намирахъ въ положението на човѣкъ, който би получилъ единъ човаль съ вонѣща калъ и само послѣ дълга борба и трудъ, открилъ би че въ този човаль потъналъ въ калъ, дѣйствително има безцѣни бисери и разбралъ би, че той не е виновенъ за своето отвърщение къмъ вонещата калъ и не само че не сж виновни, но достойни сж за любовь и уважение тия хора, които сж прибрали и пазили този бисеръ заедно съ калъта, но все таки не знае какво да прави съ тѣхъ драгоценности, които е намѣрилъ смѣсени съ калъта. Азъ се намирахъ въ мъчително положение, до като се не убѣдихъ, че бисеритѣ не сж се срастнали съ калъта и че могатъ да бждатъ очистени.

Азъ не познавахъ свѣтлината и мислѣхъ, че нѣма истина въ живота, но като се убѣдихъ, че хората живѣятъ само съ тази свѣтлина, азъ почнахъ тогава да търся источника ѝ и го намѣрихъ въ Евангелията при всичкитѣ имъ черковни лжжливи тълкувания. И като дойдохъ до този источникъ на свѣтлината, азъ бѣхъ поразенъ отъ ослѣпителната му свѣтлина и получихъ пълни отговори на въпроситѣ за смисълъта на моя животъ и за живота на другитѣ хора; отговори напълно сходни съ всичкитѣ менъ известни отговори на другитѣ народи и по моему превъсходящи всичкитѣ други.

Азъ търсѣхъ отговоръ на въпроса за живота а не на нѣкой богословски или исторически въпросъ и зато ва за менъ бѣ все равно да ли Исусъ Христосъ е билъ Богъ или не и отъ гдѣ е слѣзълъ Духъ Свѣтій и др. подобни и сжщо така не ми бѣше важно и нужно да зная, кога и отъ кого е било написано Евангелието и каква причта може или не може да бжде приписана на Христа. За менъ бѣше важна тази свѣтлина която 1800 години освѣтлява човѣчеството и освѣтлявала е и освѣт-

лява и менъ, а какъ да именувамъ источника на тази свѣтлина, какви сж нейнитѣ материали и отъ кого е тя западена, това ми бѣше все равно.

И азъ почнахъ да се вгледвамъ въ тази свѣтлина и да търся всичко, което ѝ бѣше противно и колкото по надалеко отивахъ по този пътъ, толкова по несъмнѣна ставаше за менъ разликата между истината и лжжата. Въ началото на работата си все имахъ съмнѣния и се опитвахъ нѣгде искусствено да обяснявамъ; но колкото по надалече отивахъ, толкова по твърда и ясна ми ставаше работата и по несъмнѣна истината. Азъ бѣхъ въ положението на човѣкъ, който нарѣжда една ступена на парчета статия. Въ началото може още да има съмнѣние дали нѣкое парче прави частъ отъ краката или рждетѣ, но кога краката сж нарѣдени, то парчето вече навѣрно не ше е отъ краката, а кога пѣкъ при това парчето се сходя и съ другитѣ парчета отъ страни и когато всичкитѣ линии на ступената му страна се съвпадатъ съ отдолнего парче, тогава вече не може да има никакво съмнѣние за мѣстото му. Това го азъ чувствувахъ съразмѣрно движението си въ тази работа и ако не съмъ лудъ, то това чувство трѣба да го почувствува и читателя при четението на голѣмото Евангелие, гдѣто всѣко положение се потвърдява въ едно и сжщо врѣме и съ филологически съображения и съ варианти и контексти и съ съгласието му съ основната мисль.

Съ това можеше да се завърше прѣдисловието, акоби че Евангелията да бѣха книги, които сега сж открити и ако учението на Христа да не се е подвѣргвало на 1800 годишни лъжливи тълкувания. Но сега, за разбиранieto на истинското учение на Исуса, както той самъ е могълъ да го разбира, необходимо е да се съзнаятъ главнитѣ причини на лъжливитѣ тълкувания, които сж извратили учението и главнитѣ приеми на тѣзи лжжетълкувания. Главната причина на тѣзи лжжетълкувания, които сж така

обезобразили учението на Христа, че трудно е да се то види подъ дебелия имъ слой, се състои въ туй, че въ врѣмето на Павла, който, като не разбралъ както трѣбва учението на Христа, па като не го е и знаялъ тъй, както то послѣ е изразено въ Евангелието отъ Матея, свързалъ го е съ учението на фарисейското прѣдание и послѣ и съ всичкитѣ учения на вѣтхия завѣтъ. Павелъ обикновено се счита за апостолъ на язичниците — на протестантитѣ. Той въ сжщностъ такъвъ е и билъ по външностъ, по отношение къмъ обрѣзването и пр. Но учението за прѣданието, за свръзката на Ветхи Заветъ съ Новия е внесено въ християнството отъ Павла и това именно учение за прѣданието, този принципъ на прѣданието е билъ главната причина за изопачаванieto на християнското учение и за неговото неразбиране.

Отъ врѣмето на Павла се начева християнския Талмудъ, който се нарича черковно учение и учението на Христа става не единственото, божествено и пълно учение, а само едно отъ брѣннитѣ на откровението, което се е почнало отъ началото на свѣта и се продължава у черквитѣ и до сега.

Лжливитѣ тѣзи тълкуватели наричатъ Исуса Богъ, но признаването му за Богъ не ги заставлява да придаватъ на словата и учението приписвано на Бога повече значение, отколѣто на словата на „Пятикнижията“, „Псалмитѣ“, „Апостолскитѣ дѣяния“, „Посланията“ „Апокалипсиса“ и даже на Сборнитѣ постановления и Писания на отцитѣ на черквата.

Тѣзи лжжетълкуватели не допушатъ друго разбиране на ученето на Исуса Христа освѣнъ такова, което да бжде съгласно съ всички прѣдшествующи и послѣдующи откровения, така че цѣльта имъ не е да обяснятъ значението на Христовата проповѣдь, а само да намѣрятъ една най малко противорѣчива смисль между най разнорѣчивитѣ помежду си писания, каквито сж: „Пятикни-

жията“, „Псалмитѣ“, „Евангелията“, „Посланията“, „Дѣянията“, т. е. между всичко което се счита за свѣщенно Писание.

Очевидно е, че при такъв единъ възгледъ на Христовото учение, немислимо е неговото разбиране. А изъ този лъжливъ възгледъ произтичатъ безчислени разногласия въ разбиранieto на Евангелието.

Такива обяснения, които иматъ за цѣль не истината, а съгласуването на несъгласаемото, т. е. на Вѣтхия Заветъ съ Новия, очевидно е, че могатъ да бждатъ бесчислено количество и така си е и въ сжщностъ. Така че, за да се признае извѣстно съгласуване за истинско, оставатъ външнитѣ срѣдства: — чудесата, съшествието на Святия Духъ и други.

Съгласували сж и съгласуватъ всѣки по своему; но всѣки при своето съгласуване твърди, че неговото съгласуване е откровението, което се продължава отъ Св. Духъ. Такива сж посланията на Павла, постановленията на Съборитѣ, които се начеватъ съ формулата: „изволися намъ и Святому Духу“; такива сж постановленията на папитѣ, синодитѣ, арианитѣ, павликянитѣ и всички други лъжливи тълкователи, които утвърждаватъ, че чрѣзъ тѣхнитѣ уста говори Св. Духъ. Всичкитѣ тѣ употребяватъ сжщия грубъ приемъ за утвърждението истината на тѣхното съгласуване, като казватъ, че съгласуването имъ не е плодъ на тѣхнитѣ мисли, а е утвърждение на Св. Духъ.

Безъ да се влиза въ разбора на самитѣ тѣзи вѣри, които всѣка отъ тѣхъ нарича себе си истинска, не може да се не види, че въ общия имъ на всички приемъ, по признаването огромното количество така нарѣченитѣ писания на Вѣтхия и Новия Заветъ за еднакво свѣщенни, лъжи една непреодолима отъ тѣхъ самитѣ за себе си поставена прѣграда за разбиранieto на Христовото учение. Не може да се не види още и туй, че изъ това заблуж-

дение проистича и самата възможност и даже необходимост за безконечно-разнообразнитѣ враждебни секти.

Само съгласуването на едно огромно число откровения може да бѣде безконечно-различно, а тълкуването на едно лице, почитано като Богъ, не може да поражда секти. Учението на Бога слѣзълъ на земята, не може да бѣде различно разбираемо. Ако Богъ е слѣзълъ на земята, за да открие истината на хората, то най-малкото нѣщо, което може направи, е, да открие истината така, че всички да я разбератъ; ако ли това не е направилъ, то той не е Богъ; а ако ли божитѣ истини сж такива, че и самъ Богъ не може да ги направи разбрани за всички хора, то тогава хората никакъ даже не могатъ направи това.

Ако Исусъ не е Богъ, а великъ човѣкъ, то неговото учение още по малко може да поражда секти. Учението на великия човѣкъ само затова е и велико, защото то разбрано и ясно исказва туй, което другитѣ неразбрано и неясно сж искаждали.

Туй, което не е разбрано въ учението на великия човѣкъ, то не е и велико и учението на великия човѣкъ не може да поражда секти. Учението на великия човѣкъ само затова е и велико, защото то всички съединява въ една за всичкитѣ истина. Само такава едно тълкувание, което утвърждава, че то е откровение на Св. Духъ, че то е едничкото истинско и че всичкитѣ останали сж лъжа, само такава тълкувание поражда ненависть и така нарѣченитѣ секти. Колкото и да говорятъ сектантитѣ отъ всички исповѣдания, че тѣ не осждаатъ другитѣ вѣроисповѣдания, че се молятъ за присъединението имъ къмъ тѣхъ и че не ги ненавиждатъ, — това не е истина. Никогажъ, ни едно утвърждение на каквто и да било догматъ, начиная съ Ария, не е проистичало изъ нищо друго, освѣнъ изъ осжданието въ лъжа противоположния догматъ. А заявлението, че изражението на нѣкой си догматъ е изра-

жение божествено и на Св. Духъ, е висшата степенъ на гордостъта и глупостъта; то е виша гордостъ, защото нищо не може се каза по горделиво отъ туй, че казанитѣ отъ менъ думи, ги е казалъ чрѣзъ мене самъ Богъ и виша глупостъ, защото нищо не може се каза по глупаво отъ туй, когато на твърдѣнието на единъ човѣкъ, че чрѣзъ неговитѣ уста говори Богъ, да се каже: не, не чрѣзъ твоитѣ уста говори Богъ, а чрѣзъ моитѣ и да се говори съвършено противоположното на туй, което говори твоя Богъ. А между това само туй сжщото и говорятъ всичкитѣ събори, всичкитѣ символи на вѣрата и всичкитѣ черкови и изъ това проистича и е проистичало всичкото онова зло, което въ името на вѣритѣ се е вършило и се върше въ свѣта. Но освѣнъ това външно зло на сектитѣ, то има и други важенъ вътрѣшенъ недостатъкъ, присжщъ на всички секти и който имъ придава единъ неясенъ, неопрѣделенъ и недобросъвѣстенъ характеръ.

Този недостатъкъ се состои въ туй, че всичкитѣ тѣзи секти, като признаватъ за истинско само послѣдното откровение на Св. Духъ, който слѣзълъ на апостолицѣ и който преминава и е преминавалъ на мнимо избранитѣ, лжливитѣ тѣзи тълкователи нигдѣ не изразяватъ прямо, опрѣделено и окончателно, въ какво се состои това откровение на Св. Духъ, а между това на туй мнимо-продължаващо се откровение тѣ основаватъ своята вѣра и я наричатъ Христова.

Всичкитѣ сектанти, които признаватъ откровението на Св. Духъ, сжшо както и мохамеданцитѣ признаватъ: Мойсея, Исуса и Мохамеда, а черковницитѣ: Мойсея, Исуса и Св. Духъ. Но по Мохамеданската вѣра Мохамедъ е послѣдния пророкъ, този, който е обяснилъ значението на откровението на Мойсея и Исуса, той е послѣдното откровение, което е обяснило всичко прѣдидуще и това откровение всѣки правосъренъ го има прѣдъ себе си. Но не е така и съ черковната вѣра: — тя, както и мо-

хамеданската, признава три откровения: Мойсеево, Исусово и на св. Духъ, но тя не нарича себе си по името на послѣдното откровение „Свято-Духовска“, а угвърждава, че основата на нейната вѣра е учението на Христа. Така, че тѣ проповѣдватъ свое учение, а авторитета на това учение го прѣписватъ на Христа.

Святодуховскииѣ сектанти, за послѣдне откровение обясняюще всичко прѣдшествующе, като признаватъ кое Павла, кое едни или други събори, кое папитѣ, кое още посланията на патриарситѣ, а нѣкои и частниѣ откровения на Св. Духъ, трѣбало би въ такъвъ случай така и да казватъ и да наричатъ своята вѣра, по името на този, който е ималъ послѣдното откровение и ако послѣдното откровение сж отцитѣ или посланието на вѣсточниѣ патриарси, или папскитѣ постановления или силабусѣтъ, или катехизиса на Лютера или Филарета, то така и да казватъ и наричатъ своята вѣра, защото послѣдното откровение, което обяснява всичко прѣдшествующе, всекога и ще бжде главното откровение. Но тѣ не правятъ това, а вмѣсто него проповѣдватъ най чуждитѣ на Христа учения, като угвърждаватъ, че тѣзи учения ги е проповѣдвалъ Христосъ. Така по тѣхного учение излиза, че Христосъ е обявилъ, че той е искупилъ съ кръвта си чловѣческия родъ падналъ чрѣзь Адама; че Богъ е Троица, че св. Духъ е слѣзълъ на апостолиѣ и чрѣзь ржкоположение е прѣминалъ на духовенството, че за спасението на душата сж нужни седемъ тайнства и прочее подобни работи. Излиза, че всичко това е Христово учение, когато въ учението на Исуса нѣма ни единъ намѣкъ за нищо отъ това. Лъжливитѣ тѣзи учители трѣба да наричатъ своето учение и своята вѣра учение и вѣра на Св. Духъ, а не на Христа, защото Христова вѣра може да се нарѣче само тази вѣра, която е откровение на Христа дошло до насъ въ Евангелията, гдѣто е призната за послѣдно откровение, както и трѣба да се признае по словата на Христа: учитель

никого да не наричате освѣтъ Христа. Казалъ би човѣкъ, че това е така просто, че не си струва даже и да се говори за него, но колкото странно и да е това, до сега се то не съзнава. Имѣсто да направляватъ всичкитѣ си сили за да отдѣлятъ учението на Христа отъ искусственното и съ нищо неоправданото му съгласуване съ Вѣтхия Завѣтъ и съ ония произволни допълнения къмъ неговото учение, които се вършили и се вършатъ въ името на Св. Духъ, всичкитѣ усилия сж отправени къмъ туй, щото да се намѣри най голѣмата смисълъ въ това съединение. И странно; — въ тази грѣшка се сходятъ два крайни лагера: черковницитѣ и свободномислящитѣ историци на християнството. Еднитѣ, черковницитѣ, като наричатъ Исуса второ лице на Троицата, разбиратъ неговото учение не иначе, освѣтъ въ връзка съ ония въображаеми откровения на третото лице, които тѣ намиратъ въ Вѣхтия Завѣтъ; а въ съборнитѣ послания и въ отеческитѣ постановления проповѣдватъ най страннитѣ вѣри, като утвърдяватъ, че тази вѣра е Христова. Другитѣ, свободно-мислящитѣ, като не признаватъ Исуса за Богъ, сжцо така разбиратъ неговото учение т. е. не така, както е могло да бжде проповѣдвано отъ него, а така, както се то разбира отъ Павла и другитѣ негови тълкователи. Като признаватъ Исуса за не Богъ, а човѣкъ, тѣзи тълкователи лишаватъ Исуса отъ най законното човѣшко право да отговаря за свѣтитѣ думи, а не за лъжливитѣ имъ тълкователи. Като се стараятъ да обяснятъ учението на Исуса, тѣзи лъжетълкователи награватъ на Исуса туй, което той никога не е мислил да казва. Прѣдставителитѣ на тази школа тълкователи, като се почне съ най популярния отъ тѣхъ Ренана, като не се подтрудили въ учението на Христа да отдѣлятъ туй, което Христосъ самъ е училъ отъ туй, което му сж натрапили неговитѣ тълкователи, като не се потрудили да разбератъ това учение поне малко по-дълбоко отъ черковницитѣ, стараятъ се да разбератъ

смисълта на Исусовото явление и разпространението на учението му извън събитията, живота му и извън условията на неговото време.

А между това, казалъ би човѣкъ, че историкитѣ поне не би трѣбало никакъ да правитѣ тази грѣшка. Задачата, която имъ прѣдстои да рѣшатъ се състои въ слѣдующето: прѣди 1800 години явилъ се е нѣкакъвъ си бѣднякъ и говорилъ нѣщо си. Него сж го били, распнжли сж го и всички го забравили, както сж били забравени и милиони такива случаи и 200 години свѣтътъ нищо не е чувалъ за него. Но указва се, че нѣкой запомнилъ туй, което е той говорилъ и разказалъ на други на трети и т. н. По нататкъ повече и его че по едно време съ милиарди хора умни и глушави, учени и безграмотни не могатъ да се отдѣлятъ отъ мисълта, че този и само този човѣкъ е билъ Богъ. Какъ да се обясни това удивително явление? Черковницитѣ говорятъ, че това е произошло, защото Исусъ наистина е билъ Богъ. И така всичко е понятно. Но ако той не е билъ Богъ, то какъ да се обясни защо именно този простъ човѣкъ да е признатъ отъ всички за Богъ?

И ученитѣ отъ тази школа старателно растърватъ всички подробности върху условията на живота на тоя човѣкъ, безъ да забѣлѣзватъ, че колкото и подробности да изнамѣрятъ (а въ сжщностъ нищо не сж изнамѣрили, освѣнъ туй, което е у Иосифа Флавия и въ Евангелията), че ако би тѣ възстановили даже и цѣлия животъ на Исуса до най малкитѣ подробности и би узнали какво е ялъ и гдѣ е той ношувалъ, въпросътъ защо той и именно той е ималъ такова влияние на хората, би останалъ все таки безъ отговоръ. Отговорътъ не е въ туй, че въ каква срѣда се е родилъ Исусъ, кой го е възпитавалъ и тѣмъ подобни и още по малко е и въ туй, че какво се е вършило въ Римъ и че народа билъ склоненъ къмъ суевѣрие и пр.; а е само въ това именно, че какво е проповѣд-

валъ този човѣкъ таково особено, щото да е заставило хората да го отдѣлятъ изъ всички други и да го признаятъ за Богъ тогава и сега. Изглежда, че ако искашъ да разберешъ това, то първото нѣщо, което трѣба да се направи, е, да се постарашъ да разберешъ учението на този човѣкъ; да разберешъ именно неговото учение, а не ония груби тълкувания на учението му, които сж се распространили и се распространяватъ подиръ него. А това именно и не вършатъ тѣ. Тѣзи учени историци на християнството, до толкова се зарадвали, че Исусъ не билъ Богъ и до толкова много имъ се иска да докажатъ, че учението му не е божеско и слѣдователно не е обязательно, че забравятъ, че колкото повече докажатъ, какво че той е билъ простъ човѣкъ и че учението му не е божеско, толкова по далече ще бѣднѣтъ отъ въпроса, който ги занимава. И тѣ си напрягатъ всичкитѣ сили да докажатъ, че той е билъ простъ човѣкъ и че затова учението му не е божественно. За да се види ясно това чудно заблуждение, стига да се спомни Ренанъ и др., *Havet нѣкойси напри- мѣръ наивно утвърждава, че Jesus Christ n'avait rien de chretien* ¹⁾ А *Souris* съ вѣсторгъ доказва, че Исусъ Христосъ е билъ много грубъ и глупавъ човѣкъ.

Работата не е въ туй, щото да се доказва, че Исусъ не билъ Богъ и че затова учението му не е Божеско, не е и въ туй, щото да се доказва, че той не билъ католикъ, а въ туй, че да се разбере, въ какво се е състояло това учение, което е било до толкова високо и скъпо за хората, че проповѣдника му сж го признали и го признаватъ за Богъ. Ето това се азъ опитахъ да направя и поне за себе си го направихъ. И ето това азъ и прѣдлагамъ на братята си.

¹⁾ „Исусъ Христосъ е нѣмалъ въ себе си нищо християнско“. Съ други думи, Христосъ, който е основалъ християнството не е билъ Християнинъ! . . . . С. Н.

Ако читателят принадлежи към огромното болшинство образовани и възпитани въ черковната вѣра хора, които не сж се отказали отъ нея вслѣдствие на нейната несъобразностъ съ зравия смисълъ и съвѣстѣта (останала ли е у такъвзито човѣкъ любовь и уважение къмъ духа на християнското учение или по пословицата: „зарадъ бѣлхата изгаря и юрганя“, той счита цѣлото християнство за вѣдно суевѣрие), азъ моля такъвзито читателъ да помни, че туй, което го отвърщава и туй, което му се прѣдставлява за суевѣрие, не е учение на Христа, и че Христосъ не може да бѣде обвиняванъ въ това безобразно предание, което сж го приптели къмъ учението му и сж го продавали за християнство: трѣба да се изуча само едното Христово учение, както то е дошло до насъ, т. е. само ония слова и дѣйствия, които се преписватъ на Христа и които иматъ поучително значение. Каго чете такъвзито читателъ моето изложение, ще се убѣди, че християнството не само че не е смѣсъ на високото съ ниското, не само че не е суевѣрие, но е едно най строго, чисто и пълно метафизическо и етическо учение, по високо отъ което досега не се е издигалъ човѣшкия разумъ и въ кръга на което, безъ да съзнава, се движи всичката виша човѣшка дѣятелностъ: политическата, научната, поетическата и философската. Ако ли читателя принадлежи къмъ това нищожно меншенство образовани хора, които се държатъ отъ черковната вѣра, като я исповѣдатъ не за външни цѣли, а за вътрѣшно спокойствие, — азъ моля такъвзито читателъ, прѣди да чете, да рѣши въ душата си въпроса, кое му е по мило: душевното спокойствие или истината? Ако ли спокойствието, то моля го да не чете, ако ли пъкъ истината, то моля го да помне, че учението на Христа изложено тукъ, безъ да се гледа на еднаквостѣта въ названията, е едно съвършено друго учение и че затова отношението му на исповѣдующия черковната вѣра къмъ това учение е сжщото, както отношението на

мохамеданина къмъ проповѣдъта на християнството и че въпроса за него не е въ туй, че съгласно ли е или не предлагаемото учение съ неговата вѣра, а само въ туй, че кое учение е по съгласно съ неговия разумъ и сърце; неговото черковно учение ли или само учението на Христа. Въпроса за него е само въ туй: — иска ли той да приеме новото учение или иска да остане въ свойта си вѣра. Ако ли пъкъ читателтъ принадлежи къмъ хората, които външно исповѣдватъ черковната вѣра и я пазятъ не защото вѣрватъ въ истината, а по външни съображения, като считатъ исповѣданието и проповѣдванието ѝ за износно за себе си, то нека такивато хора да помнятъ, че колкото едномисленици да иматъ тѣ, колкого и да сж силни, на каквито и прѣстоли да сѣдѣтъ и съ каквито и високи имена да наричатъ себе си, то тѣ не сж обвинителитѣ а обвиняемитѣ и не отъ мене а отъ Христа. Такива читатели нека помнятъ, че тѣ нѣматъ какво да доказватъ, че тѣ сж казали още отдавна туй, което сж имали да казватъ и че ако даже биха доказали туй, което иматъ да казватъ и което го доказватъ всѣки за себе си, всички стотини исповѣдания на черковнитѣ вѣри, които се огричатъ едни други; такивато читатели нека не забравятъ, че тѣмъ е нужно, не да доказватъ, а да се оправдаватъ. Да се оправдаватъ въ *кощунство*, съ което тѣ учението на Исуса-Бога сж го приравнявали къмъ ученията на Ездра¹⁾, съборитѣ, Теофилактовитѣ и си позволявали да претълкуватъ словата на Бога и да ги измѣнятъ на основание на хорскитѣ слова; да се оправдаватъ въ *клевета на Бога*, съ която тѣ всичкитѣ ония пусовѣрия, които сж били въ сърцата имъ, ги свалили на Бога-Исуса и сж ги представяли за негово учение; да се оправдаватъ въ *мошеничество*, съ което тѣ, като скрили учението на Бога, дошелъ да даде благо на свѣта,

¹⁾ *Езра* е озаглавена една часть отъ Вѣтхия Завѣтъ, въ която се говори преимущественно за храмове, даваща злато и сребро. (Прев.)

подставили на мѣстото му своята си „свѣто-духовска“ вѣра и съ тази подставка лишили сж и лишавать милиони хора отъ това благо, което е принесалъ Христосъ на хората и вмѣсто мирътъ и любовта принесени отъ него, внесли сж въ свѣта секти, осжждания, и всевъзможни злодѣйства, като сж ги прикривали съ името на Христа.

За тия читатели има два исхода: смирено покаяние и отказване отъ лжжата си или пъкъ преслѣдване на тѣзи, които ги изобличавать въ туй, което сж тѣ вършили и вършатъ.

Ако се тѣ не отрежтъ отъ лжжата си, остава имъ едно: да ме преслѣдвать и на което азъ, като завършвамъ писанието си, готвя се съ радостъ и съ страхъ за своята слабостъ“. (Л. Толстой. Краткое изложение Евангелія. Стр. 7—21).

А сега, за тѣзи отъ читателитѣ, които по слухове сж си съставили може би мнѣние, че учението, което Толстой проповѣдва е едно грубо и аскетическо учение, считамъ за нужно, да цитирамъ писмото на Г-жа Новицка, което е напечатано въ руския журналъ „Вопросы философіи и психологіи“. Ето това писмо:

Милостивий Государь, г. редакторъ!

Едва що прочетохъ „Писмата върху книгата на гр. Л. Н. Толстого“ отъ А. А. Козлова и въ менъ се появи желание, да докажа, какъ че Г-нъ Козловъ не съвсѣмъ правилно разбира учението на Левъ Николаевича. Ще бждж твърдѣ благодарна на редакцията за помѣстванието на долоизложенитѣ рѣдове.

Странно ни се струва понѣкога какъ едно и сжщо нѣщо може различно да се разбира. Въ сжщностъ, кое би могло да бжде по просго по ясно и по разбрано отъ учението на Л. Н. Толстой! А какъ разнообразно го него тълкуватъ и какъ малцина го дѣйствително разбиратъ. Не знамъ, отъ научно-философска точка зрѣние Толстой може би и да се бърка, — азъ загова немога да сждя,

но едно зная, че всичко туй, на което ни учи Левъ Николаевичъ, е така просто, ясно и разбрано, до толкова е то достъпно за всички хора, че по добро отъ това нѣма какво и да се желае. Ако и да има нѣкои малки грѣшки, увлѣчения или нѣкои противорѣчия, обаче всичко това сж много дребни нѣща въ сравнение съ онова великото и доброто, което е направилъ за насъ великия учитель. Прѣдъ менъ лѣжи раскрита книгата на професора Козлова: „Писма върху книгата на Л. Толстого *О жизни*“ и менъ странно ми се вижда, какъ такъвъ дълбоко и всестранно образованъ умъ да е така далече отъ истинското разбиране на това сериозно и сжщеврѣменно просто учение. Ето мѣстото, което ме особено порази:

„Любящия у. гр. Толстой отдава всичко на другитѣ, не защото той отъ любовъ къмъ тѣхъ имъ желае щастие и наслаждение а защото щастieto и наслаждението сж невъзможни за него самия и слѣдователно нему не сж нуждни никакви условия за щастieto — той е равнодушень къмъ него“.

„Любовта на гр. Толстой е въ сжщностъ единъ *аскетически* принципъ, умъртвяване на плътта и на всички желания“.

На това ще подведа писмото на Левъ Николаевича Толстой, което го получихъ въ Декемврий 1894 г.:

„Работата, която сме ние призвани да вършимъ въ живота си, е двойка, макаръ и да се постига чрѣзъ едно и сжшо дѣйствиe: вършната работа се състои въ туй, че чрѣзъ живота си да съдѣйствуваме за установлението на Царството Божие на земята, т. е. замѣняването на враждага, борбата и разединението съ съгласие, взаимна помощ и единение — такова състояние, при което копията да бѣдхтъ прѣобърнати на сѣрпове . . . и т. н. А да съдѣйствуваме на това служение на истината, ние можемъ съ правдивостъ въ мислитѣ, словата и дѣлата си. Вършната работа се състои въ усъвършенствованието себе си въ

приближението къмъ Бога. „Бждете свѣршени, както Отець вашъ небесный“. А за да се постоянно усѣвршенствоваме, трѣба да увеличаваме въ себе си любовта, т. е. да разширяваме кръга на любовта си, да любимъ не защото намъ е приятно, а да любимъ, както Богъ люби съществата — само за да имъ желае и доставя благо. А за да можемъ да увеличиме въ себе си любовта, нужно е само да не ѝ прѣчимъ да се проявява и да расте. Тя всекога отъ само себе си се стрѣми къмъ увеличаване. А на увеличението на любовта прѣчатъ съблазнитѣ. Съблазнитѣ се състоятъ въ лжовното учение, че благо на животната личностъ може да служи за цѣль на живота. И затова за увеличаванieto на любовта трѣба да разрушаваме лжката т. е. да служиме на истината, като бждемъ правдиви въ мислитѣ, словата и дѣлата си. Така че и двѣтъ цѣли — и съдѣйствието за установлението на Царството Божие и вътрѣшното съвршенство чрѣзъ увеличаванieto на любовта се постига съ едно и също служенне на истината. А това служенне на истината дава на хората такова благо, което замѣнява всичкитѣ ония мними радости на съблазнитѣ, които то исклучва. И не трѣба да се мисли, че животътъ посвятенъ на служенieto на истината е единъ животъ мраченъ, нещастенъ и изпълненъ съ лишения. Напротивъ, такъвъ единъ животъ има за себе си повече вѣроятностъ за щастие даже и земно, отколкото свѣтския животъ, цѣльта на който е благо на животинската личностъ. Такъвъ единъ християнски животъ не исклучва всичкитѣ и найдостъпни за всички хора радости достъпани и отъ природата и отъ веселието и отъ пѣянието и отъ дружбата и отъ общението съ хората и животнитѣ, стига само щото тѣзи радости да не противорѣчатъ на любовта и истината.

Ето на кратко моитѣ отговори на вашитѣ въпроси. Ще бждж твърдѣ доволенъ, ако би че тѣ ви удовлетворягъ“.

Левъ Толстой.

„Да прибавямъ нѣщо си къмъ това писмо би било дързостъ отъ моя страна: то така добръ и просто говори за себе си; въ него има дълбоко нравствено учение, но аскетизмъ, умъртвяване на плътта и на всички желанія въ него нѣма, па и не може да има, защото идеалътъ на Толстой е да бжде достижимо най голѣмото възможно щастие за хората и то не за нѣкакви си избрани хора, а за всички въобще, като се почне съ най проститѣ и обикновени хора и се дойде до великитѣ художници, гении, философи и учени.

Левъ Николаевичъ Толстой е „человѣкъ“ въ дълбоката смисль на думата и съ това е той великъ“.

(„Журналь въпросы философіи и психологіи“. Мартъ — Априль 1896 г.).

Толстой си има вече и биография, състояща се отъ 160 стр. и тъй като не е преведена на български нека ми бжде позволено да цитирамъ и изъ нея нѣкои пасажи. Така напр. биографа му Е. Соловьевъ започва книгата си:

„Прѣвъ течението на XIX-й вѣкъ нѣколко лица съ заемали първото мѣсто въ Европейската литература, като съ се явявали за общепризнати главатарии на умственото движение. Отначало такова едно мѣсто е принадлежало на Геге, въ всѣка дума на който се е прислушвалъ цѣлия образованъ свѣтъ; послѣ Геге за дълго време литературния престолъ е ослалъ незанятъ, догдѣ верѣдъ всеобщии ржкоплѣскания не сѣдна на него блѣстящиятъ и нервний Викторъ Хюго. Подиръ смъртъта на В. Хюго най видния преставитель и главатаръ се яява безъ всѣко съмнѣние „великий писатель земли русской“¹⁾ гр. Левъ Николаевичъ Толстой.

Гр. Толстой го знае сега цѣлия читающъ свѣтъ на дължъ и на ширъ. Иностраната критика въ лицето на най блѣстящитѣ си представители, като Воюе, Шабель и Брандесъ му отдава много повече внимание отколкото

¹⁾ Така прѣвъ го е нарѣкалъ Тургеневъ въ предсмъртното си до него писмо. С. Н.

руската критика. Но не зная, да ли има и въ Русия човѣкъ така или иначе занимающъ се съ литературна и философска критика и който да не би изострилъ перото си върху произведенията на гр. Толстой. Не мога да си спомня всичкитѣ, които сж писали по тази тема, но ако нарѣка Д. Писарева, Аненкова, Григорьева, Михайловски, Скабичевский, Прокопцова, проф. Козлова, Н. Страхова и пр. — то и тѣзи имена ще бжджтъ достаточни. Има хора, които си избрали за своя специалность пропагандата на идеитѣ на гр. Толстой; има пъкъ други, които преслѣдватъ тѣзи идеи съ ожесточение и тѣй да се каже по петитѣ, напр. проф. на Казанския университетъ г. Гусевъ. Въ периода 1886 — 1889 г. и даже по късно не можѣше да се вземе въ ржка вѣстникъ или списание, безъ да се не натъкнешъ на съждения върху Толстой. Стига да си спомнеме какъвъ шумъ произведе „Крейцаровата Соната“ — шумъ до толкова всеобщъ, че даже и музикалнитѣ издатели побързаха да препечататъ тази забравена соната на Бетховена, макаръ, че произведението на Толстой и да нѣмаше ни най-малко отношение нито къмъ музиката, нито къмъ Бетховена. Всичко излѣзло изъ подъ перото на Толстой вие можете да го срѣшнете въ най разнообразнитѣ общественни слойове: неговитѣ пиеси се прѣдставляватъ при двореца, неговитѣ приказки, азбуката и христоматията му се четатъ по селата. Менъ се падна сега да се ползувамъ отъ 9-то пълно събрание на съчиненията му. Това е единъ небивалъ фактъ въ русия: Пушкинъ прѣвъ живота си е видѣлъ само едно пълно издание на съчиненията си, Тургеневъ три, а Достоевски чакъ подиръ смъртъта му излѣзе пълното му издание.

Не по малко отъ името на графа Толстой извѣстенъ е и прѣкорътъ на неговото родно обиталище „Ясная-Поляна“. Кой не е бивалъ тамъ или поне кому не би се искало да иде тамъ? Да надзърнемъ и ние тука. . .

Разположено въ Крапивенския уѣздъ, Тулската губерния, на петнадесетъ версги отъ града Тула, имѣнието

Ясная-Поляна се явява като едно мѣсто гдѣто постоянно се стичатъ безчисленитѣ посетители и поклонници на Л. Н. Толстой.

Ясная-Поляна — родното имѣние на Волконскитѣ князе е преминало сега въ рода на графовѣ Толстой. Съ външния си видъ то съ нищо се не отличава отъ обикновенитѣ болѣрски чифлици въ срѣдния полюсъ на Русия и ако името му е станало общеизвестно, то е само защото Левъ Николаевичъ Толстой се е тукъ родилъ, тукъ е прѣкаралъ дѣтството си и почти безъ да излиза цѣлата втора половина на живота си. „Война и Миръ“, „Анна Каренина“ и всичкитѣ многочислени произведения въ послѣднитѣ години, както „Исповѣдь“ „Въ чемъ моя вѣра?“ „Смъртьта на Ивана Ильича“, „Крейцаровата Соната“ и пр. сж били създадени въ Ясная Поляна. Както Волтеровия Ферней или Коппе на мадамъ Сталь или Меката на Мохамеда, тя е известна на цѣлия свѣтъ.

Ясная Поляна, нейното весело и живописно положение, окржающиятъ я огроменъ лѣсъ „Засѣвка“, самия чифликъ съ вѣковнитѣ си липови алеи, посадени отъ прадѣдътъ князь Волконскій, чеиритѣ пруда и вѣчно запустѣлата боярска градина заградена съ окопъ, всичко това се е описвало съ десятки пжти както отъ руситѣ така и отъ иностранцитѣ. Двѣтѣ кръгли кирпични кули стоящи до входа на чифлика и върху които нѣкога си въ началото на това столѣтие посгоянно е дежурилъ часовой, като съ присхтствиего си е свидѣтелствувалъ за знагността на помѣщика-генералъ въ врѣмето на Павла I-й — ги знаятъ еднакво и у насъ и въ Европа и въ Америка. Сега тѣзи сгари кирпични кули сж полуразрушени и обрастнали съ мхъ, а наслѣдникътъ на гордия генералъ и князь Волконскій въ проста работнишка блуза и съ високи ботуши бесѣдува съ своитѣ посѣгители и поклонници за живота по учението на Хрис-

та и за тайната на смъртта „която човѣкъ не може да отстрани отъ себе си съ никакви грозни и каменни кули и съ никакви вѣчно дежуращи часовои.“

Въ Ясная Поляна почтено се е възвишавалъ нѣкогажъ единъ болѣрски домъ съ бесконечни рѣдове зали и стаи, гдѣто старото болѣрско семейство, окръжено отъ покорна тѣлна слуги, е пазяло своята гордостъ съ грамаднитѣ си доходи и съ безмѣрната си властъ надъ крѣпостнитѣ си поданници. Почтенния болѣрски домъ е изгорѣлъ вече отдавна и всичкия чифликъ се състои сега изъ два флигеля, въ единия отъ които живѣе гр. Толстой съ семейството си досга многочисленно, а другия е прѣдначаченъ за гости.

Флигелитѣ, въ който живѣе семейството на графа Толстой, е двуетажень съ твърдѣ проста архитектура и безъ никакви вѣнкашни украшения. Долу се намира кабинета на графа, библиотеката и спалнята му. Нигдѣ и въ нищо се не забѣлѣзватъ слѣди отъ раскошь и отъ това огромно милионно състояние, което притѣжава хазаятъ. Напротивъ, обстановка на помѣщението ни поразява съ простота си и само портретитѣ на прадѣдитѣ окачени въ залата на горния етажъ напомнятъ на посѣтителя, че се намира въ едно гнѣздо на стари болѣри.

Кабинетътъ на самия Толстой напомня стаята на нѣкой си прилѣженъ и не богатъ студентъ. Една маса, нѣколко стола, едно канапе и една етажерка съставляватъ всичката мобилировка. Въ жгѣла стои бюстътъ на недавно умрѣлия по-старъ братъ на Толстой, Николай Толстой, а по стѣнитѣ сж окачени нѣколко картини. Между тѣзи послѣднитѣ е и портрета на Шопенхауера и фотографически снетата въ 1856 год. група на рускитѣ писатели: Толстой, Григоровичъ Гончаровъ, Тургеневъ, Дружининъ и Островскій. Въ тази група Л. Н. Толстой е изобразенъ въ воененъ мундиръ и съ скръстени на гърдитѣ

си рждѣ; въ изражението на цѣлата му гордо исправена фигура, а особено въ небрѣжния погледъ на замислени-тѣ му очи се забѣлѣзва нѣщо си Лермонтовско, както намъ се стори. Групата е любопитна: русекитѣ писатели не често биватъ наедно и още по-рѣдко тѣ живѣятъ другарски по между си и наестина — подиръ не много години, подиръ 56-та година Гончаровъ се скара съ Тургенева, а Тургеневъ искаше да се бие на дуелъ съ Толстой . . . . Но още тогава всичкото се свършило мирно и дружелюбно

Библиотеката на графа е богата и съдържа съчинения на 6 или 7 езика, които Л. Толстой свободно владѣе. Тукъ могатъ се намѣри всичкитѣ класици на руската литература и сума съчинения по богословието. Противно на духа на края на нашия вѣкъ, Тертулианъ и Василий великий замѣняватъ Дарвина и Маркса, а хладнитѣ и огромни книги на Спенсера отстѣпиха мѣстото си на тълкуванията на Евангелието.

Самъ стопанинъ на кабинета и библиотеката си графъ Толстой свободно допуца у себе си всѣкиго, който би пожелалъ да влѣзе при него. Той никога се не отказва отъ разговоръ и поучения и у него за всѣкого има ако не ласкаво угѣшение, то поне всѣкога искренна и правдива дума. Твърдѣ многочисленнитѣ посетители може би и да го утѣкчаватъ, но той се не оплаква. Не се оплаква и за гдѣго мнозина отъ посѣтителитѣ му не твърдѣ вѣрно разказватъ въ разни списания и вѣстници, за бѣсѣдитѣ си съ него. И утѣкченията и лжата исчезватъ като незамѣтна струя въ морето на обожание и въсторгъ, което окръжава графа Толстого. Това обожание и въсторгъ расте отъ день на день и въпрѣки общото правило, расте съразмѣрно колкого по отъ близо се запознавате съ живота на писателя и даже съ семейната му обстановка. Въ този животъ като че ли нѣма вече тайни: самъ графъ Толстой не счита за нужно да скри-

ва нищо, касающе се до него лично. Увлеченията и грѣшкитѣ на младостта си, своитѣ душевни мъки които едва ли не го бѣха довели до самоубийство, той подробно и страстно ги описа самъ въ произведенията си. По-клонитѣ му като Левенфелдъ, роднитѣ му като Берсъ ни разказватъ за обстановката на живота му, която виждали съ очитѣ си. „У менъ отъ никого на свѣта нѣма никакви тайни и ако и катъ нека всички знаятъ какво правя азъ“ често говорилъ Л. Толстой.

И тия слова между друго ни позволяватъ да пристѣпимъ къмъ биографията му.

Графъ Левъ Николаевичъ Толстой се е родилъ на 28-й Августъ 1828 година, слѣдователно той сега е задминалъ обикновената възраст до която сж доживѣвали рускитѣ писатели съ изключение на нѣколцина, като напр. Державинъ, но при все това не се забѣлѣзва да сж отслабнали нито физическитѣ му сили, нито творческия му гений: стига да си спомнеме че прѣди 5 години¹⁾ е създадена „Крейцаровата Соната“ мягко сцени изъ която могатъ да се сравнятъ съ най добритѣ сцени изъ „Война и Миръ“.

Въ биографията му на стр. 143, въ главата озаглавена „На върха на славата си“ Соловевъ его още какво пише за Толстой:

„Въ новата фаза на своитѣ вѣрвания Толстой почна да раздава имуществото си, да води просѣгъ и трудолюбивъ животъ, усилено да работи съ селенитѣ на полето и да пиши за тѣхъ книги. Появяватъ се изданията на „Посредника“ и неговитѣ народни книжки съ милиони се прѣскатъ по цѣла Русия. Въ 1886 г. той говорилъ на Данилевски: „Шовече отъ прѣди 30 години, когато нѣкои сегашни писатели между които и азъ, бѣха почнали да работятъ, то въ стомилionната руска държава грамотнитѣ

¹⁾ Биографията изъ която извличамъ тѣзи пасажи е печатана въ 1894 г. С. Н.

бѣха около десетина хиляди; а сега, при размножаванieto на селскитѣ и градски училища, по всѣка вѣроятность ще да сѣ милиони. И тѣзи милиони руски грамотни стоятъ прѣдъ насъ като гладни свраки съ отворени уста и ни говорятъ: „господа родни писатели, хвърлете ни въ тѣзи уста достойна за васъ и за насъ умствена храна; напишете за насъ жаждущитѣ живо литературно слово, избавете ни отъ всички произведения на всевъзможнитѣ Еруслановъ Лазаревичи, Миларовци, Георговци и прочее назарищни книги.

Простия и честенъ руски народъ заслужва да му отговоримъ на призива на неговата добра и правдива душа. Върху това съмъ азъ много мислилъ и рѣшихъ се спорѣдъ силитѣ си да се опитамъ на това поприще“¹⁾.

На сѣщата страница по долу Соловевъ продължава:

„Но тази е едната страна на Толстоевия животъ; другата въ всѣки случай не по малко важна е личнитѣ му сношения съ хората. Съ стотини посѣтители отъ всички краища на Росия, Европа и Америка ежедневно идатъ при него съ своитѣ си съмнѣния, страдания и нерѣшени въпроси и подобни на покойния Всеволодъ Гаршинъ, тѣ си отиватъ съ добро чувство и по примирени съ живота. Още по голѣмо число хора се обръщатъ къмъ него писмено отъ Сибиръ и отъ Америка и на всѣко серьезно писмо той испраша задушевенъ отговоръ.

Нѣма вѣстникъ, нѣма списание нито въ Европа нито въ Америка, които да не му посвѣщаватъ стълбовеѣ си и да не слѣдятъ зорко за всѣка дума излѣзла изъ подъ перото му. Съвършено справедливо бѣлѣжи Н. Н. Страховъ, като кавва: „По голѣмата частъ на всемирната извѣстность на Толстога трѣба да се припише не на неговитѣ художествени

¹⁾ Толстой и други покрай него сѣ написали цѣлъ редъ раскази за народа, които сѣ много четатъ въ Росия. Нѣкои отъ най добритѣ народни раскази на Толстой сѣ преведени на български. Такива сѣ расказитѣ му: „Кое прави хората да сѣ живи?“ и „Проученеш ли огъня не можешъ го угаси“. Котель изд. А. Дмитровъ. С. Н.

произведения, а именно на този религиозно-нравственен превратъ, който се е въ него извършилъ и смисълта на който той се е стрѣмилъ да искаже и чрѣзъ списанията си и чрѣзъ живота си“. Както и да сѣдимъ ние за този превратъ, но очевидно че образования свѣтъ е билъ поразенъ отъ зрѣлицето на човѣка, въ който безъ вѣкакви външни побуждения съ такава такава сила сѣ се обадили вѣчнитѣ въпроси на човѣшката душа. Трѣба да се отдаде заслужената честъ на хората: никакво литературно мастерство не могло да привлѣче тѣхното любопитство и уважение до такава степенъ, както тази душевна история, която се е извършила и се извършва прѣдъ очитѣ имъ въ Ясная поляна. Нѣкой си Лилиенбахъ казва слѣдующето: „въ всичкитѣ образовани слоеве на двитѣ полукълба Толстой се явява любимия писателъ“. Поль Флобертъ го сравнява съ Шекспира, а Матѣ Арнолдъ го счита за най мощната сила въ областта на литературата. Да видимъ прочее какъ живѣе сега Л. Николаевичъ. Любопитна по това картина ни дава В. Г. въ описанието на посѣщението си на Ясная-Поляна.

„Като отидохъ въ Ясная-Поляна — говори той — азъ заварихъ Толстого при строенето на една печка у една вдовица селчанка. Азъ питахъ селянитѣ, които срѣщахъ, дали не сѣ видѣли Толстого, а тѣ съ особено удоволствие ми отговориха, че графътъ е вече на работа. Като влѣзохъ въ указаната ми изба, азъ заварихъ Толстого прѣдъ печката. Той бѣше погълнатъ въ работата си и само изрѣдко промѣняваше думи съ хазайката. Ако не бѣхъ виждалъ Толстого други нѣтъ, то този нѣтъ бихъ го взелъ за нѣкой изъ селекитѣ работници. Оцананата му и омазана съ сажди и глина бѣла риза, каиниътъ вмѣсто поясъ, широкитѣ му селски ботуши оцанани и тѣ съ глина напѣлно хармонироваха съ красивата глава и широкия му гърбъ, на който прѣзъ ризата му се показваше обиленъ отъ работата потъ. А хазайката безъ ни най малко работѣство, може се

каза даже по другарски му даваше съвѣти и вѣроятно въ труда на Толстой тя не виждаше нищо особено: не ѝ просто ѝ помагаше единъ добръ човѣкъ“.

„Подиръ обѣдъ Л. Николаевичъ отиде да чете или пише и подиръ половина часъ дойде пакъ при сжщата кѣща, гдѣго искалъ да тури покривъ на хамбара. Той дойде съ сжщитѣ дрѣхѣ, като съ исключи само блузата, която бѣше замѣнилъ съ друга по чисга. Вѣроятно всѣкиму ще да е извѣстно, че Толстой не признава паричната помощъ за единъ нуждающъ се човѣкъ, но въ селото си той се старае да привесе най голѣма помощъ на селенитѣ съ личния си трудъ и доставяние материялъ за постройки и посѣви.“

Сега се явява въпроса: защо Толстой прѣдпочита да помага на селенитѣ не съ пари? и този въпросъ му го задалъ В. Г., като видѣлъ че дѣщерята на графа работи на нивата на единъ бѣденъ селенинъ,

„Азъ мисля — казалъ му Толстой — че обязаността на всѣки човѣкъ е да работи за другитѣ, които се нуждаятъ отъ помощъ и да работи поне една часть отъ деня съ ржцѣтъ си. По добръ е да се работи за бѣдния и съ бѣдния наедно въ неговото особено занятие, нежели да се работи на вишето, по високо и пожалуй по възнаградено интелектуално поле и да се дава на бѣднитѣ само резултатитѣ. Въ първия едучай вие не само че помагате на тѣзи, които се нуждаятъ отъ помощъ, но показвате още, че не считате тѣхната прозаическа работа за по ниска отъ вашето достоинство, т. е. вие ги научавате на самоуважение. Ако ли пъкъ работите исклучително на вашето по високо интелектуално поле и давате на бѣдния резултата на вашия трудъ, както би давали милостиня на просяка, то съ това вие поощрявате лѣносьта и подчиненосьта, вие установявате социално и съсловно различие между васъ и тѣзи, които приематъ ваша-

та милостиня и вие разрушавате въ него уважението и довършването къмъ себе си.“

Да се върнемъ сега къмъ въспоминанията на В. Г. „И така Толстой се отправи по лѣ обѣдъ да покрива хамбара на бѣдната селска вдовица, на която по примѣра на Толстого бѣше дошелъ да ѝ помага съсѣдтъ ѝ единъ мужикъ и още нѣкое си момче. Този мужикъ Прокопий, пусгалъ единъ и истощенъ отъ работа управляваше работата и като влизаше въ ролята си, командуваше както се слѣдва безъ никакво стѣснение. На Толстого му се харесваше тази нова за него работа. Той съ видимо наслаждение подпиряваше гредитѣ, джлбаѣше гнѣзда за киришитѣ и обрязваше дървенитѣ гвоздеи. При поставянието на киришитѣ Толстой показва значителна сила и ловкостъ, като влѣчеше грамаднитѣ грѣди и като ги дигаше горѣ. Толстой строилъ хамбаръ за първи пътъ и се отнасялъ къмъ тази си работа съ ежщата любовъ, както и къмъ правянието печката на края на селото.

„Догдѣ бѣхъ у Толстого, той всѣки день послѣ обѣдъ се отправяше къмъ селото за да довършва хамбара на вдовицата и се връщаше късно въ къщи. Работѣше той неуморимо, така че Прокопий не веднажъ съ сердечно удоволствие говорѣше: „Глѣдай, глѣдай, дѣдо къдѣ се пакъ запжти и не ще закженѣ“. Всички, които искать да видягъ Толстого явяватъ се при него въ селото и тамъ, като му помагатъ или просто сѣдящецъ на гредитѣ посрѣдъ тора, разговарять се съ него. Въ врѣме на почивката около 5 часа, ако Толстой не си отива дома, тогава всички насѣдватъ въ най ближнията къща и като утолятъ глада си съ хлѣбъ и квасъ, отново почватъ да расхждаватъ за явлението на борбата за ежществуване и пр“. Въ заключението си В. Г. казва: „Трѣба да се удивляваме на Толстого за неговото умѣние да распредѣля работното си врѣме. Постоянно занятъ съ физическа работа, развличанъ отъ сума посѣтители познати и непознати, той

пакъ намира врѣме да отговаря на писма, да чете, да мисли и да пише най разнообразни нѣща, като се почне отъ расказитѣ за народа и се свърше съ расжденията върху мировитѣ въпроси“.

Рафаилъ Левенфелдъ, който посѣти Толстой въ 1890 г. расказва, че въ врѣме на пребиванието си тамъ, Толстой ежедневно се отправялъ да работи на полето, гдѣто наедно съ него помагала на селенитѣ и дъщеря му Мария Львовна и ежедневно се явявали при него разни посѣтители: ту дохождало нѣкое момиче отъ село, ту идвали нѣкои за „Крейцаровата Соната“, ту просто пъкъ издалече се показвала нѣкоя бариня за да види Толстой и да се здрависа съ него. Тамъ дошелъ тогава и единъ селенинъ изъ далечно едно село, за да се съвѣтва съ него за домашни работи. Толстой, като го внимателно послушалъ, обстоятелно му разяснилъ, какъ трѣба по неговото мнѣние въ всички затрудняющи го положения да постѣпва съгласно учението на Христа и селенинътъ трогнатъ до сълзи се отдалечилъ, като се обѣщаль да изпълне всичко тѣй, както го съвѣтва Л. Толстой.

Гладната година прѣзъ 1891—92 прибави нова блѣстяща страница къмъ биографията на Толстой, съ която азъ ще си и позволя да завърша очерка си. Ние видѣхме какъ той учѣше и търсѣше правдата, какъ прѣминаваше отъ служението на силата къмъ служението на труда и накрай на любовта. Любовта завърше цикльтъ на развитието и осѣни съ крилото си могъщата болна душа...

Историята на гладната година е още прѣсна въ памѣтѣта на всички ни, за да има нужда да се расказва. Ние видѣхме мрачното и печално зрѣлище на грамаднитѣ пространства засипани съ снѣгъ, подъ който безъ дрѣхи, безъ храна, безъ дърва и безъ оплакване, а съ тиха само покорность умираха съ стотини и хиляди хора, безъ да знаятъ защо сѣ живѣли и още по малко защо умиратъ... Ние въ това врѣме устройвахме филантропически

четения и филантропически танцове, ние съжалѣвахме, че всичко така не добръ излиза и почувствувахме въ душата си да се събужда силата на състраданието, но уви, не за дълго; ние не знаяхме какво да правиме. Толстой прѣвъ намѣри исходъ. Заедно съ семейството си той първий се отпрати въ самата срѣда на гладнитѣ и като се ползуваше отъ своето славно име, хранѣше въ устроениѣ отъ него столовии съ стотини и хиляди хора. Той ни на минута не остави поста си. Пожертвованията течѣха къмъ него изъ всички краища на Русия, Европа и Америка. Той направи всичко, което можаше, за да спаси близкитѣ си отъ гладната смъртъ“. (Соловьевъ. Л. Н. Толстой его жизнь и литературная дѣятельность. Изд. Ф. Павленкова. С.-Петербургъ).

III.

Както вижда читателя, върху учението на Толстоя, азъ оставихъ да говори повечето самия му авторъ, защото, додѣто той така ясно говори за себе си, азъ се боя, като излагамъ учението му, да не би да не бѣдѣ така ясенъ и да не би нѣйде неволно да го искривя. Освѣнъ това учението му е така обширно, че невъзможно е да се изложи въ кратцѣ безъ да се изостави нѣкоя област изъ него. Толстой е писалъ върху всестранни въпроси: върху семейния животъ, милитаризма, върху метафизически въпроси, върху изкуството, науката, храната, собствеността, паритѣ и пр., така, че за да го изложи въ кратцѣ, не бихъ зналъ отъ гдѣ да почна и кога да свърша. А отъ друга страна и излишно е да тълкувамъ едно така ясно учение, когато не съмъ увѣренъ да ли хората, които се нуждаятъ отъ него, не биха го разбрали и по добръ отъ мене въ самитѣ книги на основателя му. Освѣнъ това, азъ мисля, че нуждающитѣ се трѣба да изучаватъ учението изъ съчиненията на самия учителъ, иначе тѣ не могатъ се запозна съ него както трѣбва, защото отъ една страна тѣ могатъ да бѣдѣтъ и криво увѣдомени отъ тълкувателитѣ му, а отъ друга страна ще излѣзе и туй, че Толстой е писалъ напраздно, когато хората, които знаятъ да четатъ, ще се учатъ не отъ него; а неговия язикъ е ясенъ и простъ, тѣй като той иска всички да го разбиратъ.

Затова се азъ ограничихъ само съ една компиляция на нѣкои пасажии изъ съчиненията му, съ които да покажа на читателитѣ, че Толстой си струва да се чете и че той не е, както мнозина мислятъ, нито мистикъ, нито пѣкъ аскетъ, за да се така страни отъ неговото учение, единственната цѣль на което е благо на хората. Разбирамъ, ако учението на Толстой да бѣше едно затъмнено учение като Христовото, тогава има защо да се залови човѣкъ да го тълкува, тъй както Толстой имаше защо да тълкува изопаченото Христово учение, но Толстоевото учение е много ясно и въ книгитѣ му никой не е добавялъ свои думи както въ Евангелието. Но ако нѣкой пожелаетъ самъ да търси смисълъта на Христовото учение направо изъ источника — Евангелието, то ето напр. въ такъвъ случай Толстой какъвъ съвѣтъ дава:

„Въ туй, което се преподава като Христово учение, има толкова много странни, неправдоподобни, неразбираеми и даже противорѣчиви работи, че човѣкъ не знае, какъ трѣба да го разбира.

Освѣнъ туй, това учение не го разбиратъ еднакво: едни говорятъ, че всичката работа е въ благодатъта, която се спечелва чрѣзъ седемтѣхъ тайнства, а трети пѣкъ казватъ, че всичката работа е въ покоряването на църквата. Разнитѣ черкви и тѣ различно разбиратъ учението: католическата признава происхождението на Духа отъ Оцеца и Сина, признава и непогрѣшимостъта на папата и счита че спасението е възможно преимуществено чрѣзъ дѣла; лютеранската черква не признава това и счита, че спасението е възможно преимуществено чрѣзъ вѣрата; а православната признава происхождението на Духа само отъ Оцеца и за спасението счита необходими и дѣлата и вѣрата.

Англиканската, епископалната, пресвитериянската и методистката, безъ да говоря за стотинитѣ други разни черкви, всичкитѣ разбиратъ християнското учение всека по своему.

Често сж се обръщали и се обръщатъ къмъ менъ млади хора и хора изъ народа, които сж се осъмнили

въ истинността на черковното учение, въ което сж възпитани, като ме питатъ въ какво се състои *мое* учение и какъ азъ разбирамъ християнското учение? Такива въпроси всекога ме огорчаватъ и даже оскърбяватъ.

Христосъ — Богъ спорѣдъ черковното учение — слѣзълъ на земята, за да открие на хората божията истина за какъ да се ръководятъ въ живота. Който и да е човѣкъ, — билъ той даже простъ или глупавъ, — когато иска да каже на хората нѣкоя важна за тѣхъ работа, всекога сполучва да имъ я расправи така, че да го разбератъ. И изведнажъ Богъ слиза на земята само за да спаси хората и този Богъ не можалъ да каже туй, което е искалъ, така, щото хората да не му претълкуватъ словата и да не го разбиратъ различно.

Това не е възможно ако Христосъ е билъ Богъ.

Това не е възможно, ако Христосъ и да не е билъ Богъ, а само великъ учитель. Великия учитель само за това е и великъ учитель, защото умѣе да исказва истината така, че тя бива ясна като слънце и невъзможно бива вече да се скрие или затъмни.

И за това и въ двата случая, въ Евангелията, които ни предаватъ учението на Христа, трѣба да има истина. И дѣйствително истината се намира въ Евангелията за всички тия, които ще ги четатъ съ искрено желание да узнаятъ истината, безъ прѣдвzeti мисли и безъ да мислятъ, че въ тѣхъ се намира нѣкаква си особенна и недостъпна за човѣшкия умъ истина.

Така азъ четохъ Евангелията и намѣрихъ въ тѣхъ напълно достъпна и за дѣцата истина, както е казано въ Евангелието. И затова, когато ме питатъ: въ какво се състои *мое* учение и какъ азъ разбирамъ християнското учение, азъ отговарямъ: азъ нѣмамъ никакво учение, а разбирамъ християнското учение тѣй, както е то изложено въ Евангелията. А ако съмъ писалъ книги върху

християнското учение, то е само за да докажа невѣрността на обясненията, които се правятъ отъ тълкувателитѣ на Евангелията.

За да може да се разбере християнското учение, както си е то въ дѣйствителностъ, трѣба главно не да се тълкуватъ Евангелията, а да се разбиратъ тѣй, както сж написани. И затова на въпроса, какъ трѣба да се разбира Христовото учение, азъ отговарямъ: ако искате да разберете Христовото учение, четете Евангелията, четете ги, като се откажете отъ всѣкакво предвзето разбиране (на Евангелията) и съ единичното само желание, да разберете туй, което е казано въ евангелията. Но именно, защото евангелието е свѣщенна книга, тя трѣба да се чете обмислено и съ разборъ, а не както попадне, нарѣдъ и като се приписва еднакво значение на всѣка дума, която се намира въ нея.

За да може да се разбере каквато и да е книга, необходимо е да се отдѣли въ нея всичко, което е напълно разбрано отъ туй, което е неразбираемо и забъркано и изъ отдѣленото разбрано да си съставиме понятие за смисълъта и духа на цѣлата книга и тогава, на основание на напълно раазбраното, да си разясниме и мѣстата, които сж забъркани и не твърдѣ разбрани. Така ние четеме всѣкакъвъ родъ книги. Толкова по необходимо е да се чете така и евангелието — книгата, която е минала прѣзъ многочислени съединения, преводи и преписки и която е съставена прѣди 18 вѣка отъ хора малко образовани и суевѣрни ¹⁾.

¹⁾ Както е извѣстно на всички, които сж изучавали происхождението на тия книги, евангелието никакъ не е непогрѣшимо изражение на Божиата истина, а едно произведение на безчислени човѣшки рѣцѣ и умове, а затова въ никой случай то не може да бѣде прието като произведение на Св. Духъ, както казватъ черковницитѣ. Ако това бѣше така, то Евангелието би го открилъ Богъ, както въ преданието, гдѣто Той открилъ заповѣдитѣ си на Синайската планина или чрѣзъ нѣкакво си чудо би предалъ тѣзи книга готова на хората, както това твърдятъ Мормонитѣ за своето свѣщенно писание. А сега ние знаемъ,

Така, че за да може човѣкъ да разбере евангелията, трѣба първо да отдѣли въ тѣхъ туй, което е напълно просто и разбрано отъ туй, което е забъркано и неразбрано, и като отдѣли простото и разбраното изъ туй, което е забъркано и неразбираемо, да прочете послѣ ясното и разбраното нѣколко пжти нарѣдъ, като се старае да усвои смисълъта на простото и ясно учение и тогава вече на основание смисълъта на цѣлото учение, да се постараете да си уясни значението и на ония мѣста, които му се показали сложни и неясни. Така азъ постъгнахъ при четението на Евангелието и смисълъта на Христовото учение ми се откри съ такава яснотъ, при която не можѣше да има никакво съмнѣние. И затова, всѣки който иска да разбере истинския смисълъ на Христовото учение, свѣтвамъ го да направи същото.

Нека всѣки, като чете евангелието, да подчертае съ синъ моливъ всичко туй, което му се покаже напълно ясно, просто и разбрано, като, освѣнъ това, изъ подчертаното съ синъ моливъ отбѣлѣжи съ червенъ моливъ словата на самия Христа, за разлика отъ словата на евангелиститѣ и нека прочете нѣколко пжти отбѣлѣзанитѣ съ червенъ моливъ мѣста. И само, като той добрѣ разбере тия мѣста, нека отново да прочете и останалитѣ мѣста изъ Христовитѣ рѣчи, които прѣди ги е неразбралъ и които затова не сж били и подчертани и нека подчартае съ червено и тия изъ тѣхъ, които му ставатъ разбрани. А мѣстата, които съдържатъ Христовитѣ думи, които никакъ не сж били разбрани, както и неразбранитѣ слова на тѣзи, които сж писали евангелията, нека останатъ неотбѣлѣзани. И по такъвъ начинъ отбѣлѣзанитѣ съ червено мѣста ще даджтъ на читателя същността на

какъ сж списвани и събирани тѣзи книги, какъ сж били поправани и превеждани и затова не само че не можемъ да ги приемаме като непогрѣшимо откровение, но длъжни сме, ако уважаваме истината, да поцаваме грѣшкитѣ, които се ерѣщатъ въ тѣхъ. (*Л. Толстой*).

Христовото учение — ще даджтъ на читателя туй, което е нужно на всички хора и което затова Христосъ го е казалъ така, че да могатъ всички да го разбератъ. А мѣстата отбѣлѣзани само съ синъ моливъ ще даджтъ туй, което писателитѣ на евангелията сж казали разбраното отъ себе си.

Твърдѣ е възможно, че при отбѣлѣзванието на напълно разбраното и не твърдѣ разбраното разни хора разпо да отбѣлѣжатъ, така че разбраното за едного да се покаже тъмно за другия; но въ най главното всичкитѣ хора непрѣменно ще се срѣщнатъ и за всичкитѣ едно и сжщо ще се покаже напълно разбрано. И това именно за всички напълно разбрано сжставлява сжщността на Христовото учение.

Въ моето евангелие отбѣлѣзванията сж направени отъ мене съответствено моето разбиране“. (*Л. Толстой Какъ-читатъ Евангелие? изд. Лондонъ.*)

Не трѣба при това да се мисли, че ако нѣкой съ нови трудове намѣри въ Евангелието смисълъта на Христовото учение, та въ такъвъ случай той не ще има никаква нужда отъ Толстой. Но въ сжщностъ не е и твърдѣ мжно да се намѣри само кратката смисълъ на Христовото учение и ние всички почти я знаемъ, но да се опрѣдѣлятъ точно подробноститѣ въ Христовото учение, ето кое е мжното и ето кое Толстой съ голѣми усилия е постигналъ, както и расправя въ прѣдсловието къмъ Евангелието си, което по горѣ изложихъ. Толстой освѣнъ като научно доказва кривитѣ прѣводи на евангелията и съ това на основание на доказателства опрѣдѣля смисълъта на Христовото учение, но той още и развива християнството т. е. простира го почти върху всички области на човѣшката дѣятелность, като ги обсъжда отъ християнска точка зрѣние и като остановява какъ да се постъзва. Той освѣнъ гдѣто подробно и ясно тълкува самото Христово учение, но при това остановява и нови степени по пътя къмъ съвършенството указано отъ учението. Така напр. той, както въ началото на тази книга, пише отъ християнска точка зрѣние по въздържанието отъ спиртнитѣ и въобще опонителни вещества; така сжщо писалъ е и по въздържанието отъ мѣсната

храна, а върху тия работи нищо нѣма казано въ Евангелието. Наистина върху тия работи се е писало и по прѣди, но Толстой ги остави съ особена сила. Една отъ най важнитѣ му заслуги е и тая, че той, като се основава на християнството, убѣдително и окончателно рѣши въпроса за освобождението ни отъ милитаризма¹⁾ — този най тежъкъ товаръ на днешното човѣчество. Добросъвѣстния читателъ ще намѣри и социалния и женски въпросъ тоже рѣшенъ у Толстого и всичко това както и много друго прѣдстои на християнина да го научи отъ Толстого.

Основата или същността на Христовото учения е любовта т. е. дѣятелната любовь къмъ ближния, а самото учение, което учи кое не трѣбва да се прави, за да се не нарушава любовния животъ, се състои главно въ петѣтъхъ Христови заповѣди, които се свеждатъ къмъ правилото, което всички знаемъ: *„каквото нещѣиш да ти правятъ другитѣ, не го прави и ти на тѣхъ.*“ Това правило се намира и въ Евангелието като сводъ на Христовитѣ заповѣди.²⁾ И това правило не може да се усвоява освѣнъ само по отдѣлно отъ всѣки единъ човѣкъ спорѣдъ силитѣ си, т. е. то не е едно срдство, съ което би могло извѣстно общество изведнажъ да се измѣни и както мечтаятъ нѣкои социални школи.

За по голѣма ясность върху това ще цитирамъ пакъ нѣщо изъ Толстоевото съчинение „Ц. Божие“. Като настоява, че за да се освободятъ хората отъ злото, необходимо е всѣки по отдѣлно да се отказва отъ участието си въ общественитѣ насилия, Толстой пише:

„Хората въ сегашното си състояние сж подобни на изроени пчели, които висятъ на купъ, закачени на нѣкой клонъ. Положението на пчелитѣ въ такова състояние е врѣменно и неизбѣжно трѣба да бжде измѣнено. Тѣ трѣбва да хвъркнатъ и да си намѣрятъ ново жилище. Всѣка отъ пчелитѣ знае това и желае да промѣни своето положение и това на другитѣ, но ни една не може да направи това, до като не го направятъ и останалитѣ. А всичкитѣ пѣкъ изведнажъ не могатъ да хвъркнатъ, защото сж скачени

¹⁾ Вижъ „Царство Божие вънутри васъ“.

²⁾ Вижъ Христовитѣ заповѣди на стр. 40 въ настоящата книга. Въ Евангелието напълно изложиа тѣ се намиратъ въ петата глава отъ Матей.

и намира, при което копията и мечоветъ ще бждатъ преобърнати на сърпове и орала и при което хората въ блаженството си ще хвалятъ Създателя. И ще настане тогава на земята царството Божие, което Христосъ е възвѣщавалъ съ думитъ на Исаия: „Духъ Господень на мнѣ, ибо онъ помазавалъ меня благовѣствовать нищимъ и послалъ меня исцѣлять сокрушенныхъ сердцемъ, проповѣдывать лѣтнимъ освобождение, слѣдующее, отпустить измученныхъ на свободу. Проповѣдывать лѣто Господне благопріятное“. (Лук. IV, 18—19; Исай 61, 1—2),

Така, че когато Христовото учение отъ 1900 години насамъ, вслѣдствие на съдържащата се въ него истина, не е могло да се изгуби, при всичко че основателтъ му не го писалъ даже и на книга; още повече пѣкъ сега, когато вече Толстой го измѣи отъ черковно-привителственния колоритъ, съ който го бѣха боядисали още отъ врѣмето на римския императоръ Константина и когато го той вече прѣчисти отъ множеството суевѣрія и заблуждения, съ които бѣше прѣтрупано, то ще избухне съ много по голѣма сила и колкото малодушни или апатични да се показваме ние прѣдъ неопровержимата му истина, колкото и раздори да внася то въ живота на хората, отъ страна на тѣзи, които ще му се противятъ, вмѣсто да признаятъ правотата му; както и да го преслѣдватъ тѣ и колкото горчива и мъчителна да се показва истината му на тѣзи, които не искатъ да я признаватъ и на които се тя необходимо испрѣчва — нищо не може го въспрѣ, бждещето е негово и истинското християнство ще обгърне както България така и цѣлия свѣтъ; неговото блаженство рано или късно чрѣзъ общественото мнѣние ще проникне и всички тѣзи, които ще му се противятъ, само защото го неразбиратъ, тъй като не сж още испытвали неговото истинско щастие.

Руссе, 10-й Октомврий 1898 г.

Списъкът на Толстоевитѣ съчинения издадени до сега
въ Руссия.

- 1) Полное собраніе сочиненія Графа Л. Н. Толстого, тринадесеть тома 9-то изданіе, Москва, 1893.
- 2) Сочиненія Л. Толстого, часть четиринадцатая, изданіе второе, 1895.
- 3) Произведенія послѣднихъ годовъ, 1896.
- 4) Первый винокуръ, комедия.
- 5) Сочиненія Толстого, томъ 15-й, второ допълнено изданіе. 1898.

Съчиненіята му издадени задъ граница въ Женева, издание
на М. Елпидина.

- 1) Исповѣдь 1889.
- 2) Въ чемъ моя вѣра? (второ издание) 1892.
- 3) Писмо къ Н. Н.
- 4) Какова моя жизнь? 1886.
- 5) Что-же-намъ-дѣлать?
- 6) Деньги (второ изданіе).
- 7) Крейцарова Соната съ послѣсловіемъ 1890.
- 8) О жизни. 1891.
- 9) Понятіе о Богѣ нѣсколькихъ лицъ одинакаво понимающихъ ученіе Христа 1889.
- 10) Ученіе 12 Апостоловъ.
- 11) Ученіе Бондарева.
- 12) Критика догматическаго богословія 1891 (два тома).
- 13) Краткое изложеніе Евангелія 1890.
- 14) Соединеніе и переводъ четырехъ Евангелій.
- 15) Спѣлыя Колосья.
- 16) Христіанство и патриотизмъ.
- 17) Патриотизмъ или миръ.
- 18) О непротивленіи злу.

Съчиненията на Толстой издадени въ Лондонъ отъ волната
руска пресса.

- 1) Гоненіе на Духоборцевъ.
- 2) Послѣднія произведенія гр. Л. Н. Толстого.

Съчиненията на Толстой издадени въ Англия отъ другаря му
Владимиръ Чертковъ (адресътъ на редакцията е: V. Tchertkoff
Purleigh, Essex, England).

- 1) Какъ читатъ Евангеліе?
- 2) Приближеніе конца.
- 3) Обь отношеніи къ Государству.
- 4) Христіанское ученіе.
- 5) Царство Божіе внутри васъ.

Съчиненията на Толстоевитѣ послѣдователи.

- 1) Д. Р. Кудрявцевъ: *Первое presto идеали Христа* изд. Женева, Еллидинъ.
- 2) Е. Поповъ: *Жизнь и смерть Евд. Никитича Дрожина*. Берлинъ издание на биографическото бюро.
- 3) Е. Поповъ: *Открытое писмо къ обществу*. Женева, изд. Еллидина.
- 4) В. Чертковъ: *Напрасная жестокость*. изд. Черткова.
- 5) П. Бирюковъ, П. Трегубовъ и В. Чертковъ: *Помогите!* Обращеніе къ обществу по поводу гоненіи на кавказскихъ Духоборовъ. издание Черткова.
- 6) И Трегубовъ: *Голосъ древней церкви*, изд. Чертковъ.
- 7) Т. Страховъ: *Писмо къ прокурору*, Женева издание Еллидинъ.
- 8) В. Чертковъ: *Гдѣ братъ твой*, изд. Чертковъ.
- 9) П. Бирюковъ и В. Чертковъ: *Положеніе Духоборовъ на Кавказѣ*, изд. Чертковъ.
- 10) *Писма П. Василевича Олховика*, изд. Чертковъ.

Френскитѣ прѣводи на Толстоевитѣ съчинения

издадени въ Парижъ.

	1) Enfance et adolescence. étideur. Hetzel.	
pole	2) Les Cosaques et les souvenirs du siège de Sevasto-	éditeur Perrin et C-ie
	3) Mes memoirs	„ Hachette et C-ie
	4) La mort	„ „ „ „
	5) Dernieres nouvelles	„ Savine
	6) Le roman du Mariage	„ Marpon Flamariion
	7) Contes et Fables	„ Plon
	8) Contes pour le peuple	„ H. Gauthier
	9) Le chant du cigne	„ Perrin et C-ie
	10) La guerre et la paix	„ Hachette et C-ie
	11) Pour les enfants	„ Savin
	12) Anna Karenina	„ Savine
	13) Ma Confession	„ „
	14) Ma religion 4 ^{me} édition	„ „
	15) A la recherche du bonheur	„ Perrin et C-ie
	16) Quelle est ma vie	„ Savine
	17) Ce qu'il faut faire	„ „
	18) La sonate à Kreutzer 18 ^{me} edition	„ Flamariion
	19) Plaisirs cruels	„ Charpentier
	20) Plaisirs vicieux	„ „
	21) La puissance de tenebres. drame	„ Perrin
	22) Les fruits de la science. Comedie	„ Lemerre
la lumière	23) Marchez pendant que vous avez	„ „
	24) La fammine	„ Perrin
	25) L'argent et le travail	„ Flamariion
	26) De la vie	„ „
	27) Le salut est en vous	„ Perrin
	28) L'esprit cherétien et le patriotisme	„ „
	29) Maître et serviteur	„ Chailley
	30) Zolla, Dumas et Maupassan	„ Hachette
	31) L'evangile	„ „
	32) De l'art	„ „
	33) P. Olchovik	edition Geneve M. Ficher.

Нѣмскитѣ прѣводи на Толстоевитѣ съчинения у книжаря

 Otto Janke, Berlin.

- 1) Krieg und Frieden
  - 2) Anna Karenina
  - 3) Der Tod
  - 4) Polikutchka
  - 5) Die Kosaken
  - 6) Sewastopol
  - 7) Familienglück
  - 8) Der Seinwandmesser
  - 9) Jvan der Narr
  - 10) Meine Beuchte
  - 11) Die Kreuzer-Sonate
  - 12) Wie est mein Leben?
  - 13) Das Nichtsthuen
  - 14) Warum wir an Leben hängen?
  - 15) Lasterhafte Genüsse
  - 16) Grausame Genüsse
  - 17) Wandelt im Licht!
  - 18) Russische Voikslegenden
  - 19) Das Geld
  - 20) Vernunft und Dogma
  - 21) Christenthum und Vaterlandsliebe
  - 22) Der Hungernoth
  - 23) Gottes Reich ist in euch
  - 24) Leben und Tod Drojin's
-
- 25) Meine Glaube   Берлинъ издание Hugo Steinitz.
  - 26) Kurze auslegung des Evangelium   "   "
  - 27) Das Nichtsthuen   "   "
  - 28) Über das Leben   "   "
  - 29) Was sollen wir also thuen?   "   "
  - 30) Jemeljan   "   "
  - 31) Früchte der Aufklärung Lustspiel   "   Deubner
  - 32) Ernste gedanken über Staat u. Kirche "   Cassirer
  - 33) Zwei Greisse   "   M. Schors
  - 34) Herr und Knecht   "   издание Берлинъ Neufeld
  - 35) Der Kaffehaus von Surate   "   Universal bibliotek
  - 36) Warum die Menschen sich betäuben, издание Wilhelm

37) Das pathenkind	"	Eberind
38) Religion und Moral	"	Dümmler
39) Der Tod von Jvan Jlitsch	Leipzig	" Gressner.

На български сж преведени:

1) Война и миръ.		
2) Семейно щастие 1898.	София изд. Чипевъ.	
3) Моята исповѣдь, 1889	Руссе.	
4) Крейцаровата Соната,	изд. Руссе, Гулабчевъ.	
5) Стопанинъ и ратай.		
6) Силата на мрака, драма,	изд. Божиловъ, Варна.	л. ст.
7) Християнство и патриотизмъ	1896, Варна изд. Божиловъ.	цѣна —·50
8) Какъвъ е моя животъ,	София 1897.	" 1.—
9) Изъ съчиненията на Л. Толстой,	София, 1896, изд. Чипевъ	" —·60
10) Кое прави хората да сж живи (народна	приказка), Котелъ 1897 изд. Димитровъ	" —·25
11) Пропустнешъ ли веднъжъ огъня не можешъ го угаси,	изд. Димитровъ	" —·25
12) Богу или Мамону, Варна 1897,	изд. Божиловъ,	" —·10
13) Богъ забавя но не забравя,	Руссе, изд. Гулабчевъ,	" —·05
14) Черкезкий плѣнникъ,	Руссе, изд. Гулабчевъ,	" —·25
15) Врѣмето приближава,	София, 1897 изд. Чипевъ,	" —·25
16) Смъртъта на Ивана Илича,	Ст.-Загора, 1898,	" —·60
17) Писмо до Н. Н.,	Котелъ изд. Димитровъ	" —·20
18) Кающий се грѣшникъ и Дяволтъ съблзнява,	но Богъ побѣждава, (двѣ приказки), Котелъ, изд. Димитровъ	" —·10
19) Писмото на Толстой до С.-Петербургския комитетъ на грамотността,	София, изд. Чипевъ	" —·20
20) Въ какво се състои щастieto?	изд. Чипевъ, София,	" —·30

Освѣтъ горнитѣ преводи въ сп. Свѣтлина е преведена „Карма“ и въ „Българска Сбирка“ има тоже преведени нѣколко раскази отъ Толстой. А сега е преведена и скоро ще се печата едно отъ най важнитѣ и многосъдържащи съчинения на Толстой озаглавено: „*Какво трѣбва да правимъ?*“
